

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΑ'.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1961

ΑΡΙΘ. 217

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΦΥΣΙΚΗΝ

ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν ἔδωσε μίαν διάλεξιν εἰς τὰ Ἀνάκτορα κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ὁ διάσημος καὶ παγκοσμίως γνωστὸς φυσικὸς W. Heisenberg (βραβεῖον Nobel Φυσικῆς). Ἡ διάλεξις ἔγινεν ἐνώπιον ἀκροατηρίου ἐκ καθηγητῶν Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ προεκάλεσεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει ἕνα ἐνδιαφέρον γενικώτερον διὰ κάθε σκεπτόμενον ἄνθρωπον, θ' ἀναπτύξωμεν κατωτέρω διὰ τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτίνων» τὰς κυριώτερας ἀπόψεις τοῦ διασήμου φυσικοῦ.

Αἱ ἀπόψεις αὗται ἔχουν ἤδη δημοσιευθῆ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Heisenberg: *Physics and Philosophy* (The Revolution of Modern Science), London 1958.

Πρὸ δύο ἐτῶν ἐδημοσιεύθη ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίον ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς συγχρόνου Φυσικῆς τοῦ Καθηγητοῦ Heisenberg μὲ τίτλον «Physics and Philosophy (The Evolution of Modern Science)». Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς γνώμας τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Κβαντομηχανικῆς εἰς πολλὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, τὰ ὅποια γεννῶνται κατόπιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν συγχρόνων φυσικῶν θεωριῶν καὶ ἰδιαίτερος τῆς κβαντικῆς θεωρίας. Ὁ διάσημος φυσικὸς A. Compton (βραβεῖον Nobel) γράφει ὅτι «εἶναι ἕνα βιβλίον, τὸ ὅποion ὁ κόσμος τὸ ἀνέμενε ἀπὸ τὸ 1930». Ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνον φαίνεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀπόψεων τὰς ὁποίας περιέχει. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῆς «κλασσικῆς» ἔρμηνείας τῆς κβαντικῆς θεωρίας, τῆς λεγομένης «ἔρμηνείας τῆς Κοπεγχάγης», καὶ αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰς ἀντιρρήσεις καὶ τὰς κριτικὰς, αἱ ὅποια κατὰ καιρὸν διετυπώθησαν κατὰ τῆς ἔρμηνείας αὐτῆς. Ἐπίσης ὅμως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ ἄρθρον περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς πραγματικότητος εἰς τὴν σύγ-

χρονον Φυσικῆν, μὲ τὸ ὅποion καὶ θ' ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ.

Καθένας, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὴν σύγχρονον Φυσικὴν ἀντιμετωπίζει μίαν σοβαρὰν δυσκολίαν. Πῶς νὰ διατυπώσῃ κατὰ τὸν τρόπον κατανοητὸν εἰς ὄλους, εἰ δυνατόν καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς, τὰς συγχρόνους θεωρίας πῶς ἐπικρατοῦν σήμερον εἰς τὴν Φυσικὴν. Τὸ πρῶγμα δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλον. Βεβαίως ἡ γλῶσσα τῆς Φυσικῆς εἶναι πρῶτα-πρῶτα τὰ μαθηματικά. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἡ περιγραφή τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ ἡ πρόβλεψις τῆς ἐξελιξέως τῶν εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶν μὲ μαθηματικούς τύπους καὶ σύμβολα. Ἄν ὅμως ζητήσῃ κανεὶς τὸ νόημα τῶν μαθηματικῶν συμβόλων, τὴν «φυσικὴν σημασίαν» τῶν, εὐρίσκειται πρὸ σημαντικῶν δυσκολιῶν. Αἱ δυσκολίαι δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἄγνοιαν τῶν μὴ εἰδικῶν. Ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς γλώσσης μας νὰ περιγράψῃ φαινόμενα καὶ ἐννοίας πῶς εἶναι ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη μέχρι τοῦδε.

Πράγματι εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἡ γλῶσσα ἔγινε εἰς προϊστορικὰς ἐποχὰς ὡς μέσον

ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὡς μία βάσις διὰ τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γλώσσα, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γενικῶς ἐπέτυχε εἰς τὸν σκοπὸν τῆς. Εἶναι πράγματι δυνατόν μὲν αὐτὴν νὰ ὀμιλήσῃ κανεὶς διὰ πλείστα ὄσα ζητήματα, ὅπως εἶναι τὰ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, καὶ νὰ γίνῃ κατανοητός. Ἐν τούτοις εἶναι προφανές ὅτι αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦμεν ἔχουν μόνον ἓνα περιορισμένον πεδῖον ἐφαρμογῆς. Π. χ. λέγομεν «ἓνα τεμάχιον σιδήρου» ἢ «ἓνα τεμάχιον ὕδατος». Ἡ λέξις τεμάχιον δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὰ ὑγρά. Ὁ Ν. Bohr ἀναφέρει ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Ἐνας μικρὸς πηγαίνει εἰς τὸ περίπτερον καὶ ζητεῖ μία δεκάρα καραμέλλες ἀνάκατες». Ὁ περιπτεροῦχος τοῦ δίνει δύο καραμέλλες λέγοντας: «Τὸ ἀνάκατεμα τὸ κάνεις μόνος σου». Ἐνα σοβαρώτερον παράδειγμα εἶναι αἱ λέξεις πράσινο, μπλε κλπ., αἱ ὁποῖαι διὰ τὸν πάσχοντα ἐξ ἀχρωματοψίας δὲν ἔχουν κανὲν νόημα.

Ἐπομένως αἱ λέξεις ἔχουν ὄρια. Ἄλλωστε ὁ ὀρισμὸς μᾶς λέξεως σημαίνει περιορισμὸν, μᾶς λέγει δηλαδὴ ποῦ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις καὶ ποῦ ὄχι.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν γλώσσαν, αὐτὴ ἔχει ἀποκτήσει μίαν ἰδιαιτέραν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν, ἀλλὰ ἔχει καὶ σαφεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον περιορισμούς. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὀφείλεται κατὰ τὸν Heisenberg κυρίως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Ἀριστοτέλην. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ὁ δημιουργὸς τῆς τυπικῆς λογικῆς. Ἀνέλυσε τὰς μορφὰς τῆς γλώσσης, διεσαφήνισε τὴν δομὴν τῶν συλλογισμῶν μας καὶ γενικῶς «ἐδημιούργησε τὴν βάσιν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν γλώσσαν».

Ἡ ἐπιστημονικὴ γλώσσα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γλώσσαν τῆς ποιήσεως ὅπου αἱ κάπως ἀσαφεῖς λέξεις, αἱ λέξεις μὲ πολλὰς δευτερευούσας ἐννοίας ἢ αἱ λέξεις μὲ συναισθηματικὸν χροῶμα εἶναι ἀπαραίτητοι, ἀπαιτεῖ ἀπόλυτον ἀκρίβειαν καὶ σαφεῖς ὀρισμούς. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ γλώσσα

διὰ τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἐφαρμόζεται μία μακρὰ σειρά συλλογισμῶν, ὅποτε καὶ μία μικρὰ ἀσάφεια εἰς τὰ ἀρχικὰ δεδομένα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δώσῃ ἐντελῶς ἐσφαλμένα ἐξαγόμενα. Ἄλλωστε μόνον ὑπὸ αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ μαθηματικά εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας. Τὰ μαθηματικά σύμβολα ὅταν χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Φυσικὴν παίρνουν ὄρισμένον νόημα. Οἱ φυσικοὶ νόμοι κατόπιν ἐκφράζονται ὡς ἐξισώσεις μεταξύ τῶν συμβόλων αὐτῶν καὶ αἱ λύσεις τῶν ἐξισώσεων αὐτῶν ἀντιστοιχοῦν πάλιν εἰς ὄρισμένα φυσικὰ ἐξαγόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθοῦν διὰ τοῦ πειράματος.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἔφερε συγχρόνως καὶ τὴν αὔξησιν τῶν ὄρων ποῦ χρησιμοποιεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ γλώσσα. Τοιοῦτοι ὄροι εἶναι π. χ. ἡ ἐνέργεια, ὁ ἠλεκτρισμὸς, ἡ ἐντροπία, τὸ πεδῖον κλπ. Οἱ ὄροι αὗτοι καὶ γενικῶς οἱ ὄροι τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ γλώσσα ἔγιναν σήμερον κτῆμα ὄχι μόνον τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλείστου κόσμου, ἰδιαιτέρως τῶν τεχνικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐφαρμόζουν τὰς ἐννοίας αὐτὰς εἰς τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν τῶν.

Ἐνῶ ὁμως ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ ἐξήγησιν τῆς φύσεως ἐφαίνετο πλήρως ἐξηρασμένη, δύο θεωρίαι ἤλθον νὰ φέρουν μίαν ἄνευ προηγουμένου ἀναταραχὴν καὶ σύγχυσιν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας. Ἡ θεωρία τῆς Σχετικότητος καὶ ἡ θεωρία τῶν Quanta.

Ἡ θεωρία τῆς Σχετικότητος προεκάλεσε μίαν ἀπροσδόκητον ἀλλαγὴν εἰς τὰς πλέον βασικάς, τὰς πλέον βεβαίας καὶ ἀσφαλεῖς, ὅπως ἐνομιζέτο, ἐννοίας, τὰς ἐννοίας τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Εἶχομεν ὄλοι συνειθίσει τόσον πολὺ εἰς τὰς ἐννοίας τοῦ ἀπολύτου χώρου καὶ τοῦ ἀπολύτου χρόνου, ὥστε ἡ θεωρία τῆς Σχετικότητος μᾶς ἐφάνη ἐντελῶς ἀφύσικος καὶ ἀκατανόητος. Πολλὰ ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα τίθενται ἀκόμη καὶ σήμερον, δεικνύουν τὴν δυσκολίαν τῆς προσαρμογῆς. Εἶναι ἡ συστολὴ Lorentz «πραγματικὴ» ἢ «φαινομενικὴ»; Πῶς εἶναι δυνατόν ἓνας ἀστροναύτης νὰ γυρίσῃ νεώτερος ἀπὸ ἡμᾶς; Διατί ἄ-

ποκλείεται να εϋρωμεν τι κάμνει ένας κάτοικος του Άρεως αὐτὴν τὴν στιγμήν; Πῶς εἶναι δυνατόν τὸ Σύμπαν νὰ εἶναι πεπερασμένον καὶ ὁμως ἄνευ περατῶν;

Ἡ ἀπάντησις εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι ὅτι αἱ λέξεις χωρὸς καὶ χρόνος εἰς τὴν θεωρίαν τῆς Σχετικότητος ἔχουν διαφορετικὴν ἔννοιαν ἀπ' ὅ,τι εἰς τὴν κλασσικὴν Φυσικὴν. Ἡ μᾶλλον, ἀκριβέστερον, εἰς πρώτην προσέγγισιν, διὰ μικρὰς ταχύτητας καὶ μικρὰς σχετικῶς ἀποστάσεις, τὰ πράγματα ἐξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν ὅπως καὶ εἰς τὴν κλασσικὴν Φυσικὴν. Ὅταν ὁμως οἱ ταχύτητες αὐξήσονται πολὺ καὶ πλησιάσονται τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, ἢ ὅταν αἱ ἀποστάσεις γίνονται πολὺ μεγάλαι, ἀρχίζονται νὰ εἶναι αἰσθητὰ τὰ φαινόμενα τῆς Σχετικότητος. Τότε αἱ ἔννοιαι τοῦ μήκους, τοῦ συγχρονισμοῦ ἢ αἱ ἔννοιαι τῆς εὐθείας, τῶν παραλλήλων κλπ. τροποποιουῦνται ὥστε νὰ προσαρμωθοῦν πρὸς τοὺς τύπους τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος. Ὅταν αὐτὸ γίνῃ ἡ ἀβεβαιότης ἐξαφανίζεται. Ἡ γλῶσσα μας τότε ἀρκεῖ διὰ νὰ περιγράψῃ μὲ συνέπειαν καὶ ἀκρίβειαν τὰ «παράδοξα» αὐτὰ συμπεράσματα τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος, ἀρκεῖ νὰ μὴ λησμονήσῃ κανεὶς ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος χωρὸς καὶ χρόνος, καὶ ὅτι οἱ ὀρισμοὶ μας εἶναι αὐτοὶ ποὺ μᾶς ἐπιβάλλουν οἱ μαθηματικοὶ τύποι τῆς θεωρίας.

Ὅσοι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος ἡ γλῶσσα μας ἐτροποποιήθη διὰ νὰ προσαρμωσθῇ πρὸς τὰς νέας συνθήκας. Καὶ ἡ τροποποίησις αὐτὴ ἐπέτυχεν, ἀφοῦ 50 ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς θεωρίας αὐτῆς, ἡ νέα γλῶσσα ἔχει ἐπικρατήσῃ πλήρως εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην.

Ἄλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θεωρίας τῶν Quanta τὰ πράγματα εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερα. Ὁ διασμός μεταξὺ κύματος καὶ σωματίου, ἡ εἰσαγωγή τῶν πιθανότητων καὶ τῆς «συμβολῆς τῶν πιθανότητων», τῆς συμπληρωματικότητος καὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας παρουσιάζουν ἀνυπερβλήτους δυσκολίας εἰς ἐκεῖνον ὃ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ περιγράψῃ μὲ συνετὴ καὶ κατανοητὴν γλῶσσαν τὰ φαινόμενα τοῦ μικροκόσμου.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς τὴν ἀτομικὴν Φυσικὴν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν μοντέλα μηχανικά, τὰ ὁποῖα νὰ «ἐξηγοῦν» τὰ φαινόμενα⁽¹⁾. Πῶς ἄλλωστε νὰ ἐξηγηθῇ μηχανικῶς τὸ ὅτι τὸ σωματίον εἶναι συγχρόνως καὶ κύμα; Ἡ γλῶσσα ἡ ὁποία ταιριάζει εἰς τὰ σωματῖα εἶναι τελείως ἀκατάλληλος διὰ τὰ κύματα καὶ ἀντιστρόφως. Ποία γλῶσσα λοιπὸν θὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν ἀτομικὴν Φυσικὴν;

Εἰς τὸ πρόβλημα γλώσσης διὰ τὴν ἀτομικὴν Φυσικὴν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δοθοῦν δύο λύσεις. Ἡ πρώτη εἶναι νὰ χρησιμοποιηθῇ κανεὶς τὰς λέξεις τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς μὲ ἀσαφῆ κάπως ἔννοιαν, περιορίζον τὴν ἐφαρμογὴν ἐκάστης λέξεως καὶ ἐννοίας ἀναλόγως τῆς παρουσιαζομένης περιπτώσεως. Τότε ὁμως, ὅταν κανεὶς θέλῃ νὰ εὔρη ἀκριβῆ συμπεράσματα καὶ νὰ κάμῃ προβλέψεις διὰ τὰ περάματά του, θὰ ἀνατρέξῃ εἰς τοὺς μαθηματικὸς τύπους τῆς θεωρίας καὶ θὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἀσαφεῖς ἐννοίας, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῖ ἕως τότε ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ δώσῃ μίαν ἐπιπικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως.

Ἡ ἄλλη λύσις εἶναι νὰ προσπαθῆσῃ κανεὶς νὰ προσαρμώσῃ τὰς λέξεις καὶ τὰς ἐννοίας τῆς ἀτομικῆς Φυσικῆς πρὸς τὰ μαθηματικὰ σύμβολα τῆς κβαντικῆς θεωρίας, ὅπως ἔγινε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος.

Μέχρι τοῦδε ἡ μέθοδος ἡ ὁποία ἐφηρμόσθη εἰς τὴν πρᾶξιν ἦτο ἡ πρώτη. Δηλ. ἐφηρμόσθη εἰς τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα μίαν ἀνακριβῆ γλῶσσα, ἐν συνειδήσει ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι ἀνακριβῆς, ἐνῶ διὰ τὰ ἀκριβῆ συμπεράσματα ἀνέτρεχε κανεὶς εἰς τοὺς μαθηματικὸς τύπους τῆς θεωρίας τῶν Quanta. Εἰς τὴν λύσιν αὐτὴν συνέτεινε ἡ ἀρχὴ τῆς συμπληρωματικότητος τοῦ Bohr, ἡ ὁποία διευτυπώθη ἀκριβῶς διὰ τὴν «ἐρμηνευθῆ» ἡ κβαντικὴ Φυσικὴ. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα ἔχουν δύο ὄψεις, τὴν σωματιακὴν καὶ τὴν κυματικὴν, αἱ ὁποῖαι κα-

(1) Ἰδὲ σχετικῶς: Γ. Κοντοπούλου: «Ἡ σύγχρονος Φυσικὴ καὶ ὁ Ὑλισμός», «Ἀκτίνες», 15 (1952), σελ. 390.

λοῦνται «συμπληρωματικά» ἀλλήλων. Αἱ δύο αὐταὶ ὄψεις, αἱ δύο εἰκόνες εἶναι βεβαίως ἀντιφατικά μεταξὺ των, διότι ἓνα πράγμα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι συγχρόνως σωμάτιον (δηλαδὴ περιορισμένον εἰς πολὺ μικρὸν χώρον), καὶ κύμα (δηλαδὴ ἓνα πεδῖον ἐκτεινόμενον εἰς μεγάλην περιοχὴν). Καὶ ὅμως χρησιμοποιῶν κανεὶς ἐναλλάξ τὰς δύο αὐτὰς εἰκόνας, πότε τὴν σωματιακὴν, πότε τὴν κυματικὴν, κατορθώνει νὰ «περιγράψῃ» καὶ νὰ «ἐξηγήσῃ» κάτωσ τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα. Βεβαίως ἔχει κανεὶς πλήρη ἀντίληψιν ὅτι αὐτὴ ἡ τακτικὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱκανοποιητικὴ. Ἄλλ' ἔχει συναίσθησιν τῆς ἀδυναμίας του νὰ περιγράψῃ πλήρως μὲ τὰς κλασσικάς, μακροσκοπικὰς ἐννοίας πού διαθέτει, τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα. Διότι εἶναι προφανές, ὅτι ἐδῶ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐννοίας ὅπως τὸ χρῶμα, ἢ τὴν θερμοκρασίαν, ἢ τὸ σχῆμα ἐνὸς σωματίου.

Ὁ κύριος ὅμως λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐκυριάρχησεν ἡ ἀσαφὴς γλώσσα εἰς τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα ἦτο ἡ μεγάλη δυσκολία νὰ εὐρεθῇ μία γλώσσα ἱκανὴ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸν μαθηματικὸν συμβολισμόν τῆς κβαντικῆς θεωρίας. Διάφοροι φυσικοὶ καὶ μαθηματικοί, ὅπως ὁ Birkoff, ὁ von Neumann καὶ ὁ von Weizsäcker προσεπάθησαν νὰ εὕρουν μίαν γλώσσαν κατάλληλον διὰ τὴν κβαντικὴν Φυσικὴν. Καὶ τὸ συμπέρασμα τῶν προσπαθειῶν των ἦτο, ὅτι μία τοιαύτη γλώσσα θὰ ἀπῆτει ὄχι μόνον ἀλλαγὴν τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦμεν, ἀλλὰ καὶ κάτι περισσότερον. Θὰ ἀπῆτει τὴν τροποποίησιν τῆς λογικῆς μας. Ἀντὶ τῆς Ἀριστοτελείου λογικῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῇ μία νέα λογικὴ, ἢ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς τρισήμαντος λογικὴ. Εἰς τὴν λογικὴν αὐτὴν τὸ ἀξίωμα τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλεισεως δὲν ἰσχύει. Ὅλαι αἱ ἀποδείξεις διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἀπορρίπτονται. Ἄν ἀποδείξῃ π. χ. κανεὶς ὅτι δύο τρίγωνα δὲν εἶναι ἄνισα, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἴσα.

Ἄς ἴδωμεν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νέας, τρισήμαντου λογικῆς εἰς τὴν κβαντικὴν Φυσικὴν. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχομεν ἓνα δοχεῖον διηρημένον εἰς δύο μέρη, τὸ δε-

ξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ἓνα ἄτομον. Κατὰ τὴν κλασσικὴν λογικὴν τὸ ἄτομον θὰ εὐρίσκεται ἢ δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Τρίτη δυνατότης δὲν ὑπάρχει. Tertium non datur. Εἰς τὴν κβαντικὴν Φυσικὴν ὅμως ὑπάρχει καὶ μία τρίτη δυνατότης, ἢ ὁποία εἶναι ἓνα περιεργον μίγμα τῶν δύο πρώτων δυνατοτήτων. Καὶ ἡ τρίτη αὐτὴ κατάστασις εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν ἐξηγήσιν τῶν πειραμάτων μας. Διότι ἂν τὸ σωμάτιον εἶναι π. χ. δεξιὰ καὶ προκαλέσωμεν διάχυσιν φωτὸς ὑπ' αὐτοῦ θὰ ἔχομεν ἔστω μίαν Α κατανομήν τοῦ διαχεομένου φωτός. Ἄν τὸ σωμάτιον εἶναι ἀριστερά ἔστω ὅτι ἡ κατανομή τοῦ διαχεομένου φωτός εἶναι Β. Γενικῶς λοιπὸν θὰ ἐπερίμενε κανεὶς ὅτι ἡ παρατήρησις θὰ δώσῃ ἓνα μίγμα τῶν κατανομῶν Α καὶ Β, δεδομένου ὅτι τὸ σωμάτιον ἄλλοτε εἶναι εἰς τὸ δεξιὸν καὶ ἄλλοτε εἰς τὸ ἀριστερόν τμήμα τοῦ δοχείου. Ἐν τούτοις τὰ φαινόμενα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά. Ἡ κατανομή τοῦ διαχεομένου φωτός παρουσιάζει συμβολήν, ὡσάν τὸ σωμάτιον νὰ ἦτο συγχρόνως καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Εἶναι ἓνα φαινόμενον τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται «συμβολὴ τῶν πιθανοτήτων» καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντελῶς ἀνεξήγητον μὲ τὰ μηχανικὰ μοντέλα καὶ μὲ τὴν συνήθη λογικὴν.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις μιᾶς ὀρισμένης γλώσσης διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν φαινομένων τοῦ τύπου αὐτοῦ χρειάζεται νὰ εἰσαχθῇ μία τρίτη κατάστασις, μεταξὺ τῶν δύο ἀκραίων καταστάσεων. Ὁ von Weizsäcker εἰσήγαγε τὴν ἐννοίαν «βαθμὸς ἀληθείας». Ὅταν ἔχομεν τὴν φράσιν «Τὸ σωμάτιον εἶναι δεξιὰ», αὐτὴ ἔχει βαθμὸν ἀληθείας 1 ὅταν εἶναι ἀληθὴς, καὶ 0 ὅταν εἶναι ψευδής. Ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη καὶ ἄλλας (μυγαδικὰς) τιμὰς. Κάθε τιμὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν «πιθανότητα» νὰ εἶναι ἀληθὴς ἢ ἀνωτέρω φράσις. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡ ἀρχὴ τῆς συμπληρωματικότητος διατυπώνεται ὡς ἑξῆς: «Τὸ ἄθροισμα τῶν πιθανοτήτων νὰ εἶναι τὸ σωμάτιον δεξιὰ ἢ ἀριστερά εἶναι 1». Ποῦ ὅμως εὐρίσκεται «εἰς τὴν πραγματικότητα» τὸ σωμάτιον; Δεξιὰ ἢ ἀριστερά; Αὐτὸ εἶναι «ἀ-

καθόριστον» (not decided). Τὸ «ἀκαθόριστον» ὅμως δὲν σημαίνει «ἀγνοούμενον», κάτι πὸν ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν. Διότι ἂν τὸ σωματίον ἦτο «εἰς τὴν πραγματικότητα» ἐκάστοτε δεξιὰ ἢ ἀριστερά, τὸ πείραμά μας θὰ εἶχε ἐντελῶς διαφοροτικά ἀποτελέσματα. Ἐπομένως ἡ τρίτη αὐτὴ κατάστασις τοῦ «ἀκαθόριστου» εἰσέρχεται ὡς κάτι τὸ νέον εἰς τὰ λογικά μας σχήματα.

Ἡ ἀλλαγὴ ὅμως τῆς λογικῆς μας δὲν εἶναι καθόλου εὔκολον πρᾶγμα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐχομεν ἐμποτισθεῖ τόσον βαθέως ἀπὸ τὴν Ἀριστοτέλειον λογικήν, ὥστε σχεδὸν ὅλα αὐτὰ τὰ περὶ τρισμηάντου λογικῆς μᾶς φαίνονται ἀνοησία. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος. Ἡ συνήθης μηχανιστικὴ εἰκὼν τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ κβαντικὰ φαινόμενα. Ἐπομένως ἢ θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰς ἀσαφεῖς «συμπληρωματικάς» καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιφατικάς εἰκόνας τῶν φαινομένων, ὅπως κάνομεν μέχρις σήμερον, ἢ θὰ εἰσαγάγωμεν τὴν νέαν λογικήν, ἡ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῇ μὲ συνέπειαν μίαν νέαν γλώσσαν διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν ἀτομικῶν φαινομένων.

Αὐταὶ εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἀπόψεις τοῦ Heisenberg περὶ τῆς γλώσσης ἡ ὅποια ἰσχύει ἢ εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ εἰς τὴν Φυσικήν. Φυσικὰ αἱ ἀπόψεις αὐταὶ ἔχουν πολὺ μεγάλην σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἄκρως ἐπαναστατικά. Ἀποτελοῦν κάτι τὸ πρωτοφανές, τὸ ἀδιανόητον ἴσως πρὶν ἀπὸ μερικὰ ἔτη. Καὶ ἀσφαλῶς, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει, εἶναι «πολὺ μακρὰν—ἀσφαλῶς πάρα πολὺ μακρὰν—ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴν ὀντολογία».

Εἶναι προφανές βεβαίως ὅτι αἱ ἀπόψεις αὐταὶ ἰσχύουν μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ σημερινὴ κβαντικὴ θεωρία δὲν πρόκειται νὰ μεταβληθῇ οὐσιωδῶς εἰς τὸ μέλλον, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα ἰσχύει ὁ ἰντετερμινισμός, τὸν ὅποιον εἰσάγει ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπροσδιοριστίας καὶ ὅλαι σχεδὸν αἱ σημεριναὶ ἀτομικαὶ θεωρίαι. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται νὰ σκεφθῇ κανεὶς τὸ ἐνδεχόμενον μᾶς μελλοντικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ντετερμινισμοῦ εἰς τὴν Φυ-

σικήν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ Ἀριστοτέλειος λογικὴ θὰ ἴσχυεν ἀπολύτως, ἔστω καὶ ἂν ἡ γλώσσα τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦμεν σήμερον θὰ ἔπρεπε νὰ τροποποιηθῇ σημαντικῶς. Μὲ τὴν σκέψιν αὐτὴν ἔκαμα εἰς τὸν Καθηγητὴν Heisenberg μετὰ τὸ τέλος τῆς διαλέξεως τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν. Ἐὰν εἰς τὸ μέλλον εὐρεθῇ μία ὑποκβαντικὴ (ντετερμινιστικὴ) Φυσικὴ, τῆς ὁποίας ἡ κβαντικὴ Φυσικὴ ν' ἀποτελῇ ἓνα ὄριον, ὅπως σήμερον ὄριον τῆς κβαντικῆς Φυσικῆς εἶναι ἡ κλασσικὴ Φυσικὴ, τότε εἰς αὐτὴν τὴν Φυσικὴν ἢ Ἀριστοτέλειος λογικὴ θὰ ἴσχυε πλήρως καὶ ἄρα ἡ κβαντικὴ λογικὴ θὰ ἦτο ἄχρηστος.

Αὐτὸ, ἀπήντησεν ὁ κ. Heisenberg, δὲν εἶναι μὲν ἀδύνατον, εἶναι ὅμως ἐντελῶς ἀπίθανον. Πράγματι, διὰ νὰ ἐξηγησῶμεν τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα ἠναγκάσθημεν νὰ ξεφύγωμεν ἐντελῶς ἀπὸ τὰς συνήθεις ἐννοίας καὶ εἰκόνας, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν συνήθη λογικήν. Ἄν λοιπὸν εὐρεθῇ κάποτε μία ὑποκβαντικὴ Φυσικὴ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτὴ θὰ εἶναι ἀκόμη πλέον ἀφηρημένη καὶ ξένη πρὸς τὰ κλασσικὰ πρότυπα ἀπ' ὅ,τι ἡ σύγχρονος Φυσικὴ.

Νομίζω ὅτι ἡ ἄποψις αὐτὴ εἶναι πολὺ ὀρθὴ βασικῶς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ σύγχρονος Φυσικὴ ἐργάζεται χωρὶς τὸν ἀπόλυτον ντετερμινισμόν καὶ μὲ τόσῃν μάλιστα ἐπιτυχίαν. Αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν κβαντικὴν θεωρίαν ὡς κάτι τὸ ἐξ ἴσου ἀσφαλές, ὅπως καὶ τοὺς ἄλλους κλασσικοὺς κλάδους τῆς Φυσικῆς καὶ νὰ στηριχθῶμεν εἰς αὐτὴν διὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς φύσεως. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ κβαντικὴ θεωρία μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀναθεωρήσωμεν τὰς φιλοσοφικάς μας ἀπόψεις περὶ τῆς Φύσεως καὶ τοῦ Σύμπαντος καὶ νὰ δεχθῶμεν νέας καὶ ἀσυλλήπτους ἴσως μέχρι τοῦδε δυνατότητας εἰς τὴν φυσικὴν σκέψιν. Δυνατότητας ὡσὰν αὐτὰς πὸν μᾶς ἀνέπτυξεν ὁ Καθηγητὴς Heisenberg.

Γ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Συντάσσεται επιμέλεια του 'Ινστιτούτου 'Ιατρικής Ψυχολογίας
και Ψυχικής 'Υγιεινής

Η ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΣ

Ἐάν ἀγωγή εἶναι τὸ σύνολον τῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἀσκοῦνται ἐπὶ ἑνὸς ὄντος μὲ σκοπὸν νὰ τὸ βοηθήσουν νὰ φθάσῃ τοὺς σκοποὺς διὰ τοὺς ὁποίους προορίζεται, φαίνεται λογικὸν νὰ ὑποθέτῃ κανεὶς ὅτι αὐτοὶ οἱ σκοποὶ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον ἐγγεγραμμένοι εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος. Θὰ ἔχῃ ἐπομένως ἡ ἀγωγή ὡς σύνθημα τὸ «ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν» καὶ δὲν θὰ κἀνῃ ἄλλο παρὰ νὰ προσπαθῇ νὰ προσαρμόζεται πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Ἄλλὰ τί ἐννοοῦμεν ὅταν λέγωμεν φύσιν; Διότι ἡ ὕλη ἔχει τὴν ἰδικήν της φύσιν, καὶ ἡ ζωὴ τὴν ἰδικήν της, καὶ ἡ κοινωνία, ἀκόμη καὶ ἡ συνείδησις. Ἐννοοῦμεν, ὅταν λέγωμεν φύσιν, ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς υπάρξεως, ὁποιασδήποτε τάξεως καὶ ἂν εἶναι, ἢ, κατὰ προτίμησιν, μίαν κατηγορίαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐιδικώτερον, ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐμβίων ὄντων;

Εἶναι φύσις ἀπλῶς τὸ σύνολον τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος καὶ τῶν φαινομένων; Εἶναι τὸ σύστημα τῶν νόμων, τῶν ἀπαραιτήτων δηλαδὴ καὶ σταθερῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτῶν τῶν φαινομένων; Εἶναι ἡ φύσις ὅπως τὴν ἀντιμετώπιζεν ἡ μηχανιστικὴ ἄποψις, ἢ ἡ δυναμικὴ, ὅπως τὴν ἀντιμετώπισεν ὁ Βάκων ἢ οἱ Νεοπλατωνικοὶ ἢ ὁ Φίχτε καὶ ὁ Ἑγελος; Εἶναι ἡ φύσις τυφλὴ δύναμις, ὑποτεταγμένη εἰς τὸν πλέον ἀκαμπτον ντετερμινισμόν, ἢ ἀντιθέτως δύναμις προσηνατολισμένη, φορτωμένη ἀπὸ λανθάνουσας σκοπιμότητα, ἡ ὁποία διαφαίνεται εἰς τὴν συνάφειαν τῶν φαινομένων, τὸ σύστημα τῶν νόμων, τὴν ἀναλογίαν τῶν μορφῶν, τὴν ἐνότητα τῶν δυνάμεων; Εἶναι ἡ φύσις κατὰ βάσιν κα-

λή, ὅπως τὴν εἶδεν ὁ Rousseau ἢ εἶναι εἰς τὸ βάθος ἀδιάφορος εἰς κάθε μορφήν ἡθικῆς, ὅπως τὴν εἶδεν ὁ Schopenhauer;

Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα ἔχει πρωταρχικὴν σημασίαν, ὅταν ἡ δημιουργία ἀνθρώπου συμφώνου πρὸς τὴν φύσιν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς.

Ἐννοοῦμεν κατ' ἀρχὴν πρακτικῶς, ὅταν λέγωμεν φύσιν, κάθε τί ποῦ εἶναι ἔξω, ὅ,τι εὐρίσκομεν ὅταν ἐξερχόμεθα τῆς πόλεως.

Ἀπεμακρύνθημεν τῆς φύσεως, δημιουργοῦντες ἓνα τεχνητὸν κόσμον. Ἡ φυγὴ ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς πόλεως, μὲ τοὺς ἐξαναγκασμοὺς καὶ τοὺς συμβιβασμοὺς, σημαίνει κατὰ μίαν νατουραλιστικὴν ἄποψιν, ζωὴν πραγματικῶς ἀνθρωπίνην, συμφώνως πρὸς αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν περὶ φύσεως. Ὁ Rousseau εἰς τὸν Αἰμίλιον φύσιν θεωρεῖ τὸ δάσος τῆς Βουλώνης καὶ οἱ Γερμανοὶ ἤθελον τὸν ἄρτιον ἄνθρωπον ν' ἀναπτύσσεται εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ρήνου. Ἄλλὰ δὲν εἶχε πάντοτε αὐτὴν τὴν ἔλξιν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ φύσις. Διὰ ν' ἀμυνθῇ κατὰ τῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε κατ' ἀρχὰς τὰς πόλεις. Πρὶν νὰ εἶναι φίλη ἡ φύσις, ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος ἐχθρά.

Σημαίνει κατόπιν πρωτογονισμόν ἡ φύσις, εἴτα ἀναζήτησιν τῆς ἀπλότητος. Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν φύσιν ἐρχεται ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἐκλεπτύνσεων ἑνὸς πολὺ τελειοποιημένου πολιτισμοῦ. Βεβαίως ἡ καλλιέργεια τῆς ἀπλότητος ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτελευθερώσεως ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ἐπιθυμιῶν, ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος τῆς ἀνεξαρτησίας, τοῦ κριτικοῦ πνεύματος ἀπέναντι τῆς ἐμπορικῆς διαφημίσεως καὶ τῆς τεχνικῆς τῆς προπαγάνδας, πρέπει νὰ

εἶναι πρωταρχικὴ φροντίς τῆς ἀγωγῆς εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ὑπάρχουν ὁμοίως μανιακοὶ οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν, φθάνουν εἰς τὰς πλέον παραδόξους ἐκκεντρικότητας. Ὁ μῦθος τοῦ «παλινοῦ καλοῦ καιροῦ» δὲν εἶναι περισσότερο δικαιολογημένος ἀπὸ τὸν μῦθον τῆς προόδου. Ἡ ἀρνησις τῶν ἀνέσεων, τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ σύγχρονος τεχνικὸς πολιτισμὸς, εἶναι ἐξ ἴσου ἀνόητος μὲ τὸν ἀπλοϊκὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ κάθε τι τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν φήμαν τῆς τελευταίας ἀνακαλύψεως. Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν προσφάτων ἀνακαλύψεων τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης σημαίνει συνθηκολόγησιν μὲ ἄλλα κατασκευάσματα, διὰ τὰ ὁποῖα μάλιστα δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύεται ὅτι εἶναι περισσότερο φυσικά. Τὸ πρόβλημα ἔχει τεθῆ κακῶς. Διατί νὰ μὴ θεωροῦμεν φυσικὴν διὰ τὸν ἄνθρωπον τὴν ἰκανότητα νὰ δημιουργῆ; Διατί νὰ βλέπωμεν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν δημιουργημάτων τῆς φύσεως, ἀφοῦ ἡ ἀνθρωπίνη εὐφροσύνη δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ μεγαλειωδεστέρα πραγματοποίησις τῆς φύσεως; Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ θαυμάσῃ τὴν φύσιν καὶ ν' ἀρνήται τὸν θαυμασμὸν του εἰς ὅ,τι αὐτὴ δημιουργεῖ διὰ τοῦ ἀνθρώπου.

Σημαίνει ἐπίσης ἐλευθερίαν ἡ φύσις: ἰδιαιτέρως εἰς τὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς, φυσικὴ ἀγωγή σημαίνει τὴν λατρείαν τοῦ φυσικοῦ αἰθορητισμοῦ. Μία ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς ἀπολυταρχικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἀγωγῆς. Εἰς τὸν μῦθον τοῦ πρωτογονισμοῦ τῆς παρθένου φύσεως προστίθεται τώρα ὁ μῦθος τοῦ Ροβινσώδους. Ἡ κοινωνία, ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ παρὰ διὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, δὲν εἶναι ἔργον τῆς φύσεως. Εἶναι ἔργον ἐνὸς κοινωνικοῦ συμβολαίου, καὶ δὲν ἔχει κανεὶς πάντοτε τὴν δυνατότητα νὰ διαλύῃ ἓνα σύμβολον; Καὶ ἰδοὺ, ὅτι στρέφεται ἡ ἔννοια τῆς φύσεως κατὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου!

★

Ἄλλ' ἐὰν περιορίσωμεν εἰς αὐτὰς τὰς ἀντιλήψεις τὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ θὰ κατατάξωμεν ἐκδηλώσεις αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται καθαρῶς ἀνθρώπι-

νοι, ὅπως αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς αὐτοθυσίας, τὸ αἶσθημα τῆς μητρότητος; Ποῖαν θέσιν θὰ δώσωμεν εἰς τὸν ἄρρωστον ἄνθρωπον; Θὰ θεωρήσωμεν μήπως ὀρθὴν τὴν ἀντίληψιν ἡ ὁποία παραδέχεται ὅτι ἄρτιος ἄνθρωπος εἶναι ὁ σωματικῶς ὑγιὴς μόνον; Ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς τὸ παράδειγμα γυμνασιάρχου ὁ ὁποῖος ἠρωτήθη ἀπὸ νέον διδάσκαλον, λάτρη τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, πῶς θὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ ἔργον του. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ τί ἔχεις κατὰ νοῦν νὰ κάμῃς, ἦτο ἡ ἀπάντησις. Ἐὰν πρόκειται νὰ κάμῃς ἀνθρώπους ἀρίστους εἰς τὸν δρόμον, ἀρίστους εἰς τὴν ἀναρρίχῃσιν, οὐδὲν ζῶον θὰ φθάσῃ, ἐὰν θέλῃς νὰ κάμῃς ἀνθρώπους μὲ ἀπόλυτον ὑγείαν, μόνον τὰ ἄλογα θὰ φθάσῃ. «Γνωρίζω πῶς ντρεσσάρονται τὰ ζῶα καὶ ὅτι τὸ τελειότερον ντρεσσάρισμα τὰ κάνει νὰ φαίνωνται περισσότερο ζῶα ἀπὸ ποτέ», γράφει ὁ Alain.

Εἶναι ἐξ ἄλλου αὐτὴ ἡ ἀντίληψις περὶ φύσεως τελεία παραγνώρισις τῆς ἔννοιας τῆς πραγματικότητος. Παραβλέπει ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε ἐνεργοῦν παράγοντες οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι οὔτε ὄρατοι οὔτε ψηλαφητοί, ὑπερφυλοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι συνυφαίνονται μὲ τοὺς ὑλικούς διὰ νὰ δώσῃ τὴν πραγματικότητα. Ἀδιαφορεῖ διὰ τὸ δραματικὸν στοιχεῖον⁽¹⁾, τὸ ὁποῖον ὑπεισέρχεται εἰς ὅλα τὰ φαινόμενα καὶ τὰς καταστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἄλλ' αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ παράγοντες κάμνουν τὴν πραγματικότητα καὶ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον κάμνει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἱστορίαν του.

Κατηγοροῦσαν τὴν—ἀρνητικὴν διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν—ἀντίληψιν περὶ φύσεως καὶ φυσικῆς ἀγωγῆς, ὅτι ἀκολουθεῖ πορείαν τελείως ἀντίθετον ἀπὸ ἐκείνην πρὸς ἀκόμῃ καὶ ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις ἀκολουθεῖ. Ἀντὶ νὰ ὀδηγῇ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, ὀδηγεῖ ἀντιστρόφως, ἀλλ' αὐτὴ ἡ κίνησις σημαίνει διάλυσιν καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Χάριν τοῦ φυσιολογικοῦ ἀνθρώπου ἐν τούτοις πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν φύσιν του, τὸν

(1) Πρβλ. G. Politzer: «Critique des fondements de la psychologie» Paris 1928.

*τύπον του, τὴν ἰδίαν ἐξέλιξεν τοῦ ἀρ-
τίου ἀνθρώπου.*

Ἡ ἀληθὴς φυσικὴ ἀγωγή ἐπομένως φέ-
ρεται εἰς τὸ νὰ παραδεχθῆ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις
τοῦ τύπου κατευθύνεται καὶ διευκολύνεται
χάρις εἰς τὴν προσφυγὴν εἰς τὰ συμπερά-
σματα τῶν διαφόρων θετικῶν ἐπιστημῶν,
βιολογικῶν, κοινωνιολογικῶν, ψυχολογικῶν.
Ἡ «φυσικὴ» ἀγωγή συνίσταται τότε εἰς
τὸ νὰ καλῆ ἀπὸ τὴν ἐνστικτώδη φύ-
σιν εἰς τὴν περισσότερον ἐν ἐπιγνώ-
σει. Αὐτὴ εἶναι ἡ κοινὴ ἀρχὴ ὅλων τῶν
παιδαγωγῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν τὴν
παιδαγωγικὴν εἴτε ἐν στενῇ συναρτήσει
πρὸς τὴν βιολογίαν (Demoor καὶ Jonkhe-
ere) ἢ τὴν κοινωνιολογίαν (Durkheim)
ἢ τὴν ψυχολογίαν (Claparède) ἢ ὅλας
αὐτὰς συγχρόνως (Spencer, Dewey).
Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι ὅλοι δὲν ἀναφέ-
ρονται εἰς τὴν ἰδίαν ἔννοιαν τῆς «φύσεως».
Εἶναι φανερόν ὅμως, ὅτι ἡ «φυσικὴ ἀγω-
γὴ», ἡ ὁποία θέλει νὰ περιλάβῃ καὶ τὸ ἀν-
θρώπινον στοιχεῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεί-
νῃ εἰς τὴν μηχανικὴν, νατουραλιστικὴν ἀν-
τίληψιν τῆς ἀγωγῆς.

★

Πῶς εἶναι δυνατόν, γράφει ὁ καθηγη-
τῆς τῆς Παιδαγωγικῆς εἰς τὸ Στρασ-
βούργον R. Hubert, μέσα εἰς μίαν θε-
τικιστικὴν προοπτικὴν, ὅπως εἶναι αὐτὴ
τοῦ παιδαγωγικοῦ νατουραλισμοῦ, νὰ συμ-
φιλιώνονται καὶ νὰ συγχέονται ἡ φύσις ὡς
αἷτιον καὶ ἡ φύσις ὡς τέλος; Ἡ φύσις ὡς
αἷτιον δὲν ἀπαιτεῖ ἄλλο ἀπὸ τὴν μηχανικὴν
ἀνάπτυξιν τῶν δυνατοτήτων, μεταξὺ τῶν
ὁποίων ἡ ἀγωγή δὲν ἔχει θέσιν. Ἐὰν ἀντι-
θέτως ἡ φύσις περιέχῃ τὸ τέλος, αὐτὸ τὸ
τέλος δὲν ἐπιτυγχάνεται παρὰ δι' ἐνὸς
processus δημιουργίας καὶ ἀνανεώσεως,
τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ὄν συνεχῆ ὑπερ-
νίκησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ πραγματικὴ ἀ-
γωγή ἔχει ἀνάγκην ἐλευθερίας τὴν ὁποί-
αν ἀποκλείει ὁ νατουραλισμός (2).

(2) Πρβλ. René Hubert: «Traité de pé-
dagogie générale» Paris 1949.

Αὐτὴ ὀφείλει νὰ παραλαμβάνῃ τὸ ὄν ὡ-
πως εἶναι καὶ νὰ τὸ ὀδηγῆ εἰς τὸ σημεῖον
εἰς τὸ ὁποῖον τοῦ εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ.
Προϋποτίθεται ὅτι ἡ ἀνοδος αὐτῆ εἶναι
ἐγγεγραμμένη ὡς δυνατὴ εἰς τὴν καμπύ-
λην τῆς ἐξελίξεώς του. Μόνον κάτω ἀπὸ
αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ἡ ἀγωγή εἶναι δυ-
νατόν νὰ λάβῃ τὴν ὀνομασίαν τῆς φυσικῆς
ἀγωγῆς καὶ νὰ ὑπερπηδηθῆ ἡ ἀντινομία
τοῦ παιδαγωγικοῦ νατουραλισμοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μίαν δευτέραν φύσιν,
τελείως ὑποκειμενικὴν, ζωντανὴν καὶ ἰδε-
ατὴν, τὴν ὁποίαν προορίζεται νὰ ζητήσῃ
νὰ πραγματοποιήσῃ. Αὐτὴν τὴν βαθίαν
πραγματικότητα προσφέρει ἡ ἐπίγνωσις
μῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία καλεῖται ν' ἀ-
ναζητήσῃ τὸν ἑαυτόν της. Καὶ ἡ συνείδη-
σις εἶναι τὸ βάθρον τῆς ἀληθοῦς φύσεως
τοῦ ἀνθρώπου. Ἴδου τί γράφει ἐπὶ λέξει
περὶ αὐτῆς εἰς ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων συγ-
χρόνων διδασκάλων τῆς ψυχιατρικῆς, ὁ
Henri Baruk: «Ὅλα τὰ γεγονότα μᾶς ὀ-
δηγοῦν νὰ ἀνακαλύψωμεν ἐκ νέου, στηριζό-
μενοι ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων, τὸν θε-
μελιώδη ρόλον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως.
Μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι, ὅπως τὸ σκέπτεται
ὁ Freud, ἓνα εἶδος τεχνητῆς ἀναστολῆς,
ποῦ προέρχεται τάχα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν
ἀνάγκην, ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ὅπως
ἀπεδείχθη ἀπὸ σειρὰν μακρῶν παρα-
τηρήσεων καὶ πειραμάτων, εἶναι τὸ
βαθύτερον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπί-
νης φύσεως, στοιχεῖον ποῦ εἶναι ἀ-
δύνατον νὰ παραγνωρισθῆ καὶ ποῦ
ἔχει ὡς ρόλον, ἐὰν ἀκολουθηθῆ, νὰ
δώσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν γαλήνην,
καί, ἐὰν μὴ, νὰ προκαλέσῃ τρομακτικὰς
ἀντιδράσεις ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς» (3).

Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ ὀδηγητικὸν σημεῖον
τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὴν πλήρη ἀνθρωπίνην
φύσιν.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

(3) Βλ. H. Baruk: «Psychiatrie morale
expérimentale, individuelle et sociale», σ. 5
Paris 1945.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ «ΤΥΠΟΙ» ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

1. Ἡ σύγχρονη θεολογική σκέψι προ-σανατολίζεται δλοένα και περισότερο σε ενδιαφέροντα ἀνθρωπολογικά.

Αὐτὴ ἦταν ἡ διαπίστωση πὸν κάναμε και στο προηγουμένο ἄρθρο⁽¹⁾ και πὸν τὴν εἶδαμε σὸν καρπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν καιρῶν, γιὰ τὴν ὁποία ἀπερίφραστα μίλησαν και οἱ «Ἀκτίνες»⁽²⁾.

Και ἐπιστρέφοντας στὸν ἄνθρωπο ἡ σύγχρονη Θεολογία, ξαναγυρνᾷ στις ἀρχέγονες πηγές της, γιὰ νὰ προσφέρει ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰ νόματά της στη δίψα μας. Πρέπει ιδιαίτερα νὰ σημειωθῇ ἡ στροφὴ στις βασικές και θεμελιώδεις ἔνοιες τῆς Κ. Διαθήκης, πὸν χαρακτηρίζει τὴν λεγόμενη «Motivtheologie» και πὸν προσπαθεῖ νὰ προβάλῃ σ' ἓνα φόντο καθαρά ἀνθρωπολογικὸ τὴν ἀρχέγονη ὁμορφιά τῆς Καινοδιαθηκικῆς Θεολογίας.

★

2. Ἐνα ἀπὸ τὰ πὸν ἀγαπημένα θέματα τῆς θεολογικῆς αὐτῆς τάσεως, εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῶν διακρίσεων πὸν ὑπάρχουν στο καθολικὸ φαινόμενο τῆς ἀγάπης. Πρόκειται γιὰ τοὺς «τύπους» ἢ τὰ «εἶδη» τῆς ἀγάπης, πὸν τὴν κλιμακώνουν ἀπὸ τὶς πὸν ἀνθρώπινες μέχρι τὶς πὸν ὑπερφυσικές της μορφές.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε μερικὲς βασικές σκέψεις πάνω στο θέμα αὐτό. Θὰ βασιστοῦμε προπάντων στις ἀπόψεις τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου και ιερέως π. Viktor Warnach, ἔτσι ὅπως τὶς ἐκθέτει στο ἀληθινὰ κλασσικὸ βιβλίο του «Agape» (Die Liebe als Grundmotiv der neutestamentlichen Theologie, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1951).

Οἱ «τύποι» ἢ τὰ «βασικά φαινόμενα» ἢ «εἶδη» τῆς ἀγάπης (Grundarten, Grund-

phänomene) εἶναι κατὰ τὸν π. Warnach τρία: Ἡ καθαρά, ἢ ἀγάπη τῆς προσωπικότητας⁽³⁾, ἡ ψυχικὴ ἀγάπη τῆς ἐπιθυμίας—ἔρωτος, και ἡ γενετησία ἀγάπη—sexus⁽⁴⁾. Οἱ περισότεροι ἀπὸ τοὺς μελετητὰς τοῦ θέματος⁽⁵⁾ συμφωνοῦν στη βασικὴ αὐτὴ διάκρισι, μὲ ἐλάχιστες, φραστικές προσπάντων, διαφορές⁽⁶⁾.

Ἡ πρώτη μορφή τῆς ἀγάπης, ἡ βασισμένη στην φυσικὴ ἔλξι τῶν φύλων, διακρίνεται βασικά ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πραγματικότητα τῆς Ἀγάπης τῆς προσωπικότητας⁽⁷⁾. Εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀντίθεση μεταξὺ σαρκὸς και πνεύματος, ὅπως συχνὰ

(3) Αὐτὴν θὰ τὴν γράφωμε πάντοτε ἐδῶ Ἀγάπη.

(4) V. Warnach, ἔνθα ἄνωτ. σελ. 27, 456.

(5) Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μέσα στην πλουσιωτάτη βιβλιογραφία πὸν ὑπάρχει γιὰ τὸ θέμα αὐτό, πέντε γερμανικές ἐκδόσεις συμπύπτουν και στὸν τίτλο:

- α) H. U. v. Balthasar: Eros und Agape
- β) Kurt Leese: Eros und Agape
- γ) Emil Brunner: Eros und Liebe
- δ) L. Grünhut: Eros und Agape
- ε) Anders Nygren: Eros und Agape

(6) Ὁ M. Scheler π. χ. («Wesen und Formen der Sympathie») διακρίνει τὴ βιταλιστικὴ (βιολογικὴ), ψυχικὴ, και πνευματικὴ-προσωπικὴ ἀγάπη. Ὁ E. Spranger («Lebensformen») ὀνομάζει τὴν ἐρωτικὴ ἀγάπη «αισθητικὴ» και τὴν ἀγάπη τῆς προσωπικότητας «ἠρησκευτικὴ». Καὶ ὁ W. Schubart («Religion und Eros») κάνει τὴ διάκρισι σὲ ἀγάπη πρὸς τὸ ἄλλο φύλο, πρὸς τὸν «πλησίον» και πρὸς τὸν Θεόν. (Παρὰ Warnach, ἔνθα ἄνωτ.).

(7) Ὅταν μιλοῦμε γιὰ τὴν γενετησία ἀγάπη, (Geschlechtsliebe) ἐνοοῦμε κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ γυμνὴ γενετησία ὄρμη (Geschlechtstrieb). Ἡ διάκρισις γίνεται ἀπὸ τὸν M. Scheler («Sympathie») και ἀπὸ τὸν D. v. Hildebrandt («Reinheit und Jungferäulichkeit»). Ὁ Wl. Solowjew («Sinn der Liebe») χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «Gattenliebe», πὸν ἴσως διεκρινίζει κάπως τὴν ἔνοιαν τῆς Geschlechtsliebe (παρὰ Warnach ἔνθα ἄνωτ.).

(1) Βλ. «Ἀκτίνες» 1960 σ. 373.

(2) «Δήλωσις» μηνὸς Νοεμβρίου.

τὴν συναντοῦμε στὴν Κ. Διαθήκη (Ρωμ. ἡ' 1-14, Γαλ. ε' 13-25, Ἰωάν. γ' 6). Ἡ γενετησία ἀγάπη συναντᾷ τὸ ἀντικείμενό της μέσα στὴν περιοχὴ τῆς βιολογικῆς ἔλξεως τῶν φύλων, τὸ ἀντιμετωπίζει σὰν μιὰ ἀνώνυμη ἐκπροσώπησι τοῦ εἶδους, ἐνῶ ἡ Ἀγάπη ἀπευθύνεται πάντοτε σὲ μιὰ προσωπικότητα, μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη. «Τὸ φύλον ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν φυσικὸν νόμον, τὸν ἐνάνει πρὸς τὸν ζωϊκὸν φροσμον»⁽⁸⁾. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ἡ γενετησία ἔλξι, χωρισμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα, ἀπὸ τὴν Ἀγάπη, ἐμφανίζεται μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη μὲ σαφῆ ἁμαρτητικὸ χαρακτήρα, ὡς «ἔχθρα εἰς Θεόν» τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται! (Ρωμ. ἡ' 6, 7). Ἀτίθασσος, ἀδυσώπητος ὁ «νόμος τῆς σαρκὸς» ἐπιβάλλει βαρὺ τὸ ζυγὸ του στὴν ἀνθρώπινη φύσι. Ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ἀνίσχυρος. Φύλλο ἀφημένο στοὺς στροβιλομοιοῦς βιαιοὺς ἀνέμου. Ἡ ἱστορία ἐμφανίζει καθαρὰ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια. Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ μετονώσιον τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ὁμορφιάς σὲ ἔργα θαυμαστά καὶ μεγαλόπρεπα, ἡ δέσμευσι τεραστίων φυσικῶν δυνάμεων, ἡ πανδαισία τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς σκέψης καὶ τοῦ λογικοῦ, δὲν κατορθώνουν νὰ κυριαρχήσουν στίς σκοτεινὲς ὥρες τῆς ζωϊκῆς πλησμονῆς καὶ ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου. «...οὐδὲ γὰρ δύναται...».

★

3. Τὸ ἴδιο βασικὴ εἶναι καὶ ἡ διάκρισις πού γίνεται μεταξὺ τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς Ἀγάπης. Διαφέρουν στὴ φύσι τους. Ἡ φύσις τοῦ ἔρωτος εἶναι «*ψυχικὴ*», τῆς Ἀγάπης «*πνευματικὴ*». Ἔτσι, καὶ ἡ ἐνότης στὴν ὁποία ὀδηγεῖ ὁ ἔρωτος εἶναι συναισθηματικὴ. Εἶναι ἡ ἐνότης δύο ἀνθρώπων πού ὁ καθένας θέλει τὸν ἄλλον γιὰ δικόν του. Ἡ Ἀγάπη ὅμως ὀδηγεῖ στὴν «*ἐνότητα τοῦ πνεύματος*», σὲ μιὰ ὑπαρξιακὴ ταύτισι, στὸ «*Eins-Sein*» ὅπως γράφει ὁ π. Warnach. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, γιὰ τὸν γήινο καὶ πεπερασμένο χα-

ρακτῆρα πού ἔχει ἡ ἐνότης στὸν ἔρωτα, δὲν βρίσκει ποτὲ τὴν ἀπόλυτη ὁλοκλήρωσι της. Ὁ ἔρωτος εἶναι πάντοτε ἓνας δρόμος καὶ ὄχι ἓνα τέρας. Ἡ πλήρωσί του εἶναι πάντοτε στιγμιαία, πάντοτε ἐφήμερη, καὶ γι' αὐτὸ μένει πάντοτε μιὰ ἀφετηρία, μὲ μόνιμο τὸν ἐπιθυμητικὸ χαρακτήρα. Ἐνῶ ἡ Ἀγάπη «οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α' Κορ. ιγ' 8), «μένει» (Α' Κορ. ιγ' 13) ἀδιάκοπα στὸ πλήρωμά της.

Τὸ στοιχεῖο τῆς ἐπιθυμίας στὸν ἔρωτα γεννᾶται ἀπὸ τὴν «ἐλλειψι» πού εἶναι τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ του. Ὁ ἔρωτος εἶναι μιὰ ἐπιθυμία συμπληρώσεως, κατακτήσεως. Εἶναι μιὰ διεύρυνσις τοῦ «ἐγὼ» πού ζητάει τὴ συμπλήρωσί του σ' ἓνα ἄλλο «σύ». Αὐτὸ τὸ «σύ» πρέπει νὰ κερδηθῆ ἀποκλειστικά, νὰ κατακτηθῆ. Ἐπομένως ὁ ἔρωτος εἶναι στὴν οὐσία του ἐγωκεντρικὸς, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιώδης διαφορὰ του ἀπὸ τὴν Ἀγάπη. Ἡ Ἀγάπη χαρίζεται στὸν ἄλλον, προσφέρει τὸν ἐαυτὸ της, θυσιάζεται. Ὁ ἔρωτος ζητάει τὴ δική του συμπλήρωσι καὶ εὐτυχία, ἡ Ἀγάπη τὴν εὐτυχία τοῦ ἄλλου. Ὁ ἔρωτος θέλει νὰ κυριαρχήσῃ, ἡ Ἀγάπη νὰ διακονῆ. Δὲν ξεκινᾷ ἡ Ἀγάπη ἀπὸ τὴ ἔλλειψι πού γεννᾷ τὴν ἐπιθυμία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πλήρωμα πού ὀδηγεῖ σὲ ξεχειλισμα ζωῆς. Καὶ πραγματικὰ ἡ δύναμις της ξεχειλίζει, σπάζοντας κάθε φράγμα ἐμποδίου καὶ ἀγκαλιάζει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς, καὶ δημιουργεῖ παντοῦ γύρω «ἀδελφούς».

Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο πού τονίζει τὴ διαφορὰ τῆς Ἀγάπης ἀπὸ τὸν ἔρωτα, εἶναι ἡ ἐπιρροή πού ἐξασκεῖ ὁ ἔρωτος, ἡ δέσμευσι σ' ἓνα ὀρισμένο σχῆμα, στὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ. Εἶναι τυφλός, καὶ χωρὶς θέλησι, καὶ γι' αὐτὸ δεσμεύει τοὺς ἀγαπωμένους. Ἐνῶ ἡ Ἀγάπη ἐλευθερώνει, τοποθετεῖ μιὰ ἀγία ὑποχρέωσι, πού γιὰ τὴν ἐκπλήρωσί της οἱ ἀγαπώμενοι ἔκινουσι ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ ὀδηγοῦνται στὴν πιστότητα.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ οἱ μορφῆς τοῦ ἔρωτος πού δὲν ἔχουν ἀνθρώπινο ἀντικείμενο, πού ἐνσαρκώνουν τὴ λαχτᾶρα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ τέλειο, τὴ φλογερὴ ἀναζητήσι τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ ἔρωτος τοῦ Πλάτωνος γιὰ τίς ιδέες, ὁ ἔρωτος τῶν προσευχῶν τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καὶ

(8) Ν. Berdiajew: «Πνεῦμα καὶ Ἐλευθερία» σελ. 221.

τῶν χριστιανῶν μυστικῶν⁽⁹⁾.

Εἶναι ἡ πῦρ εὐγενική καὶ ἡ πῦρ ἀξιόλο-
γη μορφή τοῦ ἔρωτος. Μὰ καὶ τὸ δικό της
ξεκίνημα βρίσκεται στὸν ἄνθρωπο, ἡ βα-
σική θέσι εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῆς ἱκανοποι-
ήσεως τοῦ «ἐρώοντος». Κατευθύνεται ἐκ
τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Ἐνῶ ἡ Ἀγάπη
ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, διευθύνεται ἐκ τῶν
ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
Θεοῦ σκηνώνει μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ ἄν-
θρώπου, γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ τέλος καὶ
πάλι στὸ Θεό. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος της
εἶναι ὁ προσωπικὸς Θεός. Ὁ ἔρωσ εἶναι
ὁ δρόμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό. Ἡ
Ἀγάπη εἶναι ὁ δρόμος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν
ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ αὐτὸν πάλι πρὸς τὸν
Θεό⁽¹⁰⁾.

Ὁ δρόμος τοῦ ἔρωτος κατευθύνεται διὰ
τῶν πραγμάτων στὸν Θεό, ὁ δρόμος τῆς
Ἀγάπης ἀπὸ τὸν Θεὸ πρὸς τὰ πράγματα
καὶ δι' αὐτῶν πάλι πρὸς τὸν Θεό, τὴν πη-
γὴ καθ' ἑαυτὴν.

Γι' αὐτὸ στὴν οὐσία του μένει πάντοτε ὁ
ἔρωσ «γῆινος», ἐνῶ ἡ Ἀγάπη «οὐρανία»,
οὐσιωδῶς ὑπερφυσική⁽¹¹⁾.

★

4. Οἱ τρεῖς ὅμως αὐτοὶ «τύποι» τῆς ἀ-
γάπης δὲν ὑπάρχουν μόνον κεν διακρίσει.
Οἱ θεμελιακὲς διαφορὲς τοὺς δὲν ἐμποδί-
ζουν τὴν «ἀνακαφαλαίωσί» τοὺς ἐν Χριστῷ,
τὴν τοποθέτησί τοὺς μέσα στὴν καινούργια
τάξι πραγμάτων πὺρ δημιουργεῖ ἡ Χά-
ρις τοῦ Θεοῦ.

Καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο συγκεν-
τρώνεται τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἐνδιαφέρον
τῶν συγχρόνων θεολόγων μελετητῶν, στὴν
ἀναζήτησι τῆς συνθέσεως τῶν τριῶν τύπων
τῆς ἀγάπης σὲ μιὰ ἐνότητα, σὲ μιὰ «κα-
θολική σύνθεσι» ὅπως λέγει ὁ War-

nach⁽¹²⁾. Ἡ ἀναζήτησι βέβαια αὐτὴ ξε-
κινᾷ ἀπὸ πολὺ παλαιά, ἀπὸ τὸν Ὁριγένη
καὶ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, καὶ ἰδι-
αιτέρως ἀπὸ τὸν ἱερὸ Αὐγουστῖνο. Περνᾷ
ὅμως σήμερα ἀπὸ μιὰ πολὺ σημαντικὴ φά-
σι θεμελιώσεως της στὶς ἀρχέγονες πηγές
τῆς Καινοδιαθηρικῆς Θεολογίας. Δὲν πρό-
κειται δηλαδὴ γιὰ μιὰ ἐπιστροφὴ στὴ σχο-
λαστικὴ ἀρχὴ τῆς συμπληρώσεως καὶ τε-
λειώσεως τῆς φύσεως ἀπὸ τὴ Χάρι⁽¹³⁾, ἀλ-
λὰ στὴν ἀναζήτησι τῆς ἐνότητος πὺρ προ-
κύπτει ἀπὸ τὴν τοποθέτησι τῶν «τύπων»
τῆς ἀγάπης μέσα στὸ μυστήριον τοῦ Σταυ-
ροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως⁽¹⁴⁾.

Τὸ πρῶτο ξεκίνημα γίνεται μὲ τὴν ἱε-
ράρχησι τοῦ σώματος, πὺρ εἶναι τώρα
«Ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Α' Κορ.
στ' 19) καὶ τὴν σωστὴ ἀξιολόγησι τῶν
φυσικῶν δεδομένων, πάνω στὰ ὅποια θὰ οἰ-
κοδομηθῇ ἡ Χάρις τὸ ἔργο τῆς «ἀνακαι-
νώσεως». Τὸ φυσικὸ ἀντικείμενον τῆς γε-
νετησίου ἀγάπης εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ,
πὺρ ἀπεκατεστάθη διὰ τῆς θυσίας καὶ τοῦ
Αἵματος τοῦ Κυρίου. Τὸ «sexus» χάνει τὸν
ἀπρόσωπο χαρακτήρα του, παύει νὰ ἔχη
ὡς ἀντικείμενον τὸ «εἶδος», δένεται μὲ τὴν
ἐννοια τῆς προσωπικότητος μέσα στὴ σύν-
θεσι τῆς ἀγάπης. Ἡ βιολογικὴ ἔλξις τῶν
φύλων γίνεται ἡ ἔκφρασις τῆς προσωπικῆς
ἀγάπης, ὅπως πολὺ ωραία σημειώνει ὁ Η.
V. v. Balthasar («Eros und Agape» σ.
403). Παύει νὰ εἶναι νόμος τῆς φθορᾶς
καὶ τοῦ θανάτου (Ρωμ. η' 6) μὲ τίς ὀλέ-
θριες συνέπειες πὺρ περιγράφονται στὸ
Ρωμ. α' 21-32, γιὰ τὴν λυτρώνεται μέσα στὴν
ἐξαγιστικὴ δύναμι τῆς ἀγάπης⁽¹⁵⁾.

(12) Ἐνθα ἄνωτ. σ. 465. Ὁ συγγραφεὺς
χρησιμοποιεῖ τοὺς ἑλληνικοὺς ὄρους «Katholi-
sche Synthese».

(13) «Gratia non tollit sed eanat natu-
ram» Ἱ. Αὐγουστίνος. Βλ. Π. Τρεμπέλα, Δο-
γματικὴ, τόμ. 2ος, σελ. 292.

(14) Warnach: ἔνθα ἄνωτ. σελ. 610.

(15) «Ἡ πνευματικὴ ἀπελευθέρωσις τῆς γε-
νετησίου ἐπιθυμίας ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς δη-
μιουργικῆς μεταποιήσεως τῆς γενετησίου ἐνεργείας καὶ ὄχι δι' ἐνός ἀρνητικοῦ πνεύματος.
Ἡ αὐθεντικὴ ἀγάπη εἶναι τὸ ἰσχυρότερον μέ-
σον διὰ νὰ ξεπεράσῃ καθεὶς τὴν γενετησίου ἐπι-
θυμίαν».

N. Berdiajew: «Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ

(9) «... αἱ ψυχαὶ αἱ ἐγκυμονοῦσαι τὸν θεῖον
ἔρωτα...» Ὁριγένης. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον (ἀ-
ποσπάσματα) 474, 5, Βιβλιοθ. Ἑλλ. Πατέρ.
«Ἀποστολικῆς Διακονίας», τόμος 14. σ. 367.

«... Ὁ ἐμὸς ἔρωσ ἐσταύρωται καὶ οὐκ ἔστιν
ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλοῦν τι· ὕδωρ δὲ ζῶν ἀλλόμενον
ἐν ἐμοὶ ἔσωθέν μοι λέγει: Δεῦρο πρὸς τὸν Πα-
τέρα». (Ἱγνατίου, Πρὸς Ρωμαίους VII 20,
Βιβλιοθ. Ἑλλ. Πατέρων, «Ἀποστολικῆς Δια-
κονίας», τ. 2ος, σ. 305).

(10) Warnach: ἔνθα ἄνωτ. σ. 463.

(11) Warnach: ἔνθα ἄνωτ. σ. 463.

Τὴν ἴδια ἀνακαίνοισι μέσα στὴν «καθολικὴ σύνθεσι» τῆς ἀγάπης γνωρίζει καὶ ὁ ἔρωσι. Ἄπολυτρώνεται ἀπὸ τὸ ἐγωκεντρικὸ στοιχεῖο, ἀπὸ τὸν «φυγκικὸ» χαρκτηῖρα του, καὶ μεταμορφώνεται σὲ μορφὴ προσφορᾶς καὶ θυσίας⁽¹⁶⁾. Ἡ μεταμόρφωσις αὐτὴ ἔχει τὸν τύπο τῆς στὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ, ὁ ἔρωσι παίρνει τὸ νόημα ποῦ τοῦ ἔδωσε ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, γίνεται «ἐσταυρωμένος» (Ρωμ. 7, 20, ΒΕΠ 2, 305) συμβολίζεται ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς θείας ἀγάπης ποῦ θυσιάστηκε σὲ μιὰ ὑπέρογατη προσφορὰ⁽¹⁷⁾. Στὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ, ποῦ ἐνσαρκώνει τὴν νίκην τῆς ἀγάπης, βρῖσκει ὁ ἔρωσι τὸ πῶς βαθύ του περιεχόμενο. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὁδηγεῖ τὴ γήϊνη ἀγάπη τῶν καρδιῶν μας στὸ πλήρωμα καὶ ὁλοκλήρωμά της. Ἀνάμεσα στὴ γήϊνη καὶ στὴν οὐρανία ἀγάπη, βρῖσκεται τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἔξαγιασμός καὶ ἡ θέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς μας στὸ πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κατεβαίνει στὸν κόσμον, παίρνει σάρκα καὶ σκηνώνει ἀνάμεσά μας, γιὰ νὰ συντροφεύσῃ τὴν ἀνθρώπινη ἀγάπη σὲ μιὰ ἀνοδικὴ συμπόρευσι ἀπὸ τὸν γήϊνον διχασμό, στὴν ἐνότητα μὲ τὸν Θεό.

★

5. Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς «συνθέσεως» τῶν τύπων τῆς ἀγάπης πραγματοποιεῖται μέσα στὸ μυστήριον τοῦ γάμου. Τὸ μυστήριον αὐτὸ ἔχει γίνεαι ἀντικείμενον εἰδικῆς μελέτης ἀπὸ πολλοὺς ἐκπαιδευτοὺς τῆς ἀνθρωπολο-

ἀνθρώπου», ἔλλην. μετάφρ. Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου σ. 325.

(16) Ἡ ἀπολύτρωσις ἀπὸ τὸ ἐγωκεντρικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ βῆσις τοῦ ἔξαγιασμοῦ τοῦ ἔρωτος τῶν χριστιανῶν μυστικῶν. Εἶναι ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, ἡ «ἐκστασις» στὴν κυριολεκτικὴ τῆς σημασίᾳ.

«Ἐστὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρωσι οὐκ ἐὼν ἑαυτῶν εἶναι τοὺς ἔρωτάς ἀλλὰ τῶν ἐρωμένων. Διὸ καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἐν κατοχῇ τοῦ Θεοῦ γεγώς ἔρωτος, καὶ τῆς ἐκστατικῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετείληφώς ἐνθῶ στόματι: Ζῶ ἐγώ, φησίν, οὐκέτι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός ὡς ἀληθῶς ἔραστής καὶ ἐξεστηκῶς τῷ Θεῷ καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζῶν ἀλλὰ τὴν τοῦ ἔραστοῦ ζῶν ὡς σφόδρα ἀγαπητῆν (Διονυσίου Ἀεροπαγίτου «Περὶ θεῶν ὀνομάτων») Migne P. G. τ. 3ος, 712.

(17) Warnach: Ἐνθα ἀνωτ. σ. 471.

γικῆς θεολογικῆς τάσεως τῶν ἡμερῶν μας καὶ εἶναι ἓνα ξεχωριστὸ θέμα μεγάλο καὶ σημαντικό⁽¹⁸⁾. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον σὰν μορφὴ συνθέσεως τῶν τριῶν τύπων τῆς ἀγάπης. Τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ διαφωτίζει καὶ πάλι τὴν ἀναζητήσασί μας. Στὸ γάμον «σταυροῦνται» οἱ ἐγωκεντρικῆς ἀπαιτήσεως τῶν φυσικῶν τάσεων τοῦ sexus καὶ τοῦ ἔρωτος καὶ «ἀνίσταται» ἡ ἐνότης τῆς μεταμορφωμένης καὶ ἔξαγιασμένης Ἀγάπης, ποῦ «μένει» εἰς τὸν αἰῶνα (Α΄ Κορ. ιγ' 13)⁽¹⁹⁾.

Ὁ ἔρωσι γίνεται ἡ πορεία γιὰ τὴν συνάντησι τῶν προσωποποιήτων. Γιὰ μιὰ συνάντησι ὁλοκληρωμένης ἐνότητος, «ὕπαρξιακῆς» ἐνότητος. Ἡ γενετησιὰ ζωῆ γίνεται ἓνα οὐσιαστικὸν τμήμα αὐτοῦ τοῦ διαλόγου τῶν προσωποποιήτων. Εἶναι ἡ βαθεῖα σὲ περιεχόμενο σιωπῆ τοῦ συζυγικοῦ διαλό-

(18) Ὁ Ν. Berdiajew παραπονεῖται καὶ στὸ σημεῖο αὐτό. Προϋποτίθεται ὅμως πολλὴ μελέτη γιὰ νὰ σταθμισθῇ κανεὶς τὸ δίκαιον τοῦ παραπόνου του.

«Ἡ ἰδέα καὶ ἡ λατρεία τῆς παρθενίας κατενοήθησαν πάντοτε εἰς τὸ βάθος των ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Ἐνῶ, τούναντιον, ἡ διδασκαλία περὶ γάμου, ὁ καθαγιασμός τῆς τεκνογονίας, δὲν διευτρώθησαν ἐπαρκῶς καὶ μὲ σαφήνεια. Τὸ θρησκευτικὸν καὶ θετικὸν νόημα τῆς ἀγάπης, ὁ δεσμός ὁ ὅποιος τὴν ἐνώνει εἰς αὐτὴν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος ὁλοκληρωμένου, δὲν ἀπεκαλύφθη. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς ἀνεπαρκούς ἀναπτύξεως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τῆς ἀνθρωπολογικῆς συνειδήσεως». («Πνεῦμα καὶ ἐλευθερία» σελ. 223-4).

Καὶ ἄλλοι:

«Εἶναι ἰδιαιτέρως θλιβερά ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, οἱ διδασκαλοὶ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐσημείωσαν τὸ φαινόμενον τῆς ἀγάπης, καὶ δὲν εἶπαν τίποτε περὶ τῆς σημασίας του. Πράγματι, πᾶν ὅ,τι εὑρίσκομεν εἰς τὴν πατερικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς Θεολόγους σχετικῶς πρὸς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν μᾶς κάμνει ἐντύπωσιν διὰ τὸ κατώτερον ἐπίπεδόν του». («Περὶ τοῦ Προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου» σελ. 321).

(19) Ὁ Th. A. Walter σημειώνει: «Στὴν ἀμοιβαίαν προσφορὰ τοῦ ἑαυτοῦ τοὺς οἱ σύζυγοι ζωντανεοῦν τὴν θυσίαν τῆς ἀγάπης τοῦ Κυρίου. Ἐστὶ ἡ ἱεραρχημένη γενετησιὰ ὁρμὴ γίνεαι ὁ δρόμος ἀγιασμοῦ τῶν συζύγων» («Metaphysik der Geschlechter»). Παρὰ V. Warnach ἔ. ἀ.

γου⁽²⁰⁾. Είναι μία έκφρασις τῆς ζωῆς τῶν ψυχῶν. Ἡ ἀγάπη συνθέτει πλέον τὴν γενετησία ἔλξι καὶ τὸν ἔρωτα σὲ μιὰ μυστηριακὴ σύνθεσι. Μόνο μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Χάριτος μπορεῖ κάτι τέτοιο νὰ ἐπιτευχθῆ. Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ χαρίζει στὸν γάμο μιὰ μοναδικὴ βαθύτητα, διάρκεια καὶ πλήρωσι⁽²¹⁾. Είναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνότητος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν νύμφη του Ἐκκλησία. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς» (Ἐφεσ. ε' 25). Δὲν εἶναι μιὰ παρομοίωσις ἢ ἕνας συμβολισμὸς. Είναι ἡ ζωντανὴ πραγματικότης ποὺ μεταβάλλει τὸν γάμο σὲ μυστηριακὴ κοινωνία. Ἡ μυστηριακὴ ἔνωσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἰησοῦ, μετὰ τὴν Νύμφη του τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ πνευμα-

τικὸς συνταντισμὸς Του καὶ ἡ συσσωμάτωσι Του σὲ ἕνα σῶμα πνευματικόν, βρῖσκει τὴν ἀντίστοιχον πραγματώσι Του μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ γάμου, στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς «καθολικῆς συνθέσεως» τῶν τριῶν «τύπων» τῆς ἀγάπης «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».

★

Ὁ κόσμος μας μοιάζει νὰ εἶναι ἕνας κόσμος ποὺ ξέχασε τὴν Ἀγάπην. Ζῆ μὲ «ἐρζάτς» ἀγάπης, μὲ ὑποκατάστατα ἀγάπης. Ἡ βασιλεία τοῦ πάθους δὲν φαίνεται νὰ ἀφίνη περιθώριον ζωῆς στὴν ἀληθινὴ Ἀγάπην. Ἡ ἀπώλεια εἶναι τρομακτικὴ. Καμμιά προσπάθεια ἠθικολογικῶν παροτρύνσεων δὲν μπορεῖ νὰ ξαναζωντανέψῃ τὴν Ἀγάπην στὸν κόσμο μας. Μόνο ἡ ζωὴ ποὺ ξεπηδᾷ ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως μπορεῖ νὰ ἀναστήσῃ καὶ πάλι στὸν κόσμο τοῦτο τῆς φθορᾶς τὴν «μείλιζονα τῶν ἀρετῶν».

(20) Dr. Paul Tournier: «Τὸ προσωπεῖον καὶ ἡ προσωπικότης». Ἑλλην.μετφρ. Δ. Χαροκόπου σελ. 132, 133.

(21) Vikt. Warnach: ἔνθα ἀν. σελ. 610.

ΧΡ. Σ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ

Χ Ρ Ι Σ Τ Ε Μ Ο Υ !

Στὴν πίκρα τῆς ζωῆς καὶ στὴν κακία τοῦ κόσμου
Τὸ παιδικό σου γέλιο σκόρπισε Χριστέ μου!
Καὶ τὴν ἀθάνα σου χαρὰ κι' ἀγάπη δὸς μου
Καὶ δὸς μου τὴ γαλήνη ποὺ δὲ γνώρισα ποτέ μου!

Ἀδύναμος τ' ἀνθρώπου ὁ νοῦς καὶ κουρασμένος
Μάταια μὲ τίς ἀπιαστες τίς χίμαιρες παλαίβει!
Καὶ σκλάβος τῆς κακίας καὶ τοῦ φθόνου πονεμένος,
Δὲ φτάνει ὡς τὰ ὕψη τῆς ἀγάπης Σου ν' ἀνέβει!

Μὰ τὸ αἰώνιο τὸ φῶς Σου ἀπλώνεται καὶ πάλι
Ἀπὸ τὴν ταπεινὴ Σου Φάτιν ὡς πέρα νὰ φωτίσει,
Τ' ἀνθρώπου τὴ χαρὰ ποὺ ἐμάραναν τὰ μίση!

Καὶ θὰ ξυπνήσῃ ὁ κόσμος ἀπ' τὴν παραζάλην
Τὸ «ἐπὶ γῆς εἰρήνη» μὲ χαρὰ νὰ ψάλλει
Κι' ἀμαρτωλὸς θὰ σκύβει νὰ Σε προσκυνήσῃ!

ΓΕΩΡΓ. Θ. ΚΕΛΕΠΟΥΡΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Η «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΒΔΟΜΑΣ» ΤΗΣ GRENOBLE

Ἡ 47ῃ σύνοδος τῶν «κοινωνικῶν ἐβδομάδων» τῆς Γαλλίας ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Grenoble ἀπὸ τῆς 12ης ἕως τὴν 17ην Ἰουλίου 1960 μὲ θέμα «κοινωνικοποιήσις καὶ ἀνθρωπίνη προσωπικότης».

Ἡ Ἐβδομάς κοινωνιολογίας διαπιστώνει τὸ γεγονός τῆς κοινωνικοποιήσεως, δηλαδή τῆς οικονομικῆς, κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς βιομηχανικῆς καὶ τῆς γεωργικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς προόδου τῶν μέσων συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας, κάθε ἄνθρωπος τείνει νὰ γίνῃ τὸ ὄργανον τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι πάντοτε αὐξάνουν εἰς ἀριθμὸν καὶ ἔκτασιν, ἀν μὴ καὶ ἔντασιν.

Τὸ γεγονός τῆς κοινωνικοποιήσεως δὲν ἔχει παρὰ ἐμμέσους σχέσεις πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν πράξιν τῶν σοσιαλιστῶν. Οὗτοι ἀπήντησαν μερικῶς μόνον εἰς ἰδεολογίας καὶ ἀνάγκας προερχομένας ἐκ τῆς κοινωνικότητος καὶ συνετέλεσαν μερικῶς εἰς τὴν ἐπίδοσίν της. Ἐλλείπει ὅμως μίᾳ αὐθεντικῆς συλλήψεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πνευματικοῦ του προσορισμοῦ, ἀδίκως προσπαθοῦν νὰ συμφιλιώσουν τὰς δίσταμένας ἐνίοτε ἀπαιτήσεις τοῦ συνεταιριστικοῦ καὶ τοῦ ἀτομοῦ πνεύματος. Ἡ συμφιλίωσις αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, διὰ νὰ διατηρησῇ ὁ ἄνθρωπος τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ συνεταιριστικοῦ πνεύματος.

★

Ἡ συνεταιρική ἰδέα ἐπιφέρει πράγματι συνεπειὰς εἰς τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὴν ὅλην κατάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, συνεπειὰς αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ εἶναι εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς.

Ὡς δυσμενῆ συνέπειαν δύναται νὰ ἀναφέρει κανεὶς τὸν ἔξεντελισμὸν καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος βάλλεται ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον καὶ φθείρεται ἀ-

πὸ τὸν ἑαυτὸν του. Αὕτη ἡ ὑποδούλωσις φθάνει εἰς τὸ κορύφωμά της διὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν διατάξεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἀδιακόπους πειρασμοὺς ἑνὸς κόσμου πού γίνεται κοινωνικώτερος. Δύναται ἐπίσης νὰ προσβάλλῃ ἀκόμη καὶ ἐκείνους τοὺς κανονισμοὺς, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ἐλευθέριοι. Ὁρισμένα μέθοδοι διερευνήσεως ἢ καταστολῆς, ὠρισμένα μέθοδοι ψυχολογικῆς δραστηριότητος, δημοσιότης ἢ προπαγάνδα, συνιστοῦν ἀνησυχαστικὰ παραδείγματα ἀμέσου προσβολῆς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὀλιγώτερον ἀπ' εὐθείας ἀλλὰ ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικῶς, συνήθειαι διεθνῶς ἐξηπλωμένα, μία κατάχρησις διοικήσεως, μία διαστροφή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία φθάνει ἕως τὴν τεχνοκρατίαν, τὸ πολὺπλοκον τῶν ἰδρυμάτων, αἱ διαστάσεις καὶ ὁ ἀφηρημένος χαρακτήρ τῶν ὁμάδων, καθιστοῦν λίαν δύσκολον τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν κοινὴν καθημερινὴν ζωὴν, τοῦ δίδουν τοιουτοτρόπως τὴν ἐντύπωσιν τῆς μὴ συμμετοχῆς, ἡ ὁποία δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς αἰσθημα ἀπομονώσεως καὶ εἰς ψυχολογικὴν ἀνισοροσίαν.

Εἰς ἕνα κόσμον κοινωνικότητος τὸ ἀτομον καταβάλλει τόσας δυνάμεις ὑπερασπίζον ἑαυτό, ὥστε νὰ φαίνεται συχνὰ ὡσάν ἐξησθημένον εἰς τὸ ἔσωτερικόν του. Τὸ φαινόμενον τῶν μαζῶν, ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ὀργανικὴν ἀλληλεγγύην εἰς τὴν ἀντίστοιχον μηχανικὴν, μία λανθασμένη ἀντικειμενικότης τῶν δεδομένων, παρασύρου εἰς ἕνα κομπορμισμὸν μάζης, εἰς κάποιαν ἀσυνέχειαν τῶν συνειδήσεων καὶ καθιστοῦν τὰς συγκινήσεις ἐπιπολαίας καὶ ψευδεῖς.

Τέλος ὁ ἐπιταχυνόμενος ρυθμὸς, ὅστις ἐπιφέρει τὰς οικονομικὰς, κοινωνιολογικὰς καὶ ψυχολογικὰς πραγματικότητας, προκα-

λεῖ διαχωρισμὸν μεταξύ τῶν πραγματικότητων αὐτῶν καὶ τῶν μὴ προσαρμοζομένων ἰδρυμάτων, διαχωρισμὸν ἐπικίνδυνον ὅστις ἔχει ὡς συνέπειαν, κρίσεις, στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις.

Ἡ συνεταιρική ἰδέα ὅμως ἔχει καὶ πολλὰς εὐτυχεῖς συνέπειας διὰ τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκει νέας δυνατότητες ἀναπτύξεως, πολλὰκις ἀφαντάστους, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τὰς γνωρίζῃ καὶ νὰ θελήσῃ νὰ ἐπωφελητῆται ἐξ αὐτῶν. Τοιαῦται δυνατότητες ὅταν ἐπανξάνουν τὴν καλοτέρασιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ὅταν πολλαπλασιάζουν τὴν ἰσχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐλαφρύνουν τὴν ἐργασίαν του, συντελοῦν εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ προλεταριατισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν διαφορῶν τῶν τάξεων. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ αἱ δυνατότητες τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς σχολικῆς φοιτήσεως καὶ τῶν μέσων διαδόσεως τῆς σκέψεως: τοῦ τύπου, τοῦ ραδιοφώνου, τοῦ κινηματογράφου, τῆς τηλεοράσεως. Τὸ πολὺπλοκον ἐπίσης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ομάδων, διὰ τῶν ὁποίων συνδέεται ὁ ἄνθρωπος, ἀνοίγουν εὐρύτερον πεδῖον εἰς προσωπικὰς δραστηριότητας. Ὁ ἀνθρώπινος ὀρίζων εὐρύνεται καὶ ἀπὸ ἀναριθμήτους ἀνακαλύψεις. Ἀλλὰ συγχρόνως εὐρύνονται καὶ αἱ εὐθῦναι εἰς ἱστορικὴν παγκοσμιότητα.

★

Τὰ νέα ταῦτα γεγονότα ἀπαιτοῦν ὄχι μόνον ἐπιστημονικὰς ἀναλύσεις ἀλλὰ καὶ ἀνανέωσιν τῆς δογματικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς σκέψεως. Εἰς τὴν ἀνανέωσιν αὐτὴν αἱ ἐβδομάδες κοινωνιολογίας εἶναι ὑπερήφανοι, διότι ἔχουν συντελέσει ἰδιαιτέρως εἰς τὰς ἐβδομάδας τοῦ Clermont-Ferront καὶ τῆς Τουλούζης.

Τὰ συστήματα καὶ αἱ κινήσεις περὶ προσωπικότητος προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς διανοίας. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐπιμένωμεν εἰς ὠρισμένας ἐκ τῶν προσακρίων ἐκδηλώσεών των εἶναι ἀντίθετον πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα των, διότι ὁ περσοναλισμὸς δὲν ἔχει ἔννοιαν παρὰ μόνον ὅταν ἀφίγη τὴν θύραν ἀνοικτὴν εἰς ἀναθεωρήσεις καὶ διορθώσεις. Τύποι οἱ ὁποῖοι ἦσαν χρήσιμοι εἰς μίαν δεδομέ-

νην στιγμὴν ἄλλοτε, διὰ νὰ φωτίσουν τὴν σκέψιν ἢ νὰ συντελέσουν εἰς τὴν πρόδοον αὐτῆς, θὰ ἐγίνοντο ἀπλῶς μηχανικοὶ τύποι ἐὰν ἠθέλαμεν νὰ τοὺς χρησιμοποιήσωμεν τώρα. Θὰ ἦτο ἐξ ἄλλου προδοσία διὰ τὸν περσοναλισμὸν τὸ νὰ παρεκκλίνωμεν καὶ νὰ καταλήξωμεν εἰς μίαν μορφὴν φιλελευθέρου ἀτομισμού. Κοινωνικοποίησις καὶ προαγωγή τῆς προσωπικότητος εἶναι ἀντίθετοι εἰς τὴν περίπτωσιν πού θεωροῦνται ἀπλῶς ἀφηρημένα ἔννοιαι ἢ εἰς τὴν περίπτωσιν πού διαπράττονται λάθη ἢ ἐκδηλώνεται ἡ ἀνθρωπίνη ἀδυναμία. Ὀντολογικῶς συνεταιρισμὸς καὶ προσωποποίησις ἔλκονται μεταξύ των καὶ ἀλληλοσυμπληρῶνται ἐν τῷ μέτρῳ κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ πρόσωπα καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι κοινωνικὸν ὄν. Ὁ ἀτομισμὸς ὁ ὁποῖος θρυμματίζει τὴν κοινωνίαν καὶ κλείει τὸ ἄτομον εἰς ἑαυτὸ εἶναι λανθασμένος, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπικαλῆται τὴν προσωπικὴν ἑλευθερίαν. Ὁ κολλεκτιβισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐξαφανίζει τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ ἐπίσης λάθος, ἀκόμη ὅταν ἐπικαλῆται τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Τὸ ἰδανικὸν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν τὴν προσωπικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον ἀνδρούμενον καὶ ὑψοῦμενον εἰς προσωπικότητα συναντᾷ τὴν ἀληθῆ κοινωνικότητα διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς ὀμάδας.

Εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον ἡ θεολογία μᾶς διαφορίζει ἀνεκτίμητα, εἴτε ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κατόπιν προτροπῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἴτε ἐκ τῆς διαπιστώσεως τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἑνὸς μοναδικοῦ Θεοῦ εἰς τρία Πρόσωπα, εἴτε ἐκ τοῦ δόγματος περὶ Μυστικοῦ Σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἄτομα εἶναι τελείως ἀνεξάρτητα καὶ ἐντελῶς ἠνωμένα, ὥστε νὰ μὴ ξεχωρίζῃ τὸ ἐν τοῦ ἄλλου, ὅπως προτρέπει ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἡ προσωπικότης παρουσιάζεται κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν λάμπην ὡς ἀγωγὸς κοινωνικότητος καὶ ἡ κοινότης τῶν προσωπικοτήτων ὡς προσωρισμένη νὰ δεσπόσῃ διὰ τοῦ πνεύματος εἰς ἓνα σύνολον θεμάτων διαφορῶν ἐκάστοτε ἀξίας.

★

Διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπωφεληθῇ ὁ ἄνθρω-

πος ἐκ τῶν δυνατοτήτων αἱ ὁποῖαι τίθενται εἰς τὴν διάθεσίν του ὑπὸ τῆς νεωτέρας τεχνικῆς καὶ διὰ νὰ κατευθύνῃ τὴν κοινωνικοποίησιν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ εἶναι ἀληθινὸς ἄνθρωπος, λογικὸς καὶ ἐλεύθερος.

Κατὰ κάποιον τρόπον, τοῦτο εἶναι ὑπόθεσις ἀγωγῆς, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς οἰκογενείας, τοῦ σχολείου, τῶν νεανικῶν κινήσεων, τῶν ὀργανισμῶν ἀγωγῆς ἐφῆβων. Τοῦτο ἐπιζητεῖ ἐξ ἴσου μίαν φρόνιμον χρησιμοποίησιν τῶν μέσων διαδόσεως. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ σημεῖα ἡ ἑβδομάς κοινωνιολογίας παραπέμπει εἰς τὰς προγενεστέρας μελέτας τοῦ Bourdeau ἐπὶ τῆς οἰκογενείας, τῶν Βερσαλλίων ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τοῦ Naney ἐπὶ τῶν μεθόδων διαδόσεως τῶν ιδεῶν. Ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ προσαρμοσθῇ ἐπίσης εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος καὶ εἰς τὴν κλίσιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἑσωτερικὴν πειθαρχίαν. Ἡ δημοιουργία ἢ ἀναδημιουργία προσωπικότητων εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον ἀπαιτητικὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ ἐκπαίδευσις ὁμοῦ τῶν ἀτόμων θὰ εἶναι ἀνωφελής, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἀδύνατος, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εὖρη ὁμάδα διατεθειμένης νὰ τὸν δεχθῶν, ὀργανισμοῦ ἀνοικτοῦ καὶ ἐγκαρδίου, οἱ ὅποιοι νὰ τὸν περιλάβουν, νὰ τὸν βοηθήσουν, νὰ τὸν προστατεύσουν, νὰ τὸν ὑποβάλουν εἰς πειθαρχίαν καὶ νὰ τοῦ δώσουν τὸ αἶσθημα τῆς οἰκειότητος καὶ τὴν δυνατότητα μιᾶς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς, προϋποθετούσης πρωτοβουλίας καὶ εὐθύνης.

Τοῦτο ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸν τῆς διακρίσεως μεταξὺ τῆς ἐννοίας τοῦ δημοσίου, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ Κράτος ἔχει δικαίωμα ἐλέγχου, καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, εἴτε πρόκειται περὶ προσωπικοῦ ἢ οἰκογενειακοῦ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει καταφύγιον διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν ἀπαραίτητον διὰ τὸν ἑσωτερικὸν του κόσμον οἰκειότητα.

Τὰ διάφορα ἐνδιάμεσα σχήματα μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ κράτους ἐπιβεβαιώνουν ἀκριβῶς τὴν ὑπαρξίν τοῦ «ἰδιωτικοῦ κοινωνισμού». Ἡ ἑβδομάς κοινωνιολογίας ἔχει ἤδη πολλάκις ὑπενθυμίσει τὴν ἀνάγκην αὐτῶν τῶν ἐνδιαμέσων σχημάτων, ἰδιαίτερος

εἰς τὴν Rennes. Διακηρύττει δι' ἄλλην μίαν φορὰν ὅτι τὸ κράτος δὲν πρέπει νὰ παρεμβαίῃ εἰς ἀρμοδιότητας ἄλλων ἐνδιαμέσων σχημάτων διοικητικῶς κατωτέρων. Διακηρύττει ὁμοῦ ἐπίσης ὅτι τὰ ἐνδιάμεσα σχήματα δὲν πρέπει ποτὲ νὰ μετατρέπωνται εἰς ὁμάδας ἀπλοῦ συμφέροντος ἢ καταπίεσεως, διότι τοιουτοτρόπως κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὸν ἀρχικὸν ἰδρυτικὸν τῶν σκοπῶν, ἀλλ' ὅτι ὀφείλουν νὰ ἀφίνουν εἰς τὸν κράτος τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκκληρώσῃ τὴν ἀποστολήν του, πῶν συνίσταται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς καθολικῆς εὐημερίας.

Μεταξὺ τῶν ἐνδιαμέσων σχημάτων αἱ τοπικαὶ κοινότητες, ἰδιαίτερος οἱ δῆμοι, ἀγροτικοὶ ἢ ἀστικοὶ, κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν, διότι ἀπτονται ἀπ' ἐνὸς τῆς οἰκογενείας, ἀπ' ἑτέρου τοῦ κράτους. Αἱ νομικαὶ καὶ πρακτικαὶ συνθήκαι ὁμοῦ, ὑπὸ τὰς ὁποίας συνήθως εὐρίσκονται, δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν διόλου νὰ κατοχυρώσουν τὰς εὐθύναις των.

Αἱ ἐπαγγελματικαὶ κοινότητες δύνανται ἐπίσης νὰ χρησιμεύσουν ὡς σύνδεσμος μεταξὺ ἀτόμων καὶ κράτους, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ξεπεράσουν τὴν ἀπλὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων, ἔστω καὶ νομίμων, καὶ νὰ ἀπαιτήσουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελῶν. Ὁ προγραμματισμὸς τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλουν αἱ ἀνάγκαι καὶ ἐπιτρέπουν αἱ τεχνικαὶ δυνατότητες τῆς ἐποχῆς μας πρέπει νὰ ὀδηγῇ εἰς μίαν οἰκονομίαν δημοκρατικὴν, ἡ ὁποία θὰ συνοκλήπεται καὶ θὰ συμμετέχῃ εἰς ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐνὸς τομέως ἐργασίας, εἰς τὰς κοινὰς εὐθύναις καὶ ἀποφάσεις. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρει νὰ ἐπιζητηθῇ καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἀνοικτὴ συμμετοχὴ εἰς τὸν δημοκρατικὸν προγραμματισμὸν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει, ἐντὸς τοῦ ἔθνους, ἰσχυρὰν θέλησιν νὰ ὑπερνικηθῶν τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθῇ δι' ὅλους τροφὴ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Εἶναι ἐπιβεβλημένη ἐξ ἄλλου ἡ ἀγωγή καὶ ἡ μόρφωσις τῶν ἐργατῶν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ θετικὴ προσφορά των εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Μὲ τοιαύτην δημοκρατικὴν ἀντίληψιν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἀληθὴς ἀνανέωσις, τῆς ὁποίας ἔχει ἀνάγκην τὸ κράτος

μας καὶ ὁ κόσμος διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀνθρῶσιν τῆς προσωπικότητος. Ἡ κοινωνία διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν δοκιμασίαν τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκτρέφεται καθ' ὑπερβολὴν ἐκ τῆς ἐξουσίας, ἢ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν πειρασμὸν τοῦ σωματειακοῦ καταμερισμοῦ τῶν δυνάμεων ἐπικαλεῖται τὴν ἀληθῆ κοινωνιστικὴν ἰδέαν ὡς ἀληθῆ παράγοντα τῆς δημοκρατίας.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἐξάγεται μία γενικὴ ἰδέα: ἐὰν ἡ ἀρνητικὴ ὑπεράσπις τοῦ προσβαλλομένου ἢ ἀπειλουμένου ἀτόμου εἶναι ἀναγκαία, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀνεπαρκής. Ἡ πλέον ἀποτελεσματικὴ κατοχύρωσις τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ θετικὴ πράξις ἢ διευθετοῦσα τὰς κοινωνικὰς συνθέσεις καὶ μεταμορφώνουσα τοὺς τρόπους σκέψεως.

Αἱ ἀνθρώπινα ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν καλυτέραν κατανοήσιν τοῦ ἀνθρώπου, μεμονωμένου ἢ ὠργανωμένου εἰς ὁμάδας καὶ αἱ νέαι τεχνικαί, φυσικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ γνώσεις δύνανται νὰ συντελέσουν ἀποτελεσματικῶς, εἴτε εἰς τὴν προσωπικὴν καταπίεσιν εἴτε εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν. Θὰ ἦτο ἀνόητον νὰ τὰς ἀπορρίψωμεν ὁμαδικῶς ἐν ὀνόματι μιᾶς κακῶς νοουμένης πνευματικότητος.

★

Πολιτισμὸν ἔχομεν, ὅταν ὁ βαθμὸς τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἄτομον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς ἀδυναμίας του, ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν μεταχείρισιν π. χ. τῶν ἀσθενῶν, τῶν γερόντων, τῶν φυλακισμένων.

Ἡ ἐβδομάς κοινωνιολογίας στρέφει τὴν προσοχὴν τῶν Γάλλων εἰς δύο προβλήματα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ὀργάνωσιν παροχῆς περιθάλψεως, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν φυλακισμένων καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν πόνον καὶ τὴν θλίψιν.

Δὲν ἔχει νὰ προτείνῃ τρόπους φιλανθρωπικῆς ἀναδιοργανώσεως, θεωρεῖ ὁμως ἀπαραίτητον τὴν ἀναδιοργάνωσιν, διὰ νὰ παύσῃ ὁ ἄρρωστος νὰ θεωρῆται «νούμερο» ἢ περίπτωσις, ἀλλὰ προσωπικότης, πού ὀφείλει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐβδομάς κοινωνιολογίας θεωρεῖ ἐπίσης ἀπαραίτητον καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀπο-

κατάστασιν τοῦ ἀπελευθέρου φυλακισμένου, ἐργασίαν ἢ ὁποία πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ φυλακισμένος εὐρίσκεται εἰς τὰ σωφρονιστικὰ ἰδρύματα.

Ἀντιτίθεται ἐπίσης κατὰ πάσης αἰθαιρέτου συλλήψεως, φυλακίσεως καὶ κατὰ παντὸς ἀστυνομικοῦ τρόπου ἀνακρίσεως, ἐπιβολῆς βασάνων καὶ ἀποσπάσεως ὁμολογῶν δι' ὑπνώσεως. Πάντα ταῦτα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὸν σεβασμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἔστω καὶ ἐνόχου ἢ ἐχθροῦ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως.

★

Ὅπως ἕκαστον ἔτος, ἡ ἐβδομάς κοινωνιολογίας ἀπευθύνει εἰς τὰ πρόσωπα καλῆς θελήσεως ὑποδείξεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ πραγματοποιηθοῦν, ἂν ὄχι ἀπὸ ὅλους, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς περισσότερους παραδείγματος χάριν ὑποδεικνύει:

— Ὅργανωσιν οἰκιακῆς περιθάλψεως.

— Ἐνεργείας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀσθενῶν, ἰδιαίτερος καθυστερημένης διανοητικῆς ἰκανότητος.

— Ἐνεργείας διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀνηλίκων, τῶν ἐγκληματιῶν καὶ τῶν ἀποφυλακισμένων.

— Ἐνεργὸν καὶ πρακτικὴν προετοιμασίαν τῶν παιδιῶν, τῶν ἐφήβων καὶ κυρίως τῶν νέων διὰ τὴν ζωὴν τῆς πολιτείας, ὅπου κατοικοῦν.

— Πολλαπλασιασμὸν τῶν κοινοτικῶν προσπαθειῶν εἰς ἀγροτικὰς περιοχὰς ἐπὶ οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ τοπικῶν θεμάτων.

— Συμμετοχὴν εἰς τὴν ζωὴν τῆς συνοικίας καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν ζωὴν, εἰς ἀστικὰς περιοχὰς.

— Ἐνεργείας εἰς συνδικαλιστικούς καὶ σωματειακοὺς ὀργανισμούς, διὰ νὰ συμμετέλῃ ὁ ἐργάτης εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν.

★

Ἡ ἐβδομάς κοινωνιολογίας φρονεῖ ὅτι ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν μάχην διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πρωτίστης ἀνάγκης καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ ὁποῖος ἔλαβεν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἐν τῷ θεῷ αὐτοῦ προσώπῳ, ἔχουν μεγάλας εὐθύναις ἐνώπιον τοῦ συγχρόνου κόσμου.

Ο «ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΗΣ» ΥΜΝΟΣ

ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

Α'.

Τους πραγματικῶς σοφούς ἀπρησχόλησεν ἀνέκαθεν ἡ ἰδέα τῆς ἀρετῆς καὶ ἀφιέρωσαν εἰς αὐτὴν τὰς καλυπτέρας σελίδας τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας.

Οἱ κολοσσοὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἐθεμελίωσαν τὸ ἔργον τὸν ἢ ὅποια κατόπιν ἔγινε τὸ ἰδανικὸν τοῦ Σωκράτους, ἡ ἐντροφήσις τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ ὕμνος τοῦ Ἀριστοτέλους. Αὐτὴ ἐνέπνευσεν ὅλα τὰ μεγάλα πνεύματα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον.

Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μετὰ τὴν ἀρετὴν, προβάλλει ἡ χριστιανικὴ μορφή τοῦ Γρηγορίου, ὁ ὅποιος ὕμνων τὴν ἀρετὴν ἀντιμετωπίζει αὐτὴν ὑπὸ τὸ πρῶτον τὸ χριστιανικόν. Ὁ Γρηγόριος δὲν εἶναι μόνον ὁ βαθὺς γνώστης τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Μορφωθείς εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ὁ βαθὺς μελετητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν ἠγάπησε πολὺ, δι' αὐτὸ δὲν ἐδίστασε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀπ' αὐτὴν, ὅ,τι καλὸν καὶ ὑψηλόν, τὸ ὅποion ἠδύνατο νὰ προσαρμωθῆι πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν. Δὲν ἐμμήθη δουλικῶς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἐπῆρε τὰς ἰδέας, τὰς ἀνέπλασε καὶ ἐδημιούργησεν.

Εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ὅπου ἔζησεν, ἔδρασε καὶ συνέγραψεν ὁ Γρηγόριος, ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ διαμάχη μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁξυδερκῆς ὅσον ἐλάχιστοι, συνύφανε μ' ἓνα θαυμαστὸν τρόπον, τὴν ἀρχαίαν σοφίαν μετὰ τὰς ἰδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὰ διεστῶτα καὶ νὰ καταπραῖνῃ τὰ πνεύματα, τὸσον ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἦσαν προσκεκολλημένα εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὅσον καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐβλεπον τὴν νέαν θρησκείαν μετὰ φανατισμὸν καὶ ἀπέρριπτον τὴν κληρονομίαν τῶν προγόνων ὡς ἀντιτιθεμένην.

Ὁ Γρηγόριος, μαζὺ μετὰ τοὺς συγχρόνους τοῦ ἱεράρχας, Μ. Βασίλειον καὶ Ἰωάννην Χρυσόστομον, ὑπῆρξεν ἓνας ἐκ τῶν κυριωτέρων συμφιλιωτῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας.

Φύσις ποιητικῆ, ἐμελέτησεν ἰδιαιτέρως τὴν ποίησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ διὰ τῶν τραγικῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Εὐριπίδου, πρὸς τὸν ὅποιον τρέφει ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην⁽¹⁾. Τῆς ποιήσεως αὐτῆς δὲν ἐδίστασε νὰ δανεισθῆι καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους ἀκόμη, τὰ μέτρα καὶ τὴν γλῶσσαν, διὰ νὰ γράψῃ τοὺς ἰδικούς του φλογεροὺς στίχους, οἱ ὅποιοι ἀνέρχονται εἰς 18.000.

Τὰ 408 ποιήματά του ἐγράφησαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ τέρψουν τοὺς πιστοὺς, νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἀσθενεῖς, νὰ τονώσουν τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ μαλάξουν τὸν ἰδικὸν του ψυχικὸν πόνον, λόγῳ τῶν τλαιπωριῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐξορίας καὶ τὸ μῆκος τῶν συγχρόνων του⁽²⁾. Διάσπαρτος εἰς αὐτὰ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς. Ὅλα εἶναι ἓνας ἔπαινος δι' αὐτὴν, διὰ τοῦτο καὶ ἀνυψώνουν τὸν ἀναγνώστην.

Δύο ἐξ αὐτῶν μακροσκελέστατα, ἀφιερώνει εἰδικῶς εἰς τὴν ἀρετὴν, τὸ ἓνα μετὰ 156 στίχους⁽³⁾, τὸ ἄλλο μετὰ 998⁽⁴⁾. «Περὶ ἀρετῆς», εἶναι ὁ τίτλος καὶ τῶν δύο, ἀρετῆς, ἡ ὁποία διὰ νὰ μετουσιωθῆι ἀπὸ ἰδέαν εἰς βίωμα ἀπαιτεῖ κόπον πολὺν καὶ πά-

(1) Μητροπολίτου Κυθωνιῶν Ἀγαθαγγέλου: «Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός», Θεσσαλονίκη, 1947 σελ. 5 καὶ ἔξης.

(2) Μητροπολίτου Ἐλαίας Ἀγαθαγγέλου: «Ἐπι Γρηγορίου, «Ὁρθοδοξία», τ. 1939, σελ. 275.

(3) Migne, P. G. τ. 37ος, σ. 667.

(4) Migne, ἔ. ἀ. σελ. 680.

λην σκληρὰν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν ἁμαρτίαν.

Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰ πρῶτον ποίημα, τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς 156 στίχους, καὶ θὰ παρεμβάλωμεν ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει ἀμεσώτερον, τόσον ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰς εἰκόνας καὶ νοήματα, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα νεώτερα ἔργα, τὰ ὁποῖα συνεχίζουν τὴν προγονικὴν παράδοσιν, ἀπλῶς διὰ μιαν σύγκρισιν.

Μέτρον τοῦ ποιήματος εἶναι τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ὁ ποιητὴς ἠγάπησε τὰ ἀρχαῖα μέτρα. «Χρησάμενος ἡρωϊκοῖς τε καὶ ἰαμβικοῖς καὶ ἐλεγείοις καὶ τριμέτροις καὶ ἑτέροις πολλοῖς χαρακτηρῆσι τε τραγωδίας καὶ κωμωδίας καὶ ἀπάσης συγγραφικῆς ἰδέας, ὀλίγου δεῖν πᾶν εἶδος παιδεύσεως ἀπετυπώσατο...»⁽⁵⁾. «Ἡ στιχοποιία του εἶναι ἰσχυρὰ καὶ νευρώδης οὐδὲν τὸ νωθρὸν ἐνέχουσα»⁽⁶⁾, διὰ τοῦτο καὶ ἄρτια ἀπὸ ἀπόψεως ὄχι μόνον περιεχομένου ἀλλὰ καὶ μορφῆς τὰ ποιήματά του.

Μὲ τὸ μέτρον συμβαδίζει καὶ ἡ γλῶσσα. Χρησιμοποιεῖ ἀρχαῖζουσας, ἡ ὁποῖα τὸν ἀποξενώνει ἀπὸ συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους. Τὴν γλῶσσαν ὁμοῦς αὐτὴν προσπαθεῖ νὰ κάμῃ μουσικὴν καὶ μὲ πλαστικὴν ἀριότητα. Τὸ μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος τῶν κοσμητικῶν ἐπιθέτων, τῶν ἀντιθέσεων, τῶν παραλληλισμῶν καὶ τῶν ὠραίων εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος διέρχονται ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ εὐρίσκονται εἰς ἀμηχανίαν ποῖαν νὰ διαλέξῃ⁽⁷⁾.

Τὰ ποιήματα βεβαίως αὐτὰ δὲν ἦσαν προωρισμένα διὰ νὰ ἄδωνται, ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως ἐπεδίωξεν ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ναζιανζοῦ ἦτο διὰ τῶν στίχων του νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων

ἀπὸ τὴν ματαιότητα καὶ τὴν ἀχαλίνωτον ἐπιθυμίαν εἰς τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἤθους καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς⁽⁸⁾.

Τὸν πόθον του διὰ τὴν ἀρετὴν ψάλλον, «ὁ ποιμενικὸς αἰλὸς τῆς Θεολογίας», ἐγγίζει τὴν λεπτὴν χορδὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Οἱ γλυκεῖς ἤχοι του σκορπίζονται ἄλλοτε ὡς θρήνος, διότι ἡ ἀρετὴ διαφεύγει συνεχῶς, ἄλλοτε ὡς ἀγὼν διὰ τὴν ἀπόκτησίν της καὶ ἄλλοτε ὡς νικητῆριος παιὰν διὰ τὴν ἐπίτευξίν της.

Τὸ ποῖημα αὐτὸ εἶναι λυρικὸν καὶ διδακτικὸν μὲ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν σκέψιν, εἰς τὸ ὁποῖον καταδικάζει τὴν ὑψηλοφροσύνην, τὴν αὐταρέσκειαν ἢ ἀνθρωπαρέσκειαν καὶ ἐξυμνεῖ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν τοῦ φρονήματος μετριότητα⁽⁹⁾.

«Τὴν ἀρετὴν ποθέω» κραυγάζει ὁ ποιητὴς. «Ποθέω!» Ἐυτοχωτέρα λέξις δὲν θὰ ὑπῆρχε, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀκατανίκητον δύναμιν, ἡ ὁποῖα συγκλονίζει τὸ εἶναι του. Τὴν τοποθετεῖ ὡσάν στίλβουσας ψηφίδα, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὅλου ἔργου, διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ, ἀσυναισθητῶς ἴσως, τὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ἔχει δώσει ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς τελειότητος. Ἐνας πόθος βαθύς καὶ ἀσίγητος ἀναβλύζει, ὁ ὁποῖος γίνεται δυνατώτερος δσάκις ἡ ψυχὴ ἀναταράσσεται. Διὰ τοῦτο πικρὸν ἀνέρχεται τὸ παράπονον:

«...ἀτὰρ τόδε μ' οὐκ ἐδίδαξεν ἥτις δὴ τελέθει, καὶ ὁπόθεν ἴζουτ' ἔμοιγε καὶ μάλα περ ποθέοντι».

«Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μ' ἐδίδαξε κανεὶς ποῖα εἶναι αὕτη καὶ πῶς θὰ τὴν κατακτήσω, ἂν καὶ σφοδρὰ τὴν ἐπιθυμῶ».

Λεῖα τοῦ πόνου ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ἀφίνει τὴν ψυχὴν νὰ θρηνήσῃ. Ὅσον περισσότερον αἰσθάνεται τὸν πόθον του ν' αὐξάνῃ τόσον περισσότερον βλέπει καὶ τὸν πόνον του νὰ δυναμῶνῃ.

«Πόθος δ' ἀτέλεστος ἀνίη».

(5) Γρηγορίου Πρεσβυτέρου: «Βίος τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου, Migne, ἔ. ἀ., τ. 35ος, σελ. 265.

(6) Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα: «Ἐκλογή ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας», Ἀθήναι 1949, σ. 21.

(7) Ἀλεξάνδρου Μαλίν: «Οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐθνικὴν ρητορείαν», σ. 89.

(8) «Gregorii poemata ne apta quidem, ad canendum erant...» Christ et Paranicas Anthologia Graeca Carminum Cristianorum σελ. 13.

(9) Νικήτα Δαυίδ, Παράφρασις, Migne, ἔ. ἀ., τ. 38ος, σ. 712.

Ὁ ἀνεκπλήρωτος πόθος εἶναι ὁδύνη καὶ πόνος. Ταλαιπωρεῖται ὁ ἄνθρωπος καὶ καθίσταται δυστυχῆς, ὅταν δὲν ἡμπορῇ νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀγαλλίασιν, τὴν ὁποῖαν ἐξασφαλίζει ἡ ἐκπλήρωσις ἐνὸς εὐγενικοῦ πόθου. Ποία ἄλλη χαρὰ ὑπάρχει ὡσὰν αὐτήν; Ὁ ποιητὴς μας ὁμως ἐδῶ ἀργεῖ νὰ τὴν γευθῇ.

Εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ δύναμις μιᾶς ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν ἐρησυχάζει μὲ τὸ μέτριον, ἀλλὰ ἐπιδιώκει ἢ μᾶλλον καταδιώκει τὸ τέλειον.

Ἡ τελειότης ὁμως δὲν ἀποκτᾶται μὲ ἀνεοιν καὶ εὐκολίαν. Μόνον μὲ τὴν πείραν τῆς δοκιμασίας ἡ ψυχὴ δυναμιάνει. Ὁ ποιητὴς διαπιστώνων τὴν ἀδυναμίαν του, ὅσον καὶ ἂν πονῇ, δὲν ἀτελείζεται, προχωρεῖ. Ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τῆς καθαρότητος τῆς ἀρετῆς.

Τί ἄλλο διαυεγέστερον τοῦ ὕδατος; Εἰκὼν ἀγαπητῆ, τὴν ὁποῖαν ἐπανειλημμένως προβάλλει. Ἡ ἀληθὴς, ἡ καθαρὰ ἀρετὴ, ὁμοιάζει μὲ τὸ ρεῦμα τὸ διαυγές, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναμιγνύεται μὲ αὐτὸ τῶν χεμιάρων καὶ τῶν ξηροποιάμων ποτὶ τὸ θολῶναι. Ποῖος ὁμως ἐκ τῶν θνητῶν δύναται νὰ ἔχη τοιαύτην ἀρετὴν ὅταν οὔτε καὶ αὐτὰ τὰ ἄστροα δὲν εἶναι καθαρὰ συγκρινόμενα μὲ τὴν ἀπόλυτον καθαρότητα τοῦ Θεοῦ;⁽¹⁰⁾ Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ παρουσιάσῃ ἀμιγῆ ἀρετὴν, ἐφ' ὅσον ὡσὰν ἀναθυμιάσις ἀνέρχεται ὁ βόρβορος τῆς καρδίας, οἱ κακοὶ λογισμοὶ καὶ τὸν κυκλώνουν ἢ σφύρειται πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς σαρκὸς καὶ κυλιέται εἰς τὸ βάραθρον παροτρυνόμενος ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ σκότους, τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, τοῦ διαβόλου;

Εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς τοῦ Γρηγορίου νομίζει κανεὶς ὅτι ἀκούει τὸν βαθὺν ἀντίλαλον τοῦ Πλάτωνος, χαρακτηρίζοντος τὸ σῶμα «φυλακὴν τῆς ψυχῆς», ἡ ὁποία δεσμευομένη ὑπ' αὐτοῦ ἀδυνατεῖ νὰ πετάξῃ πρὸς τὰς ἰδέας καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν.

Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις τοῦ ποιητοῦ γνωρίζει εὐκόλως ν' ἀποδεσμεύεται καὶ νὰ εὐρίσκη τὴν αἰτίαν, τὸν λόγον.

«Οὐδὲ γὰρ ἦεν εἰκόσ, ἐπεὶ ρύσις εἰμὶ παγεῖσα καὶ ρευστοῦ βιότῳ διεκρέω, ἔμμεν' ἄρευστον...».

Δὲν εἶναι ὁμως φυσικὸν νὰ ἔχω «ἄρευστον» βίον, ἀναμάρτητον, ἐπειδὴ εἶμαι ροὴ στερεοποιηθεῖσα καὶ ἐκρέω διὰ μέσου ρευστοῦ καὶ εὐμεταβλήτου βίου. Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, ὁ ροὺς τῆς ζωῆς μου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀπολύτως καθαρὸς ἀλλὰ θολοῦται καὶ μολύνεται ἀπὸ τὴν κακίαν. Πῶς εἶναι δυνατόν, λοιπόν, νὰ ὀνομάσω ἀρετὴν αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι «ἐπίμικτον» μὲ τὴν κακίαν;

Ὁλόκληρος ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι συνοψίζεται εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβε χροῖαν χριστιανικὴν. «Τὰ πάντα ρεῖ καὶ οὐδὲν ἔχει παγίως», ἐκεῖνος, «οὐ γὰρ ἦεν εἰκόσ ἔμμεν' ἄρευστον», ὁ χριστιανὸς ποιητῆς.

Ἡ ἰδέα αὐτῆ, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς θεωρίας τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλοσόφου καὶ υἱοθέτησεν ὁ Γρηγόριος, ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

«Ἡ οὐχ ὡσπερ γάλα μὲ ἡμελξας, φησὶν ὁ Ἰώβ, ἐτύρωσας δέ με ἴσα τυρῶν, διὰ βίου τε ρέοντος καὶ εὐμεταβόλου διεκτρέχω»⁽¹¹⁾.

Ἡ φύσις καὶ οἱ νόμοι τῆς συνεισέφεραν πάντοτε πλούσιον ὕλικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν. Μέσω αὐτῆς ἐζήτησεν ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν νὰ κατανοήσῃ τὴν ὑπαρξίν του καὶ εἰς αὐτὴν νὰ στηρίξῃ τὰς ἀπόψεις του. Ὁ ποιητὴς μας ἰδιαιτέρως στρέφεται πρὸς αὐτὴν καὶ ἀπὸ αὐτὴν δανείζεται τὰς εἰκόνας του.

«Ψυχρὴ μὲν χιὼνός φύσις ἐπλετο, ἀργυρὴ τε. Σανθὴ δ' αὖ θερμὴ τε πρὸς φύσις, οὐδ' ἐπίμικτα

Ταῦτα πέλει. Ἐλύθη δὲ βίη πάρος ἡ ἀνε-

Τῆ δ' ἀρετῆ πῶς αἰσχος ἐπήλυθεν ^{μίχθη} εἰκόν'

εἰκόνα τὴν ^{ἀτίζον} μέγαλοιο Θεοῦ, κακόχαρτος ἀ-

μαρτῆς».

Ἡ λευκὴ χιὼν καὶ τὸ θερμὸ πῦρ οὐδεμίαν ἀνάμειξιν δέχονται. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ θερμάνῃ τὴν χιὼνα μὲ τὸ πῦρ, ἢ νὰ ψυχράνῃ τὸ πῦρ μὲ τὴν χιὼνα, ἀμέσως θὰ ἴδῃ ἀμφοτέρω νὰ διαλυθῶν.

(10) Νικήτα Δαυῖδ, ἔ. ἀ., σ. 713.

(11) Νικήτα Δαυῖδ, ἔ. ἀ., σ. 713.

ται πρὶν νὰ προφθάσουν νὰ ἀναμειχθοῦν. Ἐνῶ ὁμοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑφίστανται πῦρ καὶ χιών μαζί, πῶς συμβαίνει νὰ παρεισφύση τὸ πῦρ τῆς κακίας εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ συνυπάρχουν; «Πῶς τῷ κάλλει τὸ αἶσχος ὑπεισηλθεν; Πῶς τῇ ἀρετῇ ἡ κακία ἐπεφύη; Πῶς δὲ τῇ τοῦ μεγάλου Θεοῦ εἰκόνι ἡ κακόζηλος ἀμαρτὰς ἐπεισπίπτουσα ἀτμοὶ καὶ καταισχύνει;...» (12).

Ἐπάρχουν ὀρισμένα ἐρωτήματα εἰς τὴν ζωὴν, τὰ ὁποῖα δὲν λαμβάνουν ἀμέσως ἀπάντησιν καὶ καθὼς ἡ πείρα προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐννοεῖ ὅτι πρέπει ν' ἀναζητήσῃ κάπου ἄλλου τὴν αἰτίαν. Ἡ ἀνήσυχος ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ, προχωρεῖ καὶ ἀπευθύνεται τώρα πρὸς τὴν θεότητα.

«Εἰ ἐτεὸν Θεὸς εἰμι, λάχος δὲ σὸν εὐχόμαι εἶναι».

Ἐὰν πράγματι διὰ τῆς ἀρετῆς εἶμαι Θεός, εὐχόμαι νὰ εἶμαι καὶ ἰδικὴ σου κληρονομία, γνήσιον ἰδικόν σου τέκνον. Πόσα δὲν περικλείει αὐτὴ ἡ εὐχὴ! Ὁ κλῆρος αὐτὸς εἶναι ὁ ἀντικειμενικὸς του σκοπός. Ἐκεῖ τείνει καὶ αὐτὸν ἀναζητεῖ. Τὸ ἠθικὸν δὲ ἀνέβασμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ προσμένει κυρίως ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, τὴν ὁποῖαν ὅμως παρεμποδίζει ἡ «ἡμετέρα νύξ», ἡ σκοτεινὴ ἀμαρτία, ὅπως ἡ ἄλλη τὴν γλυκύτητα τοῦ ὕδατος, ἡ ἐκ τῆς γῆς ἀνερχομένη «ἀχλὺς» τὴν καθαρότητα τοῦ ἀέρος καὶ ἡ νόσος τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος.

Ὁ πολὺς Παπαρρηγόπουλος, γράφει ὅτι «ὁ Γρηγόριος εἶναι εἰς ἐκ τῶν εὐγενεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστῶν» (13) καὶ μία εὐγενεστάτη ψυχὴ εὐκόλως ἀφίνει νὰ πάλλων ὄλαι αἰ χορδαὶ τῆς καὶ αἰσθάνεται βαθέως τὸσον τὴν λύπην καὶ τὸν πόνον ὅσον καὶ τὴν χαράν.

Πρὸς στιγμὴν «ὁ φαεινὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος ἥλιος φαίνεται ἐπισκοπιζόμενος» νέφος ἐπεκάλυψε τὴν λάμπριν αὐτοῦ ἐπεκάλυψε, ναί, ἀλλὰ δὲν ἠμαύρωσεν. Διότι ὁ Χριστιανισμὸς... ἐφρόντισε νὰ προλάβῃ τὴν ἀτελεισίαν δι' ἀνεξαντλήτου πρὸς τὸν πλη-

σίον ἐπεικειας καὶ δι' ἀκραδάντου πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως» (14).

★

Ἐὰν εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὁ ποιητὴς κροίῃ τὴν χορδὴν τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τοῦ πόνου, εἰς τὸ δεύτερον μέρος περιγράφει τὸν ἀγῶνα καὶ παρουσιάζει ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν διαμάχην τῆς ψυχῆς μὲ τὰ γήινα, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μέριμναν καὶ νὰ πετάξῃ πρὸς τὸν Θεόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν σκληρὰν καὶ τραγικὴν πάλην τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του.

«Πολλάκις ταρσὸν ἄεῖρα πρὸς αἰθέρα, καὶ με

Τηκεδανὴ τε μέριμνα χαμαὶ βάλε· πολλάκι
βαρεῖα
δ' αὐτε

Ἀνγασάμην θεότητος ἀγνὸν φάος, ἀλλὰ μέ-
σον τι

Ἦλθε νέφος, κρύφθη δὲ σέλας μέγα, καὶ
μ' ἐδάϊξεν

Ἵς φύγεν ἐγγὺς ἐόντα».

Πολλάκις ἐσθῆνωσα τὰ μάτια πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ με ἔρριψε κάτω παρεισφύσασα ἡ μέριμνα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἄλλοτε πάλιν εἶδον καθαρὸν τὸ ἀγνὸν φῶς τῆς θεότητος, ἀλλὰ κάποιον σύννεφον ἦλθεν εἰς τὸ μέσον, ὁπότε ἐκρύφθη τὸ μέγα φῶς καὶ τότε με «ἐδάϊξεν», με ἐξέσχισεν ὁ πόνος, διότι ἀπεμακρύνθη τὸ φῶς ἂν καὶ ἦτο τὸσον πλησίον.

Ἄπ' αὐτὴν τὴν τραγικὴν πάλην ὑποφέρει ὁ ποιητὴς. Δύο βιώματα διακατέχουν τὴν ψυχὴν του. Τὸ ἓνα εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ἀδυναμία, ἡ ὁποῖα τὸν κρατεῖ δεσμευμένον μὲ τὴν γῆν, τὸ ἄλλο ἡ ἀλήθεια ἡ χριστιανικὴ, ἡ θέωσις, τὴν ὁποῖαν ἐδῶ εἰς τὴν γῆν δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ.

Τὸ φῶς ἐχάθη, ἡ ἐνόρασις διεκόπη καὶ ὁ ποιητὴς, τὸν ὁποῖον σπαράσσει ὁ πόνος ἀνακραίει: «Τίς ὁ φθόνος»; Ποία ἡ αἰτία τῆς τοῦ καλοῦ ἀποτυχίας καὶ ἀπολοισθήσεως; «Ἐμοῖς» κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν, λέγει, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ θεῖον ποθεῖ νὰ ποθῆται, ὅπως ὁ πατὴρ ἐπαθμεῖ νὰ ἐπιζητηταὶ ὑπὸ τῶν τέκνων καὶ νὰ ποθῆται ὑπ' αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ «τοῦτο ἔμπεδόν ἐστιν, ὁ νοῦς κάμε», τοῦτο εἶναι βέβαιον καὶ μόνιμον τὸ ὁποῖον μετὰ πόνου καὶ κόπου ἀποκτᾶται. Παρηγορεῖται μὲ τὴν σκέψιν ὅτι

(12) Νικήτα Δαυῖδ, ἔ. ἀ., σ. 716.

(13) Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. β', μέρος 6', σ. 195.

(14) Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου: ἔ. ἀ., σ. 197.

«τὰ γὰθὰ κόποιος κτῶνται» καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι κοπιώδης καὶ ἡ ἐνατένισός του θεῖα.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πάλη, ὅπως τὴν περιγράφει, μὲ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, τὸν ὁποῖον παραμονεύει ὁ πανοῦργος ἐχθρὸς, «ὡς θῆρ κερδαλέος, ἐπ' ἴχνεσιν ἴχνια βάλλων». Ὅπως ὁ λέων τὸν χειμῶνα, διὰ νὰ παραπλανήσῃ τοὺς κυνηγούς, καλύπτει τὰ ἴχνη του σύρων τὴν οὐρὰν του ἐπ' αὐτῶν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος σκοτίζει τὸν ἄνθρωπον παρεμβάλλων τὰ ἴχνη τῆς πανουργίας του εἰς τοὺς λογισμοὺς τοῦ πνεύματος. Τότε ὁ ἄνθρωπος πλανᾶται καὶ παλαίει καὶ αἰσθάνεται σύγκρουσιν ἰσχυράν. Ἄλλο ὑπαγορεύει ἡ σὰρξ, ἄλλο προστάζει τὸ πνεῦμα καὶ ἄλλο παρεμβάλλει ἡ ἁμαρτία:

«Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός»⁽¹⁵⁾, σύγκρουσις φοβερὰ, ἡ ὁποία, ὅταν ὑπερισχύσῃ ἡ ἁμαρτία, ἐξασθενεῖ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε ἐνῶ βλέπει ποῖον εἶναι τὸ καλόν, ὄχι μόνον νὰ μὴ δύναται νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἀλλ' ἀντιθέτως νὰ πράττῃ τὸ κακόν.

«*Ἐρῶ δ' ὁ στυγέω καὶ ἀμφιγέγοιθα κακοῖσι*».

Πράττω ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μισῶ καὶ χαίρομαι μὲ τὸ κακόν. Ἐδῶ δὲν ἰσχύει ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος «οὐδεὶς ἐκὼν κακός». Κατὰ τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ἀρετὴ ταυτίζεται μὲ τὴν γνῶσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον ἀπὸ ἀγνοίας πράττει κανεὶς τὸ κακόν. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὁμοῦς ἐπολέμησαν οἱ μετέπειτα φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ καὶ ἰδιαίτερος ὁ ἀπὸ σκητῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν Μήδειαν, καταπνίγουσαν τὸ φίλτρον τῆς μητρότητος καὶ παλαίουσαν μὲ τὸν ἑαυτὸν της, νὰ μονολογῇ.

«Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακὰ θυμὸς δὲ κρείσσω τῶν ἐμῶν βουλευμάτων»⁽¹⁶⁾. «Ἡ Μήδεια ὕστερον ἀπ' αὐτὴν τὴν δικαιολογίαν ἔσφαξε τὰ δύο τῆς παιδιά, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἀπιστίαν τοῦ συζύγου της! Ἡ λογικὴ της εἶχε νικηθῆ

ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐκδικήσεως»⁽¹⁷⁾.

Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἀνάγλυφον κατόπιν παρουσιάζει ἡ σοφία τῆς Ἀγ. Γραφῆς:

«Οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ»⁽¹⁸⁾, γράφει ὁ βαθυστόχαστος ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει ἀκόμη τραγικότερον τὸν διχασμὸν αὐτὸν τοῦ ἐγώ. «Βλέπω ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με»⁽¹⁹⁾.

Τὴν δυνατὴν αὐτὴν πάλην θρηνεῖ καὶ ὁ Γκαίτε εἰς τὸν Φάουστ.

«*Δυὸ ψυχῆς ἀλλοίμοιο! συγκατοικοῦν στὰ στήθη μου ἡ μία θέλει νὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὴν ἄλλη*»⁽²⁰⁾.

«Ἡ αἰωνία μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ διχασμὸς μεταξὺ τῆς πεπερασμένης υπάρξεως καὶ τῆς ἀτελευτήτου προσπαθείας του νὰ ἐγγίσῃ τὸ ἄπειρον. Ὁ διχασμὸς αὐτὸς οὐδέποτε αἴρεται»⁽²⁰⁾.

Εἷς ἄνθρωπος καὶ ὁμοῦς δύο κόσμοι:

«*Ἐὸν τὸ ξέρεῖς Παντοδύναμε δυὸ κόσμοι μέσα μου παλεύουν ὡ σπαραγμοὶ τῶν ἀντιθέσεων πού μέρα-νύχτα μὲ παιδεύουν*»⁽²¹⁾,

θὰ τονίσῃ καὶ ὁ Βερίτης, τοῦ ὁποῖου τὰ ποιήματα ἔγιναν τὸ «χριστιανικὸ δημοτικὸ τραγοῦδι» εἰς τὸ στόμα τῶν πιστῶν.

Ὁ Ναζιανζηνὸς ὁμοῦς ὑπερβάλλει καὶ τὸν Εὐριπίδην. Διὰ τὸν ποιητὴν μας ὁ ἄνθρωπος δὲν περιορίζεται μόνον νὰ κἀνῃ τὸ κακόν ἐνῶ βλέπει ποῖον εἶναι τὸ καλόν, ἀλλὰ τυφλωμένος χαίρει μὲ τὴν πράξιν τῆς κακίας.

«*Ἐρῶ δ' ὁ στυγέω καὶ ἀμφιγέγοιθα κακοῖσι καὶ γελῶ μόνον αἰνὸν ἐνὶ σπλάγχνοισι ἐμοῖσι Σαρδάνιον, κακόχαρτον, ἐπεὶ τερπνὸς ὄλεθρος*».

Πράττω ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μισῶ καὶ χαίρομαι μὲ τὸ κακόν. Τραγικὴ ἀντινομία, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀναισθησίαν.

Τὸν διχασμὸν αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης

(17) Μητροπολίτου Κυδωνῶν Ἀγαθαγγέλου: «Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός», σ. 11.

(18) Πρὸς Ῥωμαίους κεφ. ζ' στίχ. 15.

(19) Πρὸς Ῥωμαίους, ἐ. ἀ., στίχ. 23.

(20) Παναγιώτου Κοροντζή: «Ἀνωτισμὸς καὶ μόρφωσις», «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», τ. 1959, σ. 35.

(21) Γ. Βερίτης: «Ποιὸς ἄλλος», Ἄπαντα Ποιήματα, Ἀθήναι 1958, σελ. 99.

(15) Πρὸς Γαλάτας, κεφ. ε', στίχ. 17.

(16) Εὐριπίδου, Μήδεια, στίχ. 1078-9.

προσωπικότητας υπερτονίζουν δύο ἄλλαι πληγαί, ἡ ὑποκρισία καὶ ἡ κατάκρισις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν εἰς τὸν ἄνθρωπον πνευματικὴν ἀκαταστασίαν καὶ ἀβεβαιότητα.

*«Νῦν χθαμαλός, νῦν αὐτε μετήωρος ὕβριν ἀ-
τίζων
Σήμερον, ὕβριστῆς δ' ἄρ' εἰς αὔριον...».*

Τώρα μὲν ταπεινὸς ἔπειτα δὲ μετέωρος καὶ ὑψηλὸς παρουσιάζομαι, σήμερον τὴν ἀλαζονεῖαν καὶ τοὺς ἀλαζόνας ὑποτιμῶν, αὔριον ὁ ἴδιος ἀλαζόν, ἀλλάσσων διαθέσεις καὶ στάσιν, ὅπως τὰ πολύποδα, τὰ ὁποῖα παίρνουν τὸ χροῖμα τῆς παρακειμένης πέτρας, διὰ τὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των. Μὲ αὐτὴν τὴν τακτικὴν δάκρυα ἐπὶ δακρύων συναθροίζει ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν τραγικὴν πάλην, ἡ ὁποία γίνεται μέσα του.

*«Ὁξυφαῆς ξείνοισι κακοῖς, ἰδίους δὲ τ' ἀ-
φεγγῆς».*

Παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ ἐγὼ του, κλείει τὰ μάτια εἰς τὰ ἰδικά του σφάλματα καὶ ἐλαττώματα καὶ γίνεται ὀξὺς παρατηρητὴς εἰς τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων.

Εἶναι δυστυχῶς τόσοσιν κοινὰ καὶ συνηθισμένα τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν! Ρεαλιστὴς ὁ Γρηγόριος, παρουσιάζων τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, ἐρμηνεύει μίαν πτυχὴν τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ ὑποκρισία καὶ ἡ κατάκρισις εἶναι ἰδιαιτέρως νόσοι τῆς ἐποχῆς μας. Δικιάζει καὶ καταδικάζει ὁ ἄλλος ἀνηλεῶς, περιεργάζεται καὶ κατασκοπεύει τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νὰ ρίψῃ ἔστω καὶ ἓν βλέμμα εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ σκεφθῆ ὅτι αὐτοσκοπὸς τῆς ζωῆς του εἶναι ἡ ἀρετὴ εἰς ὅλας τῆς ἐκδηλώσεις, ὑπὸ τῆς ὁποίας καὶ μόνῃς εἶναι δυνατόν νὰ ἀρθῆ εἰς ὑψηλὸν πνευματικὸν ἐπίπεδον.

Συνεχίζων ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀδυναμίαν τὸν θυμὸν, ὁ ὁποῖος παρομοιάζεται μὲ τὰ ὀγκώδη κύματα τρικυμισμένης θαλάσσης. Κάθομαι γαλήνιος, λέγει, γεμάτος πραότητα καὶ καλωσύνην. Αἰφνης ἓνα ἐλαφρὸν φύσημα τοῦ ἀέρος, μία μικρὰ ἀφορμὴ μὲ κάνει νὰ ἐξανίσταμαι. Τὰ κύματα ἀκράτητα ὁμοῦν γύρω μου μὲ θόρυβον δυνατόν. Γίνομαι ἀγνώριστος. Εἶμαι ἕτοιμος μὲ λόγια καὶ μὲ ἔργα

νὰ τιμωρήσω καὶ ἀκόμη νὰ ἐκδικηθῶ αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ μὲ λυτήσῃ. Ἡ ἀρετὴ τῆς πραότητος ἔχει χαθῆ εἰς τὸν θόρυβον τῆς ταραχῆς. Ὅταν κάποτε ἐπιτέλους καταπαύσῃ ὁ «χόλος», ἡ πικρία, μὴν ἀπορήσετε. Δὲν ἔχει συμβῆ «μέγα θαῦμα». Ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπανῆλθεν ἡ νηνεμία εἰς τὴν τρικυμισμένην μου ψυχῇ.

Ποῖος δὲν ἔχει δοκιμάσει παρομοίας καταστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας παύει ν' ἀναγνωρίζῃ τὸν ἑαυτὸν του; Θολώνει ὁ νοῦς, ἡ θέλησις παραλύει καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀδυναμία ἐκδηλώνεται εἰς ὅλον τῆς τὸ μέγεθος.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ. Μετὰ τὸ εὐκόλον τοῦ θυμοῦ, παρουσιάζει ὁ ἀγωνιστὴς Ἱεράρχης τὸ δύσκολον τῆς ἀνόδου διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀρετῆς, πεποιθήσιν, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἐμόχθησε διὰ τὴν ζωὴν καὶ ἐξήτησε τὴν ἠθικὴν του τελείωσιν.

Καρπὸν μόχθου καὶ ἀγῶνος πολλοῦ καὶ ἰδρωτός, εἶδον ἀνέκαθεν οἱ μελετηταὶ τὴν ἀρετὴν. Ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰῶνων ὁ Ἡσίοδος (8ος αἰ. π. Χ.), τοῦ ὁποῖου τὰ διδακτικὰ ποιήματα ἐτροφοδότησαν τὴν ἑλληνικὴν γενεάν, λέγει:

*«Τῆς ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάρουθεν ἔθνη-
ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος εἰς αὐ-
τήν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὶν δ' εἰς ἄκρον
ἰκηαι
ρηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ' εὐ-
σα» (22).*

Ὅταν υπερπηδῆσῃ κανεὶς τὰ ἐμπόδια καὶ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν, εὐρίσκει πλέον τὴν εὐθειαν καὶ προχωρεῖ μὲ εὐκολίαν.

Ὁ δὲ Σιμωνίδης, ὁ ὁποῖος δὲν διεκρίθη μόνον εἰς τὰ ἐπιγράμματα ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μελικὰ ποιήματα, τρεῖς αἰῶνας ἀργότερον, προσωποποιῶν φαντάζεται:

*«Τὰν Ἀρετὰν ναίειν δυσαμβάτοις ἐπὶ πέ-
τραις» (23),*

(22) «... Ἐμπρὸς στὴν Ἀρετὴν ἔχουν ἰδρῶτα βάλει οἱ ἀθάνατοι καὶ μακρὺς ἀνήφορος σ' ἐκείνη πηγαίνει, στὴν ἀρχὴ τραχὺς, μὲν' ἄμα κανεὶς φθάσῃ στὴν κορυφὴ, τότε εὐκόλος ὁ πρὶν δύσκολος εἶναι». Ἡσίοδου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στίχ. 289-292.

(23) Poetae Lyrici Graeci, τ. 3ος σ. 415

νά κατοικῆ εἰς ἀπροσίτους βράχους, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κακίαν τοῦ κόσμου. Προκειμένου δὲ νὰ φθάσῃ κανεὶς ἐκεῖ πρέπει νὰ κοπιᾷ καὶ νὰ ἰδρώσῃ, νὰ χυθῆ «δακέθυμος ἰδρώς», διὰ νὰ κατακτηθῆ ἡ κορυφή.

Ἡ πολυμερῆς διάνοια τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, ὁ Ἀριστοτέλης ὑψώνει καὶ τὴν ἰδικήν του φωνήν. Αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ «Μετὰ τὰ Φυσικά», γράφει καὶ ἴδιον ὕμνον διὰ τὴν Ἀρετὴν.

«Ἀρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ
θῆραμα κάλλιστον βίῳ
σᾶς πέρι, παρθένε μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
καὶ πόνονος τλήναι μαλεροῦς ἀκάμαντας»⁽²⁴⁾.

Προσωποιεῖ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν βλέπει ἐμπρὸς του ὡς θεάν, ἢ ὅποια ἂν καὶ ἐπισωρεύῃ μόχθους πολλοὺς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀποτελεῖ τὴν εὐγενεστέραν ἐπιδίωξιν τῆς ζωῆς.

Αἱ μεγάλαί διάνοιαι ἔχουν πάντοτε κοινὰ σημεῖα. Ὁ χρόνος δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἢ ὅποια γίνεταί συνεχῶς πηγὴ ἐμπνεύσεως. Εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας εὐρίσκομεν τὴν ἰδίαν σχεδὸν ἀντίληψιν. «Τραχέια μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρώτος συχνοῦ καὶ πόνου πλήρης καὶ ἀνάντης ὁδός»⁽²⁵⁾, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸν παιδαγωγικώτατον λόγον του πρὸς τοὺς νέους, ὁ ὁποῖος θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελῆ τὸ ἐγκόλιον τῆς σημερινῆς νεότητος.

Τὸν ἀνήφορον αὐτὸν παρομοιάζει ὁ Γρηγόριος μὲ τὴν πορείαν τοῦ ὁδοιπόρου ἐπάνω εἰς λόφον ἄμμου. Προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰς καλυτέρας ἐλπίδας καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνοδὸν, μοχθεῖ καὶ ἰδρώνει διὰ τὴν κορυφήν. Μόλις ὅμως κἀνῆ ὀλίγα βήματα, ὅποια ἀπογοήτευσίς! Ἡ ἄμμος διαρρέει

καὶ ὁ ὁδοιπόρος εὐρίσκεται πάλιν εἰς τὴν ἀρχήν, πάλιν εἰς τοὺς πρόποδας.

«*Ἀδθίς ἀνέροχομαι ἔγωγε
καὶ ἔμπαλιν ἔροχομαι ὀπίσω*».

Κάθε νέα προσπάθεια πρὸς ἀναρρίχῃσιν δὲν ἐπιτυγχάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ προσθέσῃ νέους κόπους. Ἀδυσώπητος ὁ ἀγών. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ Σίσυφος, ὁ ὁποῖος κυλεῖ τὸν βράχον τῆς τιμωρίας. Εἶναι ὁ ἀγωνιστής, ὁ ὁποῖος βάλλει τὴν ἀμαρτίαν καὶ βάλλεται ὑπ' αὐτῆς.

Ματαία ἡ προθυμία καὶ ἡ προσπάθεια.
«*Πλείον ἔτ' ἢ τοπάρουθε δυσάμμορος αἰὲν δ-
δεύων...*».

Περισσότερον ἀκόμη ἀπὸ πρὶν δυστυχῆς τώρα βαδίζω καὶ οὐδέποτε φθάνω εἰς τὸ τέλος. Μὲ πνίγει ὁ φόβος ὅτι δὲν θὰ ἐπιτύχω ποτὲ τὴν ἀρετὴν, διότι τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν νομίζω ὅτι κάτι κατώρθωσα μετ' ἐπιμέλειαν νὰ περιμένει νέα ἀπογοήτευσίς.
«*Ἔβην μόγις, ὄκα δ' ὄλισθον*».

Ἄν ἔβλεπε ὁ ποιητῆς μας τὴν ζωὴν μόνον ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῆς ἀπαισιοδοξίας, τὸ πᾶν δι' αὐτὸν θὰ εἶχε τελειώσει καὶ θὰ ἦτο ματαία κάθε προσπάθεια διὰ μίαν ἀρετὴν, ἢ ὅποια δὲν ἐννοεῖ νὰ καταδεχθῆ τὸν ἄνθρωπον. Θὰ ἔμενε λεία τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπογνώσεως καὶ ματαίως θὰ ἀνεζήτηι τὸ φῶς. Ἐφ' ὅσον γνωρίζει ὅμως ὅτι ὑπάρχει ἓνα φωτεινὸν σημεῖον, δὲν κάμπτεται ἀλλ' αἰσιοδοξεῖ. Ἡ γλυκύτης τῆς ζωῆς καὶ ἡ δύναμις τῆς ἐλπίδος, τὸν βοηθοῦν νὰ διώξῃ τὴν ἀθλιότητα, ἢ ὅποια ἔρχεται νὰ τὸν τυλίξῃ.

«*Μακρὸς μοι βίος ἐστὶ καὶ οὐκ ἐθέλω βιώ-
τοιο λύσειν*».

Μακρὰ εἶν' ἡ ζωὴ μου καὶ ὅμως δὲν ἐπιθυμῶ τὸν θάνατον, ἀλλὰ ποθῶ τὸ φάρμακον τῆς σωτηρίας. Ὅμιλεῖ ὁ χριστιανὸς ποιητῆς. Ἡ ἐλπίς τῆς μετανοίας ὄχι μόνον τὸν συγκρατεῖ ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναζωογονεῖ.

Μὲ τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν, ὡσὰν νὰ συνέρχεται ὁ ποιητῆς εἰς ἑαυτὸν, ἀρχίζει ἓνα νέον ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν θείαν ἀγαλλίασιν.

(Συνεχίζεται)

ΜΕΛΠ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

(24) Ἀριστοτέλους: «Ὑμνος εἰς Ἀρετὴν», ἔ. ἀ., τ. 2ος, σ. 360.

(25) Μ. Βασιλείου: «Πρὸς τοὺς Νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» *Migne*, ἔ. ἀ., τ. 31ος, σ. 572.

Η ΠΕΡΙΘΑΛΨΙΣ ΤΩΝ ΚΩΦΑΛΛΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΑΣ

Σημαντική ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν μοναστηρίων τοῦ Μεσαίωνος εἰς τὸν τομέα τῆς περιθάλψεως καὶ προστασίας τῶν κωφάλλων. Δὲν ὑπῆρξαν μόνον ἀσκητήρια ἀρετῆς καὶ κιβωτοὶ τῶν χριστιανικῶν παραδόσεων, δὲν ὑπῆρξαν μόνον λίκνα τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ καταφύγια καὶ σκέπη καὶ λιμὴν τῶν πάσης φύσεως ἀναπήρων. Δὲν προσέφευγον εἰς αὐτὰ μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι φεύγοντες τὴν τύρβην τοῦ κόσμου τούτου, ἐπεδίωκον νὰ ἀφιερωθοῦν ἀπερίσπαστοι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς, οὔτε μόνον οἱ ἀναδιφῆται καὶ οἱ ἐρευνηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ «κεκμηρότες καὶ οἱ πεφορτισμένοι τῆς ζωῆς», καὶ κατὰ μείζονα λόγον οἱ ἀνάπηροι, οἱ τυφλοὶ, οἱ χωλοὶ, οἱ κωφάλλοι, οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἐνδεεῖς ἐν γένει. Ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ἡμίφως καὶ τὴν θαλπωρὴν τῶν μοναστηρίων εὗρισκον παρρησίαν, ἐκεῖ, εἰς τὴν θερμουργὸν χριστιανικὴν πνοὴν τῶν μοναχῶν ἀνεζήτουν ἄσυλον οἱ παντὸς εἴδους ἀνάπηροι, φεύγοντες τὴν χλεύην, τὰ σκώμματα, τὰς διώξεις καὶ τὴν περιφρόνησιν τῶν προληπτικῶν καὶ ἀμαθῶν μάζων τοῦ Μεσαίωνος.

Περὶ τούτου ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ καὶ οἱ ἱστορικοὶ τόσοι τοῦ Δυτικοῦ, ὅσον καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἑλληνικοῦ Μεσαίωνος (Βυζαντίου) εἶναι σύμφωνοι. Οὕτω ὁ Φιλ. Βαφειδῆς συνοψίζων τὰς σχετικὰς ἐρεῖνας τῶν συγγραφέων τοῦ Μεσαίωνος ἀναφέρει ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ» του, ὅτι τὰ μοναστήρια τόσοι ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, ὅσον καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ δὲν ἐγένοντο μόνον κέντρα ἀκτινοβολίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον ἄσυλον εἰς τοὺς παντὸς εἴδους καταδυναστευομένους, τοὺς ἀποβλήτους τῆς κοινωνίας καὶ τοὺς ἐνδεεῖς. Εἰδικώτερον, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ἑλληνικὸν Μεσαίωνα παρατηρεῖ: «Καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) ὁ μοναχικὸς βίος τῆς ἡ-

μετέρας Ἐκκλησίας καὶ μεθ' ὅλας τὰς καταστροφάς, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ὁ κυριώτερος παράγων τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, ἀντιλήπτωρ ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ σύμβουλος ἐν ἀνάγκαις, τὰ δὲ διασωθέντα μοναστήρια οὐ μόνον σεμνεῖα χριστιανικὰ καὶ καταφύγια τῶν καταδυναστευομένων ἀλλὰ καὶ ταμεῖα θησαυρῶν ἀνεξαντήτου προγονικῆς παιδείας»⁽¹⁾. Ὁμοίως ὁ Ἀμαντος ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους» ἐξαίρει τὴν φιλάνθρωπον δρᾶσιν τῶν βυζαντινῶν μοναστηρίων, τὰ ὅποια εἰς εἰδικούς ξενῶνας, ἐδέχοντο καὶ περιέβαλλον τοὺς πάσης φύσεως ἐνδεεῖς καὶ ἀναπήρους»⁽²⁾. Τέλος ὁ Μαστρογιάννης ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Ἡ κοινωνικὴ πρόνοια διὰ μέσου τῶν αἰῶνων» ἀναφέρει ὅτι τὰ μοναστήρια ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ξενῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἤδύνατο νὰ καταφύγῃσιν οἱ ἄποροι, αἱ ἐκπεσοῦσαι νεάνιδες, οἱ ἐπαναπατρισθέντες αἰχμάλωτοι, οἱ ἄστεγοι, οἱ πεινῶντες, οἱ ἀνάπηροι καὶ οἱ πάσης φύσεως ἐνδεεῖς. Ἐπίσης εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις π. χ. λιμῶν, λεηλασιῶν, βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τὰ μοναστήρια ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν παροχὴν ἐπειγούσης βοήθειας εἰς τοὺς πληγέντας ἀκολουθοῦντα τὴν συμβουλὴν τοῦ Εὐσταθίου, Ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης: «ὄστε ψυχὰς πεινῶντων ἐμπλήσῃ ἄρτων καὶ ἐν ἡμέραις χορτάσαι λιμοῦ»⁽³⁾.

II. — Βεβαίως σχετικῶς μὲ τὰ μοναστήρια τοῦ Βυζαντίου καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένους ξενῶνας δὲν ἔχομεν συγκεκριμένα στοιχεῖα, κατὰ πόσον δηλαδὴ περιέβαλλον καὶ κωφάλλους. Θὰ πρέπη ὅμως νὰ εἰκασωμεν ὅτι ἐφ' ὅσον ἐδέχοντο παντὸς εἴδους ἀναπήρους, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ

(1) Ἐν Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. εἰς τὸ λήμμα «μοναχικὸς βίος».

(2) Περιοδικὸν «Ἀθηνᾶς» 1923.

(3) Τόμος πρῶτος, σελ. 67-68 καὶ 75.

ἐξηρῶντο οἱ κωφάλαοι, ἔστω καὶ ἂν εἰς τοὺς χρονογράφους τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τυχαίους προφανῶς λόγους, δὲν γίνεται εἰδικὴ σχετικὴ μνεία. Ἄν ὅμως σχετικῶς μὲ τὸ Βυζάντιον δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεῖα, ἔξ ἀντιθέτου ὑπάρχουν πλείοσαι ὁσαι μαρτυρίαι σχετικῶς μὲ τὴν περιθάλψιν τῶν κωφάλαων εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἰσπανίας. Ἐκεῖ κατέφευγον καὶ ἀνεζήτησαν ἄσυλον, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν χρονογράφων τῆς ἐποχῆς, οἱ κωφάλαοι, φεύγοντες τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν χλεύην τοῦ ὄχλου, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἐθεώρει τοὺς κωφάλαους ὡς στιγματισμένους, διότι διήθεν ἔφερον καταφανῶς ἐπ' αὐτῶν τὰ σημεῖα τῆς θείας τιμωρίας. Ἐκεῖ εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἰσπανίας, διεσώθη ἡ γνησία χριστιανικὴ παράδοσις, ὅπως ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τὸν Ἰδιον τὸν Ἰδρυτὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ὅπως ἐμπράκτως ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τὸ θάῤῥμα τῆς ἰάσεως τοῦ κωφάλαου⁽⁴⁾. Ἀκόμη ἐκεῖ εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἰσπανίας, κατέφευγον καὶ αἱ εὐγενεῖς οἰκογένειαι καὶ ἐνεπιστεύοντο εἰς τοὺς μοναχοὺς τὰ τέκνα των, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ γεννηθοῦν κωφάλαοι εἴτε νὰ πληγοῦν ἀργότερον ἀπὸ κώφωσιν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ ἀλαλίαν. Οὕτω, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν χρονογράφων, εἰς μοναστήριον εἶχεν ὀδηγηθῆ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ὁ κωφάλαος καὶ διάσημος κατόπιν ζωγράφος, Zuan Fernandez Navarrete, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς βιοτικὸς περιορισμοὺς ἐν μέσῳ μᾶς προληπτικῆς κοινωνίας. Τὸ Künstler-Lexikon (München 1841) σταχυολογοῦν τὰς σχετικὰς πληροφορίας ἀπὸ μαρτυρίας τῶν χρονογράφων τῆς ἐποχῆς, ἀναφέρει: «Ὁ Navarrete ἐγεννήθη εἰς Logrona τῆς Ἰσπανίας, τὸ ἔτος 1526. Ἐξ αἰτίας μᾶς ἀσθενείας εἰς τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἔμεινε κωφός. Οἱ οἰκεῖοι του εἶχον τὴν ἐμπνευσιν νὰ ὀδηγήσουν τὸν μικρὸν κωφάλαον εἰς μοναστήριον, ὅπου οἱ μοναχοὶ δὲν ἤρρησαν νὰ ἀνακαλύψουν καὶ νὰ καλ-

λιεργήσουν τὸ τάλαντόν του»⁽⁵⁾. Ἐπίσης μαρτυρίας δι' ἄλλας περιπτώσεις διασώζον οἱ συγγραφεῖς τοῦ Μεσαίωνος Francisci Vallesius καὶ Ambrosius de Morales. Οὗτοι ζήσαντες καὶ γράψαντες περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ἀναφέρουν διεξοδικῶς τὴν περίπτωσιν δύο κωφάλαων ἀδελφῶν, τῶν Don Franciseo καὶ Don Petro, οἱ ὁποῖοι προερχόμενοι ἀπὸ τὴν ἐξέχουσαν εἰς τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον οἰκογένειαν Velaseo, ἐνεκλείσθησαν, φροντίδι τῶν γονέων των, εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἰσπανικῆς πόλεως Oña, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἐκεῖ ἤρεμον καὶ ἀδιατάρακτον ζωὴν⁽⁶⁾. Ἐπίσης ὁ Cervantes, ὁ διάσημος δημουργὸς τοῦ «Δὸν Κιχώτου», περιλαμβάνει εἰς τὴν συλλογὴν του Novelas Ejemplares» καὶ μίαν μικρὰν ἱστορίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «El licenciado vidriera». Ἐκεῖ περιγράφεται διεξοδικῶς ἡ ζωὴ ἐνὸς κωφάλαου, ὁ ὁποῖος ἔτυχε περιθάλψεως εἰς ἓν μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ μοναχὸς μάλιστα, ὁ ὁποῖος περιέθαλψε τὸν κωφάλαον, δὲν ἠρέσθη μόνον εἰς τοῦτο. Καθ' ἃ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Θεοβάντες, εἶχε τὴν ἐμπνευσιν νὰ ἀσχοληθῆ καὶ μὲ τὴν ἀγωγὴν τοῦ κωφάλαου καὶ χρησιμοποιοῦν «μυστηριώδεις μεθόδους» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ διασήμου συγγραφέως, κατῶρθωσεν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ὁμιλῆ καὶ νὰ γράφῃ⁽⁷⁾. Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ συγγραφέως Enrique Herrera. Ὁ Herrera ἀναφέρει τὴν διαθήκην ἐνὸς κωφάλαου, ὁ ὁποῖος ἔζησε καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἰσπανικῆς πόλεως Oña. Ἡ διαθήκη ὑπὸ χρονολογίαν 15-9-1571 ἐντυπωσιάζει μάλιστα τὸν ἀναγνώστην μὲ τὴν καλλιγραφίαν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, μεθ' ἧς εἶναι συντεταγμένη, πράγμα τὸ ὁ-

(5) Πλείονα περὶ Navarrete εἰς ἡμετέραν μελέτην εἰς τὸ περιοδικὸν «Κόσμος τῆς Ἑλληνίδος», τεύχος 59.

(6) Francisci Vallesius: "De Sacra Philosophia Liber Singularis,, 1587. σελ. 71, Ambrosio de Morales: "Antigüedades de Las Ciudades de Espana,, 1575, σελ. 38.

(7) Cervantes, El Licenciado Vidriera, 1613 (N. ἐκδ. Μαδρ. 1917, σελ. 124.)

(4) Κατὰ Μάρκον 7, 32-37.

ποῖον ἀποδεικνύει καὶ πάλιν ὅτι οἱ μοναχοὶ δὲν ἤρκοῦντο εἰς τὴν ἀπλήν φιλοξενίαν καὶ προστασίαν τῶν κωφαλάλων, οἱ ὁποῖοι κατέφευγον εἰς τὰ μοναστήρια, ἀλλὰ καὶ προσεπάθουν νὰ διαπαιδαγωγήσουν καὶ μορφώσουν αὐτούς⁽⁸⁾. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἔμμεσος μαρτυρία τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηρίου τοῦ San Martino τῆς Μαδρίτης Antonio Perez δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρουσα. Ἀναφερόμενος ὁ Perez εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Zuan Pablo Bonet, τοῦ πρώτου συγγραφέως, ὁ ὁποῖος ἡσχολήθη συστηματικῶς μὲ τὸ πρόβλημα τῶν κωφαλάλων, γράφει εἰς ἐκθεσίον του: «Πραγματεύεται μὲ μεγάλην δεξιότητιαν καὶ ἀσφάλειαν ἓνα σοβαρὸν καὶ δύσκολον ἀντικείμενον, διὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἀδελφοὶ μας μοναχοί, ἐδῶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ πολὺ ἔχον ἀσχοληθῆ⁽⁹⁾. Τέλος καὶ αἱ ἔμμεσοι, ὁμοίως, μαρτυροῦν τὴν πρῶτον παιδαγωγῶν τῶν κωφαλάλων, ὅπως τοῦ Abbé de l'Erèe καὶ τοῦ Heinicke, εἶναι χαρακτηριστικά: «Ὁ Abbé de l'Erèe εἰς τὸ βιβλίον του: Institution des Sourds Muets⁽¹⁰⁾ γράφει μὲ πικρίαν «μέχρι τοῦδε ἐνόμιζαν, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαντλήται τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς κωφάλαλους, διὰ τοῦ ἐγκλεισμοῦ αὐτῶν εἰς μοναστήρια, ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν ἀρκεῖ». Ἐπίσης ὁ Heinicke, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς προσπάθειάς τῶν μοναχῶν διὰ τὴν ἀγωγήν τῶν κωφαλάλων, γράφει: «Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τούτοις νομίζω, ὅτι ἠκολούθησαν ἐσφαλμένον δρόμον· δὲν ἐπρόσεξαν τὴν σημασίαν τῆς ὑποκαταστάσεως τῆς ἀκοῆς διὰ τῆς ὁράσεως. Ἐπέμειναν εἰς τὰ νεύματα καὶ ἐγκατέλειπον πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν διδασχὴν εἰς τοὺς κωφάλαλους τοῦ ἐνάρθρου λόγου»⁽¹¹⁾.

III. Κατ' ἐπέκτασιν οἱ κωφάλαλοι δὲν

(8) Περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Herrera ὁμιλεῖ ὁ Werner εἰς τὸ ἔργον του: «Die Geschichte des Taubstummenproblems», Ἰένα 1932, σελ. 153.

(9) Ἡ μαρτυρία ὁμοίως ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἔργου τοῦ Werner, σελ. 231.

(10) Paris, 1776.

(11) Über die Denkart der Taubstummen, Leipzig, 1780.

κατέφευγον μόνον εἰς μοναστήρια. Κατέφευγον καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἱερέων καὶ ἰδίως τῶν ἐπισκόπων, ἀναζητοῦντες εἰς τὰ χριστιανικὰ αἰσθήματα τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας, στοργὴν καὶ κατανόησιν. Αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαί, τῶσον διὰ ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, ὅσον καὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἐνδιαφέρουσαι: Οὔτω ὁ συγγραφεὺς τοῦ Μεσαίωνος Veda Venerabilis (672-735) ἀναφέρει τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐπισκόπου Johannes von Hagustald, ὁ ὁποῖος περιέθλαψε κωφάλαλον καὶ, πέραν αὐτοῦ κατέβαλε προσπάθειάς καὶ διὰ τὴν ἀγωγήν του. Ὁ Veda ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Ἐξῆ εἰς ἓν μικρὸν χωρίον ἓνας νεαρὸς κωφάλαλος, τὸν ὁποῖον ὁ ἐπίσκοπος ἐγνώριζε, διότι συχνάκις ἤρχετο καὶ ἐξήτει ἐλεημοσύνην. Μίαν ἡμέραν ὁ ἐπίσκοπος ἐκάλεσε τὸν κωφάλαλον καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς θὰ παραμείνη πλησίον του. Ἐδωσεν ἐντολήν καὶ κατεσκεύασαν μικρὸν οἰκίσκον εἰς τὴν αἰλήν του. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθη ὁ νεαρὸς κωφάλαλος καὶ ἐξησφάλισεν, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἔζη ὁ ἐπίσκοπος, μίαν ἡσυχον καὶ ἀδιάταρακτον ζωὴν». Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος δὲν ἠρέεσθη μόνον εἰς τοῦτο. Ἐπεχείρησε νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν νεαρὸν ἐκπαιδευμένον του καὶ ἐπέτυχεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, δεδομένου ὅτι ὁ κωφάλαλος ἦτο πεποικισμένος μὲ σημαντικὰ πνευματικὰ δῶρα⁽¹²⁾. Ὁραῖον ἐπίσης παράδειγμα εἶναι καὶ τοῦ ἐπισκόπου Γενεύης St. Francisus de Sales (1537-1622). Ὁ Max Kroiss ἀναφέρει: «Ἐπροστάτευσεν πολλοὺς κωφάλαλους καὶ ἐμήτησεν ἀρκετοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Συγκλητικὴ μάλιστα εἶναι ἡ ἱστορία ἐνὸς κωφάλαλου προστατευομένου του τοῦ Martin. Ὁ Francois de Sales ἐδίδαξεν εἰς αὐτὸν τὰ σημεῖα καὶ τὰ νεύματα μὲ πολλὴν ὑπομονὴν καὶ δεξιότητα εἰς σημεῖον ὥστε νὰ δυναθῆ ὁ κωφάλαλος νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς πολλὰ ἐκκλη-

(12) Ἡ περίπτωσις ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Schumann: «Bischof John von Hagustabe», εἰς τὸ περιοδικόν «Blätter für Taubstummenbildung», 1918.

σιαστικά μυστήρια. Ὄταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀπέθανεν, ὁ Martin περιέπεσεν εἰς ἀπελπισίαν καὶ ἀπόγνωσιν. Ποτὲ υἱὸς δὲν ἐθρήνησε τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του περισσότερο ἀπὸ τὸν Martin»⁽¹³⁾. Ἡ περίθαλψις κωφάλαων ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου τῆς Γενεύης ἐθρυστοποιήθη ἀργότερον ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Marsollier καὶ ὁ J. Kenner καὶ οὕτω ὁ St. Francisus ἀνεκηρύχθη εἰς πολλὰς χώρας «Ἅγιος» καὶ «Προστάτης τῶν κωφάλαων». Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔχομεν παρόμοιον παράδειγμα. Πρόκειται περὶ ἐνὸς ἐπισκόπου τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὁποίου ὄμως δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα. Περὶ αὐτοῦ ὁμιλεῖ ὁ θεολόγος τοῦ Μεσαίωνα Georg Dedekennus εἰς τὸ βιβλίον του: «Thesaurus Consiliorum et Decisionum» Hamburg 1623. Ἀφοῦ ἐξιστορήσῃ ὑπὸ ποίας συνθήκας κατέφυγεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον ἕνας νεαρὸς κωφάλαος, ζητῶν στοργὴν καὶ προστασίαν, ἀναφέρει τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἐπίσκοπος προσεπάθησε νὰ μνηστῇ τὸν κωφάλαον εἰς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίησε τὰ νεύματα, τὴν φυσικὴν δηλαδὴ καὶ αὐθόρμητον γλῶσσαν τῶν κωφάλαων. Διὰ τὸ φιλοπερίεργον μάλιστα τοῦ πράγματος ἀναφέρομεν καὶ ἕν παράδειγμα: Διὰ τὴν παράστασιν τῆς Ἀγίας Τριάδος ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας ὕψωνε τὰ τρία δάκτυλα τῆς χειρὸς καὶ κατόπιν ἔκλειεν αὐτά, συμβολίζων διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος.

Τέλος εἰς τὴν Ἑλβετίαν, καθ' ἃ ἀναφέ-

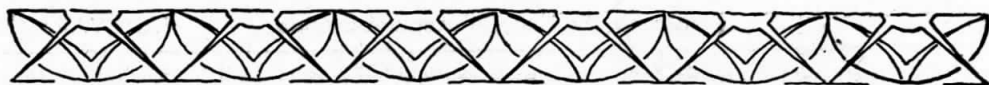
ρει ὁ Kolb, ὁ ἱερεὺς Heinrich Keller (1727-1802) εἶχε δεχθῆ πρὸς περίθαλψιν εἰς τὴν οἰκίαν του δύο κωφάλαα παιδιά. Ὁ ἱερεὺς μάλιστα οὗτος, πειραματιζόμενος συνεχῶς, κατώρθωσε νὰ ἐξελιχθῇ εἰς διδάσκαλον κωφάλαων καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς ὡς ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀγωγῆς τῶν κωφάλαων εἰς τὴν Ἑλβετίαν⁽¹⁴⁾.

ἸV. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρετέθησαν, προκύπτει, ὅτι τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς Μεσαιωνικῆς ἐποχῆς ὄχι μόνον παρέσχον ἄσυλον καὶ φιλοξενίαν εἰς τοὺς κωφάλαους, ἀλλὰ καὶ κατέβαλον σημαντικὰς προσπάθειάς καὶ διὰ τὴν ἀγωγὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου. Ἐκεῖ εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Λύσεως, καὶ συγκεκριμένως τῆς Ἰσπανίας, ἐξεκολάφθη καὶ ἡ μέθοδος, ἡ ὁποία, ἐξελισσομένη καὶ ἀναπτυσσομένη συνεχῶς, ἐπέπρωτο νὰ καταστῇ ἀργότερον ἢ μοναδικὴ μέθοδος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κωφάλαων, ἡ μοναδικὴ διέξοδος διὰ τὴν λύτρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς μονώσεως, ἡ «προφορικὴ» λεγομένη «μέθοδος» (Methode Orale). Τοῦτο δὲν ἦτο τυχαῖον. Τὸ κλίμα τῶν μοναστηρίων τῆς Ἰσπανίας καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Τάγματος τῶν Βενεδικτίνων, καθὼς καὶ αἱ συνθήκαι ζωῆς τῶν μοναχῶν, ἠνύθησαν κατ' ἐξοχὴν καὶ ἀπέτέλεσαν τὰς βασικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐκκόλαψιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεθόδου αὐτῆς. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς ἄλλο σημεῖωμα εἰς τὰς φιλοξένους σελίδας τῶν «Ἀκτίνων».

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

(13) «Le Langage des Gestes Universel ou l' Unite des Gestes» (Πρακτικὰ τοῦ II Συνεδρίου διὰ τὰ προβλήματα τῶν Κωφάλαων, Zagreb, 1955).

(14) Die Zunge des Stummen wird jauchzen» ἔκδοσις Ἰδρύματος St. Gallen τῆς Ἑλβετίας, 1956, σελ. 13.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ

Ἡ Δήλωση τῶν «Ἀκτίνων» τοῦ περασμένου Νοεμβρίου ἐγκαινιάζει τὴν δεύτερη φάσι στὸν ἀγῶνα τοῦ Περιοδικοῦ ἐναντίον τῆς Ἀρνήσεως.

Ἡ πρώτη φάσις ἄρχισε, σὰν πρωτοβγήκε τὸ Περιοδικό, τὸ 1937, (μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωσι ἀπὸ τὴν Ἀρνησι τοῦ ὑλιστικοῦ ἐπιστημονισμοῦ). Ἐνας σημαντικὸς σταθμὸς τῆς πρώτης αὐτῆς περιόδου ἦταν τὸ πανηγυρικὸ Πασχαλινὸ τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων», τοῦ Ἀπριλίου 1943.

★

Ὅταν ἔμπαινε τὸ 1943, ὁ λιμὸς, μὲ τὴ λειτουργία τῶν συσσιτίων, ἄρχισε νὰ ὑποχωρῇ. Ὁ Ἄξων γνῶριζε τίς πρώτες ἤττες. Οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωσι (πὺν τροφοδοτοῦσε ἡ μυστικὴ ἀκρόασι τοῦ ραδιοφώνου) πολλαπλασιάζονταν.

Κάτι ἄλλο ὅμως γέμιζε πίκρα τὸν βασανισμένο λαὸ μας. Τὸ «δούλειον ἡμῶν», ὁ πόνος πὺν μποροῦσε μὲ τὴν ἀλλήλεγγυή νὰ λείψῃ, ὁ ἠθικὸς λιμὸς πὺν ξεσκέπαζε ἡ δοκιμασία. Ὁ μαυραγορίτης πὺν γλεντοκοπάει, ἐνῶ στὸ σοκκάκι, δίπλα του, ἀκούγεται τὸ «πεινάω» τῶν λιμασμένων παιδιῶν. Ἡ «Ἑλληνίς» πὺν «διασκεδάσει» μαζῇ μὲ τοὺς κατακτητὰς. Ὁ «Ἕλληνας» πὺν «συνεργάζεται», «πλουτίζει» ἐνῶ τ' ἀδέλφια του χύνουν τὸ αἷμα τους, μαρτυροῦνε στὰ μπουντροῦμα τῶν S. S.

Εἶναι ἀκόμα ἡ πνευματικὴ γύμνια τῶν «ταγῶν» τῶν δῆθεν «πνευματικῶν» ἀνθρώπων πὺν, ἀντὶ νὰ ἐπισιτίσουν, νὰ ὀδηγήσουν πνευματικὰ τὸν δοκιμαζόμενο λαὸ μας ἢ τὸν περιφροσοῦν («ἡ τέχνη, ἔλεγον, εἶναι γιὰ τοὺς ὀλίγους») ἢ τοῦ σεβδύρουν ἄχαρα.

Δὲν ἔλειπε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἡ «πνευματικὴ» δραστηριότης. Περιοδικὰ, ἐφημερίδες, ἰδρύματα μετεῖχαν σὲ συζητήσεις καὶ «λογοτεχνικοὺς καυγάδες». Τριακόσια βιβλία εἶχαν βγῆ μέσα σὲ ὀλόκληρο τὸ 1943.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ θρησκεία τοῦ ταξικοῦ μίσους, καμουφλαρισμένη μὲ πατριωτικὰ συνθήματα, ὀργανωμένη, ἀγωνιστικὴ, γυρεύει νὰ κυβερνήσῃ τὸν λαὸ.

★

Ἐνῶ στὸν ὀρίζοντα ἀρχίζει νὰ χαράξῃ ἡ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωσις, ἀπόλυτη εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ προετοιμασθῇ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀπελευθέρωσις τοῦ λαοῦ.

Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς ἐπιδιώξεις τοῦ πνευματικοῦ προγράμματος πὺν εἶχαν εισηγηθῇ αἱ «Ἀκτίνες» στὸ χριστιανικὸ ἔργο σὰν ἄρχισε ἡ Κατοχή, (δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος τοῦ περασμένου Μαρτίου).

Τὰ γεγονότα εἰδειχναν τώρα, στὴν ἀρχὴ τοῦ 1943, ὅτι ἦταν ἡ ὥρα γιὰ τὴν πρώτη εὐρύτερη κρούσι στὶς τάξεις τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων. Ἡ ἐκδοσις τῶν «Ἀκτίνων» στὰ προηγούμενα ἔξι χρόνια τὴν εἴχε προετοιμάσει.

Ἔτσι, ἀποφάσισαν αἱ «Ἀκτίνες» νὰ κυκλοφορήσουν τὸ Πάσχα τοῦ 1943, στὶς τάξεις τῶν διανοουμένων, ἕνα εἰδικὸ πανηγυρικὸ τεῦχος 112 σελίδων, μὲ κεντρικὸ θέμα «Τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα στὰ νεοελληνικὰ γράμματα».

★

«Πρέπει, τέλος πάντων, καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν ἀγνοια καὶ νὰ κάνωμε μιὰ ἀπαρχὴ τῆς ἐρεύνης: Κατὰ πόσον εἰς τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν, τὴν ἐπιστήμην, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας ἠσχίρησεν καὶ ἀσκεῖ τὴν ἐπίδρασίν του τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα... Ἡ ἀπόδοχή ἢ ἀπόρριψις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸν κύριον διαμορφωτὴν τῶν διαφόρων πνευματικῶν ρευμάτων εἰς τὴν νεωτέραν ἀνθρωπότητα.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος ξανακτίσαμε καὶ ἐμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ σπῖτι μας... καὶ ἐκλήθημεν νὰ δώσωμεν ἐν ἐπιγνώσει λύσιν εἰς τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον θὰ ἀφήσωμε τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸν νέον πολιτικὸν μας. Ἀλλὰ... χωρὶς ἔρευναν, στὰ τυφλὰ σχεδόν, ἀρχίσαμε νὰ πετᾶμε ὅ,τι ἦταν ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ

πολιτιστικὴ μας ὑπαρξίς, ἡ ἔθνικὴ μας ὑπόστασις...

Ὅσον ὁ καιρὸς προχωρεῖ καὶ τὰ προσωπεῖα πέφτουν... Αἱ προκαταλήψεις ἀποδεικνύονται ὅτι στοιχίζον πολὺ ἀκριβῶς εἰς ἄτομα καὶ εἰς ἔθνη καὶ «ξύλα, χόρτος, καλάμη» ποῦ ἐπρόκειτο ν' ἀποτελέσουν τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικόν τοῦ πολιτισμοῦ μας γίνονται στάκτη ἐμπρὸς εἰς τὴν φωτιά τῆς ζωντανῆς δοκιμασίας».

Μὲ τοῦτα κ' ἄλλα λόγια προλόγιζε τὸ κύριον ἄρθρον τοῦ τεύχους τὰ περιεχόμενά του: Ἄρθρα καὶ μελέτες. Γιὰ τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν καὶ τὸν Χριστιανισμό. Τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα. Τὸ σύγχρονον χριστιανικὸν βιβλίον. Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα στὴ νεοελληνικὴν ποίησιν, στὴ ζωγραφικὴν. Τὸν Παπαδιαμιάντη, Μωραϊτίδην καὶ τοὺς δασκάλους τοὺς. Τὰ χριστιανικὰ γράμματα στὴν Τουρκοκρατία. Τὴν ἱστορίαν τοῦ νεοελληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος.

Πλούσια βιβλιογραφία συμπλήρωνε τὰ ἄρθρα. «Ὁ σκεπτόμενος Ἕλληνας, πιστὸς ἢ ἄπιστος εἶχε τὴν εὐκαιρίαν γιὰ μιὰ ὀλοκληρωμένη, σοβαρὴ καὶ πρωτότυπὴ μελέτη».

Μύριες δυσκολίες ἀντιμετώπισε ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τεύχους: Κοντὰ σ' αὐτές, τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Περιοδικοῦ ἀπὸ τὴν χορήγησιν δημοσιογραφικοῦ χαρτιοῦ καὶ τὴν λογοκρισίαν. Τὴν τελευταίαν ὥρα ἀπαγορεύεθη ἡ κυκλοφορία, ἐξ αἰτίας τοῦ... φουστανελλᾶ ἀρματολοῦ στὴν εἰκόνα μὲ «τὸ κρυφὸ σχολεῖδ» τοῦ Γκὺζην. Σβήστηκε τότε πάνω στὸ κλισσὲ ὁ φουστανελλᾶς (φαίνεται τὸ ξύσιμον στὴ σελίδα 117 τοῦ τεύχους) καί, ἐπὶ τέλους, ἐκυκλοφόρησε τὸ Περιοδικόν.

★

Τὸ κατάλληλον ὄπλον ἦταν ἕτοιμον. Χρειαζόντουσαν τώρα καὶ οἱ κατάλληλοι ἀγωνισταὶ ποὺ θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν. Θὰ φέρουν τὸ μήνυμα κοντὰ σ' ὅλους τοὺς μορφωμένους τοῦ λαοῦ μας. Θὰ παλαίφουν μὲ τὴν προκατάληψιν, γιὰ κάθε τι τὸ χριστιανικὸν (δικαιολογημένη σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἀπὸ τὴν κακὴ ἐκπροσώπησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του).

Μακάριαν ἐποχὴ! Γι' αὐτὴν τὴν ὥραν λὲς κ' εἶχε γυμναστὴν ἢ γενητὰ τῶν Χ.Φ.Φ. (κατόπιν Χ.Φ.Ε.). Ποτισμένην στὰ νάμα-

τα ἐνὸς συγχρονισμένου, ὑγιοῦς, ὀρθόδοξου, μαχητικοῦ Χριστιανισμοῦ (ὅπως τὸν εἶδαμε στὰ «θέατρα» τοῦ περασμένου Μαῖου καὶ Ἰουνίου).

Τὸ Πασχαλινὸν τεύχος τοῦ 1943 ἔδωσε σὲ κείνη τὴν νεολαίαν, φοιτητὰς καὶ φοιτήτριες, μιὰν εὐκαιρίαν σοβαρῆς, ἀφογῆς χριστιανικῆς ὁμολογίας. Παράλληλα μὲ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τεύχους ἀπὸ τὸ πρακτορεῖον καὶ τὰ βιβλιοπωλεῖα, οἱ φοιτηταὶ θὰ πλησίαζαν τὸ κοινόν—ἢ μιὰ ψυχὴν τὴν ἄλλη—στὶς Σχολάς, τὰ Ἰδρύματα, τὶς Δημόσιες Ἱπηρεσίας.

Ὅτε εὐκόλῃ αὔτε χωρὶς κινδύνους δουλειά. Μερικὲς ἐκθέσεις τῶν φοιτητῶν, ἀπὸ τὴν ἐξόρμησίν τους ἐκείνην, διασώζον ὡμορφες εἰκόνας:

Οἱ φοιτηταὶ συνάντησαν τὴν προκατάληψιν:

—Τὸ χριστιανικόν, εἶπατε πνεῦμα; Ὁχι, ὄχι! Αὐτὰ εἶναι ὑποθέσεις τῶν παπάδων, τῶν θεολόγων. Τί σχέσι ἔχετε μ' αὐτὰ θεοί, αὐριανοὶ ἐπιστήμονες;

Ἄλλοῦ, προσπαθεῖ νὰ τοὺς ἀποθαρρύνῃ—πέμπτη φάλαγξ ἡ ἡττοπάθεια:

—Ναί, κ' ἐγὼ συμμερίζομαι... Ἄλλὰ δὲ βαρυνέστε δὲν θὰ ἐνδιαφεροθῆ κανεὶς ἐδῶ μέσα. Ἄλλα τοὺς ἐνδιαφέρουν. Οἱ μισθοί, ὁ ταξικὸς ἀγώνας, ἡ πολιτικὴ...

Δὲν σταματοῦσαν οἱ φοιτηταὶ:

—Ἐμεῖς θὰ προσπαθήσωμε!...

Καὶ στὴ δημόσιαν αὐτὴν ὑπηρεσίαν οἱ μισοὶ ὑπάλληλοι ἐνδιαφέρθησαν γιὰ τὸ καινούργιον μήνυμα!

Εἶναι καὶ μέτωπα πῶς ἐπικίνδυνα. Οἱ φοιτηταὶ εἶχαν προῦπολογίσει καὶ σὲ παρεξηγήσεις, σὲ ἐπιθέσεις ἀκόμη ἐναντίον τους:

«Στὰ προπύλαια τοῦ Χημείου, μιὰ «ἐπιτροπὴ φοιτητῶν» ποῦ ἐλέγχει τὴν εἴσοδον ἀπαγορεύει τὴν διάδοσιν τοῦ τεύχους. Τοὺς ξεφύγαμε. Σκορπίσαμε στὴν αἴθουσα. Ἐνας ἀπὸ μᾶς ἀνέθηκε στὴν ἔδραν. Τὸν πρόγκηξαν. Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι φωνάζαμε «Σοῦτ! Ἄς ἀκούσωμε πρώτα». Ἐγίνε κάποια ἡσυχία. Ἀκούστηκε ἡ φωνὴ ἀπὸ τὴν ἔδραν:

—Συνάδελφοι!... Ἄς σπάσουν μερικὲς προκαταλήψεις!... Ἐνα μήνυμα σᾶς φέρνομε. Ἀκούστε τὴν ἀποψὶ μας κ' ὕστερα ἀπορρίψτε τὴν.

Δικοί μας μοίρασαν τὰ τεύχη στὸ ἀκροατήριο. Κολλούσαμε πλάι στοὺς φοιτητές σὰν μπουρλοτιέρηδες, γιὰ νὰ πάρουν φωτιά, νὰ καοῦν τὰ σάπια, τὰ ψεύτικα!»

Πιὸ δύσκολο ὅμως κ' ἀπὸ τοὺς κινδύνους «εἶναι τὸ σκῶμα καὶ ἡ εἰρωνεία». Οἱ φοιτηταὶ τὴν ἀντιμετωπίζουν μὲ θάρρος, ἄλλοτε τὴν ἀνταποδίδουν μὲ χιοῦμορ. Καὶ νικοῦν:

—Δὲν φανταζόμουνα ὅτι ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα τέτοιοι νέοι... Μὰ ἐπὶ τέλους τί σὰς κινεῖ;

Ἡ ἀγάπη, ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη γιὰ τὸ «ἐκατοστὸ πρόβατο» κινοῦσε τὶς νεανικὲς καρδιές. Ἔνας φοιτητὴς τῆς Νομικῆς τὸ ἐξηγεῖ:

«Μοῦ ἔμενε ἓνα γραφεῖο μὲ ἓναν ὑπάλληλο μόνο. Κατάκοπος, εἶπα νὰ τὸν ἀφήσω. Μὰ θυμήθηκα τὰ λόγια τοῦ ἡγέτη τῆς φοιτητικῆς μας κινήσεως: «Ἄν κ' ἓνας ἀκόμα ἐπρόκειτο νὰ δεχτῆ αὐτὸ τὸ μήνυμα, ἓνας Ἕλληνας, θὰ ἀξίριζε νὰ γίνῃ ὄλος αὐτὸς ὁ ἀγῶνας γιὰ χάρι του». Ἐπῆγα. Αὐτὸς ὁ ἓνας, ὁ ὑπάλληλος σήκωσε τὸ κεφάλι του. Μὲ κύτταξε μὲ ἀνακούφισι. Ζήτησε πληροφορίες. Ἐπειτα, τὰ μάτια του ἐδάκρυσαν: «Ἄχ, ἀλήθεια εἶναι πὼς ἐσεῖς, αὐριανοὶ ἐπιστήμονες ἀγωνίζεσθε γιὰ νὰ λεχθοῦν αὐτά;» Σὰν νὰ ἤθελε νὰ πῆ «νῦν ἀπολύεις. Ἐφρηγα ἀπὸ τὸ γραφεῖο του μὲ καινούργια δύναμι...».

Ἔνας ἄλλος, τῆς Γεωπονικῆς, γράφει ποιητικὰ, γιὰ «Κεῖνες τὶς μέρες τὶς μεγάλες—ποὺ ὅμοιες μ' αὐτὲς δὲν ἦσαν ἄλλες—ἴσαμε τώρα στὴ ζωὴ μας...».

Μιά φοιτήτρια τῆς Φιλολογίας ξαγρυπνάει, γεμάτη συγκίνησι ἀπὸ ὅ,τι βλέπει: «Δὲ μπόρεσα ὅλη τὴ νύχτα νὰ μαζέψω τὸ μυαλό μου! Ἔβλεπα μπροστά μου ἓνα δρόμο ν' ἀνοίγεται. Στὸ τέρας του, ἔβλεπα τὸν

διφασμένο κόσμο ποὺ πλανιέται γυρευόντας τὴν ἀλήθεια».

★

Τὴν μάχη τῆς διαδόσεως τοῦ «Πασχαλινοῦ», τὶς ἀγωνίες καὶ τοὺς κινδύνους ἀκολούθησε ἓνας θρίαμβος. Δὲν ὑπῆρχε προηγούμενός του στὴν νεοελληνικὴ ζωὴ. Μόνον ἐπόμενος, μὲ τὴν κυκλοφορία τῆς Διακηρύξεως, τὸ 1946.

Τὸ τεῦχος ἀνατυπώνεται διὸ φορές, κυκλοφορεῖ σὲ δεκάδες χιλιάδες ἀντίτυπα. Προτάκουστος ἀριθμὸς, γιὰ ἓνα βιβλίο ποὺ τὸ ἀγόραζε τὸ κοινὸ τῶν μορφωμένων. Κοινὸ περιορισμένο σὲ ἀριθμὸ καὶ στερημένο ἀπὸ πόρους ζωῆς. Ἀλλὰ τὸ τεῦχος ἐκεῖνο εἶχε μιλῆσει στὴν καρδιά τῶν ἀναγνωστῶν του μὲ τὸ περιεχόμενο, μὲ τὴν ζωντανὴ παρουσία ἐκεῖνων ποὺ τὸ διέδιδαν.

Τὸ Πασχαλινὸ τεῦχος τοῦ 1943 ἦταν τὸ προγεφύρωμα γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀπόβασι, στίς τάξεις τῶν διανοουμένων Ἑλλήνων (ποὺ ὀλοκληρώθηκε τὸ 1946 μὲ τὴ Διακήρυξι). Μὲ τὴ Διακήρυξι καὶ τὴ Δήλωσι τελεῖωσε νικηφόρα ἡ πρώτη φάσις τοῦ ἀγῶνα τῶν «Ἀκτίνων» κατὰ τῆς Ἀρνήσεως.

★

Σήμερα, μὲ τὴν νέα Δήλωσι, στὴν ἀνατολή τοῦ νέου ἔτους, ἔχει ἀρχίσει μιὰ δεύτερη, δυσκολώτερη φάσις (τοῦ ἴδιου ἀγῶνα).

...Γιὰ τὴν ἄλωσι τώρα τοῦ κάστρου τῆς «χριστεπώνυμης» τάχα, τῆς ἐμπρακτικῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἀρνήσεως. Ἀναγκαῖα ἡ σύγκρουσις μὲ τὸν σκληρὸ πυρῆνα τοῦ ἐχθροῦ: «τὸν Φαρισαῖο ποὺ, νικημένος στὴν πρώτη ἐπίθεσί του κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀναβίωσε ἔπειτα μέσα στὸ χριστιανικὸ στρατόπεδο» καὶ τὸ ρημάζει.

Νὰ ἐργασθοῦμε ὀλόφυγα καὶ γι' αὐτὴ τὴν νίκη.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἄξιότιμε κ. Διευθυντά

Ἡ «Δήλωση» τῶν «Ἀκτίνων» ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ τεύχος Νοεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐνεποίησε γενικῶς βαθεῖαν αἰσθησιν, ἰδιαιτέρως ὅμως ἐξετιμῆθησαν τὰ ὅσα γράφετε σχετικῶς μὲ τὸ θέμα «Ἐκκλησία».

Ὡς θὰ εἶδατε ὅμως εἰς τὸν τύπον, ἡ «Ι. Σύνοδος εἰς ... ἀνταπόκρισιν φαίνεται αὐτῶν, συντάξε· καὶ ἀπῆρθυσεν ἔντονον ἔγγραφον πρὸς τὸ «Ἐπισημῶν Παιδείας διὰ τοῦ ὁποῦ ζητεῖ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ μεταθετοῦ» καὶ τὴν μείωσιν τῶν προσόντων τῶν ὑποψηφίων διὰ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα.

Καθ' ἣν δηλοῦν σιγῆν αὐξάνονται καὶ αἱ ἐκ τῶν ὑποψηφίων δακτυλογράφων ἀπαιτήσεις, ἀντιστρόφως, ἐπιδιώκεται ἡ μείωσις τούτων προκειμένου περὶ τοῦ ὑπάτου τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματῶν πρὸς δ καὶ ἡ Πολιτεία ἀπονέμει τιμὰς οὐ τὰς τυχεύσας.

Σημειώσατε δὲ, ὅτι, ὡς ἐπισημῶς ἀνεκοινώθη, ὑφίστανται σήμερον ὑπὲρ τὰς δύο δεκάδας κληρικῶν, οἱ ὅποιοι διαθέτουν τὰ ἐπὶ ζῆμένα ταῦτα προσόντα, πὸν ἀπαιτεῖ ὁ Νόμος, ἐκ τῶν ὁποῦν δύναται νὰ ἐπιλέξῃ ἄριστα ἡ Ἱεραρχία τοὺς δύο καὶ μόνον κληρικούς, πὸν χρειάζεται σήμερον διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν δύο κηρυσσῶν ἐδρῶν. Εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι κάποιος ἐτήμερος» δὲν διαθέτει τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ὀριζόμενα προσόντα καὶ ἐντεῦθεν ἡ πίεσις πρὸς τὸ ἀρμόδιον «Ἐπισημῶν».

Νομίζω ὅμως κ. Διευθυντά, ὅτι πρὸ τῆς κατὰ στέγας ταύτης αἱ ὕγιεις δυνάμεις δὲν πρέπει νὰ μείνουν ἐν ἀνδρανεῖα. Μία δὲ ἐκ τῶν ὀγῶν τούτων δυνάμεων εἶναι καὶ τὸ ἔγκριτον περιοδικὸν «Ἀκτίνες» καὶ ἡ «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημῶν» πὸν πρέπει τελοσπάντων νὰ κινηθοῦν πρὸς προάσπισιν τῆς Ἐκκλησίας ἐμὲ ὡς ζῆλον εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκτυποῦσαν τὴν ἀντιχριστιανικὴν ἀρνησιν, ὡς ὀραιότατα γράφετε εἰς τὴν «Δήλωσιν» τοῦ Νοεμβρίου.

Μετὰ τιμῆς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΪΚΟΣ

Ἐφημέριος τῆς Παθολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Σ η μ ε. «Α κ τ ί ν ο ν»: Ἐδρίσκετο ὑπὸ τὰ πιεστήρια τὸ ἀνὰ χεῖρας τεύχος ὅτε ἐλήφθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶν καὶ τοῦ περιοδικοῦ αἱ κρίσεις.

Εἶναι ὅμως πλέον ἡ φανερόν ὅτι αἱ «Ἀκτίνες» ὄχι ἀπλῶς συμφωνοῦν ἀλλὰ καὶ ὑπερθεματίζουσ ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ἀπόψεων τοῦ ἔγκριτου ἐπιστολογράφου.

Ὅταν ἡ πολιτεία ἀπονέμῃ ὄχι μόνον τιμὰς, ἀλλὰ καὶ μισθοὺς καὶ κρατικὴν προστασίαν εἰς τοὺς Μητροπολίτας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἡ ἀξίωσις ὡς τὰ προσόντα τούτων ἐδρίσκων-

ται εἰς ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰ ὡς ἄνω προνόμια εἶναι τὸ ὀλιγότερον πὸν δύναται αὐτὴ νὰ ἀξιῶσθαι καὶ τὸ ἐλάχιστον εἰς τὸ ὁποῦν δύναται οἱ ὁπωσδήποτε ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας χριστιανοὶ νὰ περιορίσουν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ () ΦΙΛΜΣ

Ἄξιότιμε κ. Διευθυντά

Πρὶν ἀπο λίγο διαβάσα στὴν ἐφημερίδα «Ζωὴ» ἓνα σχόλιον μὲ τίτλο «ἀκούστε τὴ φωνὴ» πὸν τὸ περιεχομένον τοῦ ἰδιαιτέρως μὲ συνεικίνησε ἀφοῦ ἄλλωστε παρουσιάζει τόσο ἀνάγλυφον τὴν πραγματικὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὴν πλούσια δρᾶσι τῆς. Μιὰ τυφλὴ νεὰ κανεῖ ἐκκλησιὰ μὲ γραμματὰ σ' ὄσους μοροῦν, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὰ φτωχὰ ἑλληνοπούλα πὸν κρῶνον στὶς ἀκριτικὰς περιοχὰς τῆς πατρίδος μας.

Ἄπ' τὴν ἄλλῃ ὅμως μεριά νοιώθω ἀγανάκτησι καὶ ἀηδία τὸν τελευταῖο καιρὸν κατὰ ἑκάστη φορὰ πὸν θὰ δῶ σὲ εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, διαφημίσεις τῶν κινηματογράφων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου «Jamais le Dimanche», γιὰ νὰ τρέξῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία νὰ δῇ, νὰ ἀκούσῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ τὴν «νεωτέρα Ἑλλάδα». Μιὰ Ἑλλάδα ἀγνωρίστη καὶ διεφθαρμένη πὸν ἔπαυσε πὰ νὰ σκορπίξῃ τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ σήμερον προσφέρει κάτι πὸν «ρεαλιστικὸν»: τὴν ἑλληνίδα κοινὴν καὶ ἐκφυλισμένην νὰ παραδέρνεται στὸν ἀνεμοστρόβιλον τῶν παθῶν, τοὺς Ἑλληνας ξεχασμένους μέσα σὲ ἀμφίβολος σκέψεις, μὲ παχυλὰς ἐπιδιώξεις, μεθυσμένους ἀπ' τοῦ «καφενέ» τὴν μυρουδιά, ξένους ἀπ' τὴν πνοὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁραία προσφορά! Ὁλόκληρη ἡ Ἐδρῶπι καὶ οἱ ραδιοφωνικοὶ σταθμοὶ τῆς τραγουδοῦν ἐπὶ παιδιὰ τοῦ Πειραιᾶ. Καὶ ἐμπνέονται ἀσφαλῶς ἀπ' τὸ «ἀκτινοβόλο φῶς τῆς νέας Ἑλλάδος». Καὶ μαζὺ μ' αὐτοὺς καὶ μεῖς.... χάσκομε εὐχαριστημένοι γιὰ τὴν τιμὴ πὸν μᾶς κάνουν.

Ἀλήθεια πόση ἀπογοήτεσι δὲν αἰσθάνονται ἐκεῖνοι πὸν θέλουν νὰ προσφέρουν κάτι στὴν ταλαιπωρημένην πατρίδα μας. Πόση ἀπογοήτεσι δὲν αἰσθάνονται ὅσοι βλέπουν νὰ ἐκπροσωπῆται ἡ Ἑλλάδα μας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μὲ προῖοντα τέτοιου εἶδους καὶ «δημιουργίαι» σὰν αὐτὴ.

Δὲν εἶχαμε λοιπὸν, τίποτε καλύτερον νὰ προσφέρουμε στὸ εὐρωπαϊκὸν κοινὸν; Δὲν εἶχε κανένας τὴν ἐμπνευσι νὰ πᾶρῃ τέλος πάντων μερικὰς σκηνὰς ἀπ' τὴν ἀστείρευτὴν σὲ ἐμπνευσι, ἀγάπῃ καὶ καλοσύνῃ, σὰν αὐτὴ πὸν γράφει ἡ «Ζωὴ», τῶν ἀληθινῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος μας;

Τὶ κοῦμα, τί κοῦμα ἀλήθεια νὰ ἐμφανίζωμαστε ἐξ αἰτίας ὀλίγων ἀνοήτων τόσο ἀνόητοι..

Δὲν ὑπάρχει κανεὶς διὰ νὰ ὑψώσῃ φωνὴν διαμαρτυρίας;

Εὐχαριστῶν διὰ τὴν φιλοξενίαν διατελῶ μετὰ τιμῆς

Σ. ΛΑΓΟΥΡΟΣ

Στρασβοῦργον, Δεκέμβριος 1960.

ΜΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΣ

Ἀγαπηταί «Ἀκτινες»,

Ἐσοκλείω ἐπιστολάς τῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου μας μὲ τὴν θερμωτάτην παράκλησιν νὰ δημοσιευθοῦν - ἔστω καὶ ἡ μία - ἐλλείψει χώρου.

Προσφεύγομεν εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην, διότι πιστεύομεν πῶς ἔτσι θὰ ὀλοκληρωθῆ, ὀπωσθήποτε, ἡ προσπάθεια, διὰ τὴν δημιουργίαν βιβλιοθήκης εἰς τὸ σχολεῖον μας, ἥτις θὰ πλουτίσῃ τὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν καὶ γενικώτερον τὰς γνώσεις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου μὲ τὰ ὑψηλά ἰδεώδη τῆς Φυλῆς καὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Πρὸς τοῦτοις μᾶς πείθει, ἡ εὐμενὴς ἀπήχησις ποῦ εἶχε τὸ περυσινὸν δημοσίευμα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀναγνώστας σας.

Λιαιτελοῦμεν.
μετὰ πάσης τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης

ΜΙΧΑΗΛ ΣΩΤ. ΝΑΣΤΟΣ

Δημοδιδάσκαλος
Καρυδιά - Κομοτινῆς

Ἀγαπητές μας «Ἀκτινες»

Σᾶς εὐχαριστοῦμε μὲ ὅλη τὴν ψυχὴ μας, γιὰτὶ πέρσι εἶχατε τὴν καλωσύνην νὰ δημοσιεύσετε ἐπιστολὴν μας γιὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ σχολείου μας.

Εἶναι γεγονός ὅτι εὐρέθησαν πάρα πολλοί, ἀναγνώσται σας ποῦ ἐσυγκινήθησαν καὶ μᾶς ἔστειλαν πολὺτιμα βιβλία, χάρτες, εἰκόνες, ροῦχα, φάρμακα καὶ παιγνιδάκια. Ἀκόμη καὶ χρήματα, μὲ τὰ ὁποῖα φτιάξαμε μιὰ βιβλιοθήκην καὶ βάλामε μέσα τὰ μισὰ βιβλία ποῦ μᾶς στείλανε.

Σᾶς παρακαλοῦμε νὰ μᾶς βοηθήσετε καὶ ἐφέτος νὰ τελειώσωμε τὴν βιβλιοθήκην μας.

Σᾶς στέλλομε μιὰ εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ συνάμα ἔκκλησιν καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν πάρα πολὺ νὰ τὴν δημοσιεύσετε. Εἶναι τὸ μεγαλύτερον καλὸν ποῦ κάνετε γιὰ μᾶς τοὺς μικροὺς καὶ προπαντὸς γιὰ μᾶς ποῦ ζοῦμε ἐδῶ ἐπάνω στὰ

σύνορα, κοντὰ στὴ Βουλγαρία, τὸν αἰώνιον ἔχθρον τῆς γλυκειᾶς μας πατρίδος.....

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν καὶ σᾶς εὐγνωμονοῦμεν

Οἱ μαθηταί τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου
Καρυδιάς - Κομοτινῆς

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΡΥΔΙΑΣ

Ἐμεῖς οἱ μαθηταί τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου Καρυδιάς - Κομοτινῆς, θεωροῦμεν καθήκον καὶ ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ δημοσίως τὰς θερμὰς μας εὐχαριστίας καὶ τὴν βαθεῖαν ἐγνωμοσύνην μας πρὸς ἅπαντας τοὺς συντελέσαντας, κατὰ τὸ προηγουμένον σχολικὸν ἔτος, εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς σχολικῆς βιβλιοθηκούλας μας, διὰ τῆς δωρεᾶν ἀποστολῆς βιβλίων ἢ καὶ χρημάτων.

Ἡδὴ ἤρχισε νὰ λειτουργῇ δανειστικὴ βιβλιοθήκη μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου καὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου, ἡ ὁποία πολὺ θὰ βοηθήσῃ νὰ ἀνυψωθῇ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ χωρίου μας.

Ἀ π ε υ θ ὄ ν ο μ ε ν καὶ πάλιν ἔ κ κ λ η σ ι ν πρὸς τοὺς ἅπανταχοῦ Ἕλληνας, ὅπως, καὶ κατὰ τὸ τρέχον σχολικὸν ἔτος, ἐνισχύσωσι τὴν προσπάθειάν μας καὶ συνεχίσωσι τὴν δωρεᾶν ἀποστολὴν βιβλίων ἢ καὶ χρημάτων, ὥστε νὰ ὀλοκληρωθῇ τὸ θεάρεστον τοῦτο ἔργον, ποῦ ἐνελάβομεν, τὴν δημιουργίαν βιβλιοθήκης εἰς τὸ σχολεῖον μας.

Ὅποιοι φιλεὺσπλαγχοὶ Ἕλληνες θέλουν καὶ ἀγαποῦν τὰ ἔ λ λ η ν ὀ π ο υ λ α ποῦ εὐρίσκονται ἐδῶ ἐπάνω στὰ ἀκριτικὰ θρακικὰ κρᾶσπεδα τῆς πατρίδος μας, μποροῦν νὰ στείλουν ἕνα δέμα μὲ βιβλία ἢ νὰ ταχυδρομήσουν χρήματα εἰς τὴν Διεύθυνσιν: Δημοτικὸν Σχολεῖον Καρυδιάς - Κομοτινῆς ἢ κ. Μιχαήλ. Σωτ. Νάστον Δημοδιδάσκαλον Καρυδιάς - Κομοτινῆς καὶ νὰ εἰσθε βέβαιοι ὅτι καὶ ἡ μέλλουσα γενεὰ θὰ σᾶς εὐγνωμονῇ.....

Μὲ βαθεῖαν ἐγνωμοσύνην
Οἱ μαθηταί τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου
Καρυδιάς — Κομοτινῆς

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ἡ ἔκθεσις ταπεινῶν τῆς βασιλικῆς πρόνοιαις

Μεγάλην ἐπιτυχίαν ἐσημείωσε αὐτὴ ἐφέτος ἡ ἔκθεσις ταπεινῶν, ποὺ ὀργανώνει κάθε χρόνο ἡ «Βασιλικὴ Πρόνοια» καὶ ποὺ παρουσιάζει —κάθε φορὰ καὶ πῶς πλοῦσια καὶ πῶς ὠραία— συλλογὴ ἀπὸ χειροποίητους ἑλληνικοὺς τάπητες τῶν γνωστῶν κυρίως τύπων Κασσάνδρας, Ἰωνίας, Μυστρᾶ καὶ Μακεδονίας.

Πρόκειται γιὰ μιὰ μεγάλη καὶ χρήσιμη προσπάθεια, ποὺ, γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασίαν τῆς, ἀρκεῖ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι οἱ τάπητες αὐτοὶ κατασκευάζονται ἀπὸ νεαροὺς Ἑλληνοποῦλες, οἱ ὁποῖοι μαθαίνουν τὴν τέχνην σὲ σαρανταεῖς ταπητουργεῖαι, ποὺ τὰ ἔχει ἰδρύσει ἡ Βασιλικὴ Πρόνοια σὲ ἰσάριθμα χωρία τῆς Βορείου Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὰ ταπητουργεῖα αὐτὰ ἔχουν ἀποφοιτήσει ὡς τώρα διακόσιες τριάντα κοπέλλες, ποὺ, πηγαίνοντας ἔπειτα στὰ σπίτια τους, παίρνουν ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Πρόνοια ὡς δῶρον ἕναν ἀργαλεῖο μαζί μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὕλικά γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τάπητος. Καὶ ἔτσι, μὲ τὸ δικὸν τους πᾶν ἀργαλεῖο στὸ ἴδιον τὸ σπίτι τους, συνεχίζουν τὴν ὠραία καὶ πολύτιμη αὐτὴν οἰκοτεχνία, ποὺ καὶ τὸ σπίτι τους συντηρεῖ, καὶ τίς ἴδιες προετοιμάζει γιὰ τὴν κατοπινὴ ζωὴ τους, καὶ γενικώτερες ὠφέλειες φέρνει στὴν οικονομικὴ ἐξέλιξιν τοῦ χωριοῦ τους καὶ τοῦ τόπου.

ΜΙΑ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Ἡ παράστασις τοῦ «Ἐμπορίου τῆς Βενετίας» τοῦ Σαίξπηρ στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες, ποὺ σημείωσε ἡ ἐθνικὴ μας σκηνή. Καὶ πρῶτα πρῶτα γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ρόλου τοῦ Σάβλοκ. Ὅσοι ἔχουν διαβάσει μὲ προσοχὴ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου δραματούργου καὶ ἔχουν νοιώσει στὸ ἀληθινόν του νόημα καὶ βάθος τὸν χαρακτήρα τοῦ Σαίξπηρικοῦ αὐτοῦ ἥρωα δὲν μποροῦσαν, βλέποντας τὸ ζωντανέμα του ἀπὸ τὸν Ἀλέξη Μινωτῆ, παρὰ ν' ἀναγνωρίσουν ἀδιστακτὰ πὺς αὐτὸς εἶναι πράγματι ὁ Σάβλοκ, ὅπως τὸν εἶχε συλλάβει καὶ διαπλάσει ὁ δημιουργὸς του. Ὁ διακεκομμένος ἠθοποιὸς δὲν εἶχε ἀπλῶς «ἠθωσαρκώσει» — κατὰ τὴν καθιερωμένη ἔκφραση — τὸν ρόλο, ἀλλὰ καὶ τὸν εἶχε βαθύτατα ἐνστερνισθῆ, εἶχε ἀφομοιώσει μέσα του ὅλην κληρὴν τὴν ψυχικὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἑβραίου τοκογλύφου, ἀλλὰ καὶ κάτι πλατύτερον καὶ σημαντικώτερον: τὸ αἶσθημα καὶ τὴν σκέψιν, τὸν πόνο καὶ τὸ πείσμα, τὴν πίκρα καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς κατατρεγμένης φυλῆς του. Ἔτσι ἔμπορεσε νὰ τὸν φέρῃ τόσο κοντὰ μας, νὰ μᾶς τὸν γνωρίσῃ τόσο βαθειά, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴν

νοιώσουμε ὡς τὸ βάθος, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ζήσουμε σ' ὅλο τὸν ψυχικὸν του κρᾶδασμὸν καὶ τὴ σκοτισμένην του σκέψιν, ὅπως καὶ ὅλο τὸ παράπονον καὶ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ ἔθνους του.

Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ἡ παράστασις, ποὺ ὁ ἴδιος πάλι, ὁ κ. Μινωτῆς, τὴν εἶχε σκηνοθετήσει, ἀκολούθησε — μ' ἑλαφρὲς διακυμάνσεις — τὴν ἴδια πνευματικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν κατεύθυνσιν, ποὺ εἶχε δώσει στὸν ρόλο τοῦ ὁ πρωταγωνιστῆς. Σημειώνουμε ξεχωριστὰ τὴν ἱκανοποιητικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ρόλου τῆς Πόρσιας ἀπὸ τὴ Βάσω Μανωλίδου, ποὺ εἶχε καὶ εὐγένειαν καὶ χάριν.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΓΝΙΔΙΑ

Τὰ ἑλληνικὰ παιδικὰ παγνίδια παρουσιάσθησαν ἐφέτος ὄχι μόνον πλουσιώτερα καὶ ὠραιότερα, ἀλλὰ καὶ μὲ τρόπον ἐπισημότερον. Καὶ τοὺς ἀξίει ἀληθινὰ αὐτὴ ἡ τιμὴ, διότι ἡ σχετικὴ ἑλληνικὴ βιοτεχνία καὶ χειροτεχνία ἔχουν πάρει τὰ τελευταῖα χρόνια μεγάλην ἀνάπτυξιν τόσο ἀπὸ ἀποψη τεχνικῆ, ὅσο — πῶς πολλὴ ἀκόμα — ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀποψη. Κοντὰ στὴν ἀριστην κατασκευὴν τῆς καὶ τὴν καλαίσθητην ἐμφάνισίν τῆς, ποὺ βελτιώνονται καὶ ἀνανεώνονται ὁλοένα, παρουσιάζουν κάθε χρόνον καὶ νέες ἔξυπνες ἐμπνεύσεις καὶ νέα πρωτότυπα εὐρήματα καὶ «τρῦν», ποὺ τοὺς δίδουν πολλὸ γούστον καὶ ἐξαιρετικὴν χάριν.

Γι' αὐτὸ ὁ Ἐθνικὸς Ὀργανισμὸς Ἑλληνικῆς Χειροτεχνίας υἱοθέτησε τὴν νέαν αὐτὴν ἑλληνικὴν χειροτεχνία, καὶ παρουσίασεν ἐφέτος μὲ πολλὴν ἐπισημότητα τὰ ἐπιτεύγματά τῆς σὲ μιὰ μεγάλην καὶ πολλὴν ἐνδιαφερόσαν ἐκθέσιν. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ὁ Ὀργανισμὸς θὰ ἐνισχυσῇ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς χειροτεχνίας αὐτῆς, ποὺ, μαζί μὲ τοὺς καλλιτεχνικοὺς, ἐξυπηρετεῖ καὶ σημαντικοὺς οικονομικοὺς σκοποὺς, ἀφοῦ θὰ δώσῃ ἐργασίαν σὲ πολλὸ κόσμον καὶ θὰ περιορίσῃ — καὶ μὲ τὸν καιρὸν θὰ σταματήσῃ — τὴν ἔξαγωγὴν πολυτίμου συναλλάγματος, ποὺ ἔξοδεύεται ἄδικα, γὰ νὰ ἔρχονται παιδικὰ παγνίδια ἀπὸ τὸ ἔξωτερικόν.

ΠΕΝΗΝΤΑ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ

Ἀπὸ μιαν ἐπίσημον στατιστικὴν μαθαίνουμε ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἐξαμηνίαν τοῦ τρέχοντος ἔτους παρακολούθησαν τίς κινηματογραφικὰς ταινίας στὴν Ἑλλάδα πενήντα ἑκατομμύρια θεαταί, ποὺ, γιὰ νὰ ἀπολαύσουν αὐτὴν τὴν ψυχαγωγίαν, ἐπλήρωσαν τόσο πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῆς, ποὺ ἡ στατιστικὴ ἀποφύγει (ντρέπεται, φαίνεται) νὰ τὰ ἀναφέρῃ.

Καὶ νὰ ἦταν τουλάχιστον ταινίες μὲ κάποιαν, ἔστω καὶ μικρὴν, πνευματικὴν καὶ καλλι-

τεχνικὴν ἀξία, χαλάλι ἐπὶ τέλους τὰ χρήματα. Ἴσως αὐτὸς ὁ κατακλυσιδὸς τῶν ταινιῶν, ἀντὶ τῆς δροσίᾳς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν σκέψιν, τίς φθείρει καὶ τίς διαστρέφει. Καὶ διὰ τὴν καταστροφὴν αὐτὴ πληρώνομε κίβλας τόσα χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα ἑκατομμύρια καὶ θυσιαζόμετε τόσο πολυτίμον καιρὸν καὶ τόσην πνευματικότητα καὶ ἀνθρωπιά!

ΕΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Δὲν εἶναι δημιουργία φαντασίας, ἀλλὰ πραγματικὸ ἐπεισόδιον, ποῦ τὸ ἀφηγήθηκε σοβαρῶς καὶ ἔγκυρον ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ σκηνὴ στὶς αἰθουσας τῆς πανελληνίου καλλιτεχνικῆς ἐκθέσεως. Μιὰ ὀμάδα ἐπισκεπτῶν περιεργάζονται μὲ ἐντατικὴ προσοχὴ τὰ ἐκτιθέμενα καλλιτεχνικὰ ἔργα. Μὰ τίς περισσότερες φορὲς δὲν τὰ καταλαβαίνουν, καὶ τοῦ κάκου προσπαθοῦν νὰ δώσῃ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο διαφωτιστικὰς ἐξηγήσεις.

Μπροστὰ σὲ κάποιον πίνακα ὅμως σταματᾷ τελείως τὸ μυαλό τους, καὶ στέκουν ἀποσβολωμένοι, ὅποτε ξαφνικὰ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς, σὰν νὰ τοῦ ἦρθε θεία φώτιση, φωνάζει ἐνθουσιασμένος: «Ρε σεῖς, λάθος κάνετε! Κρέμασαν τὸν πίνακα ἀνάποδα! Καὶ γιὰ νὰ τοὺς τὸ ἀποδείξῃ, ἀναποδογυρίζει τὸν πίνακα. Ἴσως τὰ πράγματα ἔγιναν χειρότερα. Διότι ὄχι μόνον ὁ πίνακας ἔμεινε καὶ πάλι ἀπροσπέλαστος στὴ νόσή τους καὶ στὸ αἶσθημά τους, ἀλλὰ καὶ ὁ φύλακας τῆς ἐκθέσεως τοὺς ἔκαμε δόλοκληρη φασαρία γιὰ τὸ αὐθαίρετο ἀναποδογύρισμα.

Καὶ ὁ ἀτυχῆσας στὴν ἔμπνευσή του ἐπισκέπτης, ντροπιασμένος καὶ ἔντρομος, ἔβγαλε τὸ συμπέρασμά του: «Μωρὸ ὄλοι τοῦτοι ἐδῶ μέσα εἶναι ὄλοι τρελοῖς!

Ἡ ΠΙΟ ΚΑΥΣΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀσχοληθῇ καὶ ἡ στήλη αὐτὴ μὲ τὴν «ἐλληνικὴ» ταινία «Ποτὲ τὴν Κυριακὴ». Τὴν ἀπήλλαξε ὁ διάσημος Ἀμερικανὸς σκηνοθέτης Γουίλλιαμ Γουάιλντερ, ποῦ εἶχεν ἐπισκεφθῆ πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες τὴν Ἑλλάδα.

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι δημοσιογράφοι τὸν ρώτησαν ἂν ἔχη δεῖ ἑλληνικὰς ταινίας καὶ ποιὰ εἶναι ἡ γνώμη του, ἀποκρίθηκε: «Μία μόνο: «Ποτὲ τὴν Κυριακὴ». Περιμένα νὰ δῶ τὴν Ἑλ-

λάδα ἢ κάτι ἑλληνικό, ἀλλὰ ἀπογοητεύθηκα. Καὶ σαρκάζοντας μαζί μὲ τὴν ταινία κι' ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἐπρόσθεσε: «Δὲν ξέρω ἂν στὴν Ἑλλάδα εἶναι θαυμαστὸ νὰ βλέπῃ κανεὶς στὴν ὀθόνη τὴ ζωὴ μᾶς πόρνης. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι στὸ ἔξωτερικό εἶναι ἀπεχθές».

Καὶ ἀποσαφηνίζοντας περισσότερο τὴν γνώμη του, εἶπε: «Ἡ ζωὴ τῆς γυναίκας αὐτῆς παρουσιάζεται τόσο λαμπρὴ καὶ εὐχάριστη, ποῦ νὰ μπορῇ κανεὶς καὶ νὰ τὴ ζήλῃ!»

Δὲν χρειάζεται, φυσικά, νὰ προσθέσῃ καλεῖς τίποτε ἄλλο.

Ἡ ΚΑΣΤΑΝΙΑ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΚΑΣΤΑΝΕΑ

Καὶ ἓνα χαριτωμένο δῆγμα κομμικοῦ σχολαστικισμοῦ, ποῦ προέρχεται δυστυχῶς ἀπὸ κρατικὴν ὑπηρεσίαν: Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος τοῦ γραφικοῦ χωριοῦ Καστανιά ἔλαβε ἓνα ἐπίσημο γράμμα ἀπὸ τὸν Νομάρχην τῆς περιφερείας, μὲ τὸ ὁποῖον ἐντέλλεται ἡ κοινότης, ὅπως ἐπιφέρει τὴν δέουσαν μεταβολὴν τῆς ὀνομασίας ἀπὸ Καστανιά εἰς τὸ ὀρθὸν Καστανέα!

Ὁ πρόεδρος καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔμειναν κατάπληκτοι, ἀλλὰ καὶ ἀνήσυχτοι ἀπὸ τὴν διαταγὴν τῆς μετονομασίας. Πολλοὶ παραθεριστὲς ἔρχονται κάθε καλοκαίρι στὸ μικρὸ καὶ ταπεινὸ χωριό τους, ποῦ τὸ ἔξερουν καὶ τὸ διαφημίζουν μὲ τὸ ἄπλο καὶ πασίγνωστο ὄνομα τοῦ Καστανιά. Ποῦ νὰ τὸ βροῦν ὅμως καὶ πῶς νὰρθοῦν ἄλλοι παραθεριστὲς, ὅταν τοῦ δώσουν τὸ μεγαλόπρεπο καὶ τρομοκρατικὸ ὄνομα Καστανέα!

Κάνουν λοιπὸν ἀναφορὰς καὶ διαδήματα εἰς τὸ Ἔπουρογιὸ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ἰκετεύουν ἢ Καστανιά νὰ μείνῃ Καστανιά. Ἴσως τὸ Ἔπουρογιὸ τοὺς ἀπαντᾷ κατηγορηματικὰ: «Τὸ Συμβούλιον τῶν Τοπωνυμιῶν δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν σας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι, κατὰ παγίως ἀκολουθουμένην ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἀρχὴν, πᾶσαι αἱ κοινότητες αἱ ἔχουσαι ὀνόματα δένδρων, ὡς Ἀχλαδέα, Κυδωνέα, Μηλέα, Κερασέα, Συκέα κ.ἄ. ἀναγράφονται διὰ τοῦ τύπου τῆς καθαραιούσης καὶ οὐχὶ τῆς δημοτικῆς».

Ἔτσι, κατὰ τὸν ἴδιον περίπου κανόνα, ἡ κολοκυθιά πρέπει νὰ γίνῃ κολοκυθέα, τὰ λάχανα νὰ γίνουν λαχανέα καὶ τὰ κομπόχορτα κούτοχορτέα

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

«Οί σύγχρονοι δὴθεν ἐκπαιδεύται τῆς γενεᾶς μας ἐτόνισαν ἰδίως τὴν ἀνάγκην τῆς «προοδευτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ἡ ὁποία θεωρεῖ τὴν πειθαρχίαν ὡς ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ἐπιζήμιον διὰ τὸ παιδί. Ἐκολάκευσαν τὸν «ἀρριβισμόν», τὴν ἐπίδοσιν εἰς «ὀμαδικὴν δρᾶσιν». Προέβαιναν εἰς ἐκλογὰς τῶν μαθητῶν ποὺ ἔχουν τὰς μεγαλυτέρας πιθανότητας νὰ «φθάσουν» κλπ, ἐθέσπισαν δηλαδὴ ἕνα σύστημα ποὺ κολακεύει τὸν παίκτην ποδοσφαίρου ἢ μπαίτην μπόλλ καὶ παραμελεῖ τὸν μελετητήν. Μέσα εἰς τοιοῦτον πλαίσιον ἕνα παιδί, ἀγύρι ἢ κορίτσι, ποὺ θέλει νὰ σπουδάσῃ πραγματικά, περιφρονεῖται ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς του, οἱ ὁποιοὶ τοὺ προσάπτουν διάφορα περιφρονητικὰ «παρατσούκλια», διὰ νὰ τὸ στιγματίσουν καὶ νὰ τὸ διαχωρίσουν ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ὡς πρωταρχικὴν τῶν φροντίδων τὸ πῶς θὰ φθάσουν».

Οἱ παραπάνω κρίσεις δὲν εἶναι, δυστυχῶς μύδροι δικοῦ μου κατὰ τῆς σύγχρονης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιφυλλίδα πρωϊνῆς ἐφημερίδος, ποὺ ἐκθέτει τὶς ἀντιλήψεις μιάς ἐπιτροπῆς ἀπὸ ὁκτὼ καθηγητὰς Πανεπιστημίου τῆς Πολιτείας τῆς Καλιφόρνιας, ποὺ ἐπιφυλλίζει τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τῆς περιοχῆς σὰν ἄψυχο, τυπικόν, δὴθεν ἐπαναστατικόν, οὐσιαστικὰ ὀπισθοδρομικόν.

Τὸ πρόβλημα τῆς Καλιφόρνιας δὲν εἶναι πρόβλημα τοπικόν, ἀλλὰ παγκόσμιον καὶ ἐπομένως καὶ ἑλληνικόν. Ἄγνοοῦμε τὴν φροντίδα τοῦ ἡθους, τῶν καλῶν τρόπων, περιφρονοῦμε τὴν ὀρμὴν γι' ἐντιμότητα. Ἐπιμένουμε σὲ εἰδικευμένους σκοποὺς καὶ χάνομε τὴν ἔννοια τοῦ ὅλου, ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος καὶ σηματοδοτοῦμε δονκιχωτικὸς στόχους. Τὸ σύγχρονον σχολεῖο, στέκει μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν τῆς καρδιάς, γιὰτὶ νιάζεται τάχα γιὰ τὴν δέξινον τοῦ μυαλοῦ. Ἔτσι μοιράζει τὰ ἰδανικά σὲ μορφὴ κωνσέρβας (σήμερον ἔχομε τὴν γιορτὴν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, παίρνομε τὸ κλειδί, ἀνοίγομε τὸ κουτί καὶ ἔχομε ἑτοιμοὺς λόγους θανάσμου καὶ ἠρωϊσμοῦ μετὰ πᾶμε ἡσυχὸν στὰ σπῆτια μας). Μὲ τὴν ἡμιμάθεια ποὺ προσφέρει, γίνεται χᾶπι ὑπνωτικὸν καὶ ναρκώνει τὴν σκέψιν, ἀντὶ νὰ τὴν δραστηριοποιή.

Ἔτσι δὲν παραξενεύομαι ποὺ οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ γυμνασίου μας δεῖχουν ἀγράμματοι καὶ ἀποβλακωμένοι. Ἔχει πολὺ δίκαιον ἢ ἐπιτροπὴ τῆς Καλιφόρνιας, ὅταν εἰσηγήται ὅτι πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει τὰ παιδιὰ νὰ ἐμάθουν καλὰ ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ μαθηματικά.

Μοῦδκάναν ἐντύπωσιν ἰδιαιτέρην οἱ πληροφοροὶς ἐβδομαδιαίου περιοδικοῦ γιὰ τὴν τάσιν τῶν νέων νὰ ἀφίνουν τὶς ἀσχολίες τους καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐγγραφοῦν σὲ κάποια σχολὴ θεάτρου ἢ κινηματογράφου μετὰ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν κρυφὴν χαρὰ νὰ γίνων ἠθοποιοὶ μεγάλης ἀξίας.

Ἔτσι τέτοια τάσι ἔχει τὴν ψυχολογικὴν τῆς ἐξήγησιν δὲν ἔχω ἀμφιβολία. Ἡ φήμη καὶ ἡ δόξα τῶν μεγάλων, τῶν φθασμένων ἠθοποιῶν, ὡς καὶ τὸ ἄφθονον χρῆμα ποὺ τοὺς συντροφεύει ἀποτελοῦν τὰ δύο κίνητρα αὐτῆς τῆς ἐπιδιώξεως.

Ὅμως ἔχει πολὺ δίκαιον ἢ ἀρθρογράφος, ὅταν σημειώσῃ ἐκείνους ποτὲ δὲν φρόντισε νὰ πληροφορηθῇ τὰ ἀνύποπτα παιδιὰ τί κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ γοητευτικὸν πᾶν τῆς τεχνικολογικῆς ὀδύνης. Πόσος μόχθος, πόσα ξενύχτια, ποιά χαρίσματα, τί ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ, πόσα δάκρυα, πόσες στερήσεις. «Πόσες δεκαεξάχρονας καλλονὰς γεροντῶν ἀπελιπόμενες μέσα στὴν ἀνωνυμία τοῦ κομπάρσου. Πόσες ἀληθινὰς καλλιτέχνιδες χαρμιζονται ἄκληρες περιμένοντας τὸν ρόλο ἢ τὴν εὖνοια ποὺ δὲν ἔρχεται. Πόσοι φιλότιμοι ἔφηβοι αὐτοκτονοῦν, γιὰτὶ δὲν τοὺς εὐνόησε (ἢ δὲν δέχτηκαν οἱ ἴδιοι νὰ τοὺς εὐνοήσῃ) ὁ γρηαὶδὸς σκηνοθέτης, ἢ ὄρμη προταγωνίστρια ἢ καὶ ἡ τύχη».

★

Εἶναι εὐχάριστα τὰ νέα ποὺ μοῦ στέλνει ὁ φίλος κ. Ν. Περμιέντας ἀπὸ τὴν Μελβούρνη τῆς Αὐστραλίας γιὰ τὴν ἐκεῖ ὀρθόδοξον κίνησιν τῶν νέων, τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ψυχὴ.

Δύο εἶναι οἱ κύριοι σκοποὶ τῆς ἐνώσεως: ἡ διατήρησις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ χριστιανισμοῦ στὴ ξένη χώρα. Λέσχη, ψυχαγωγία, κατηχητικὰ σχολεῖα, ἐκαιρίες συμμελέτης Γραφῆς, ὀργανωμένη φιλανθρωπία ἀποτελοῦν τοὺς τρόπους ἐπιδιώξεως τοῦ ἀνατέρω σκοποῦ.

Χάρηκα πολὺ, γιὰτὶ ἐκεῖ πέρα ὑπάρχει νοσταλγία γιὰ τὴν πατρίδα, ζωντάνια, ὄρεξι γιὰ δρᾶσιν, πνευματικὴ δίψα. Τοὺς εὐχομαι κάθε προκοπή.

★

Μὲ ἐκπληξί μου πληροφορήθηκα πῶς στὸ Αἰγάλεω καὶ στὸ Περιστέρι ὑπάρχουν δημοτικὰ σχολεῖα μετὰ 130 καὶ 150 μαθητὰς σὲ κάθε τάξιν. Ἐγὼ πάντως δὲν πολυπιστεύω τὴν ἀλήθειαν τῆς πληροφορίας.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἄντ. Μ. Ἰσηγόνη Δ. Φ., «Μαθήματα Φιλοσοφίας», Ἀθήναι 1960.

Ἔχω μπρός μου τὴν τετάρτη ἔκδοσι τῶν μαθημάτων φιλοσοφίας τοῦ κ. Ἰσηγόνη.

Ὁ συγγραφεὺς ἀκαταπόνητος ἀνανεώνει τὴν βίη του καὶ ἀνανεώνεται. Σὲ κάθε νέο του γραπτό διαπιστώνομε τὴν αὐξουσα ὀριμότητα τοῦ στοχασμοῦ του.

Μὲ τὴν παραπάνω σκέψι δὲν ἐννοοῦμε μόνο τὴν ἐπιμέλεια τοῦ συγγραφέα ποὺ μελετᾷ σὲ βάθος τὰ οὐσιώδη φιλοσοφικά προβλήματα, οὔτε ἀπλῶς τὸ χάρισμα τῆς λιτότητας καὶ τῆς σαφηνείας στὸ γραπτό λόγο, ἀλλὰ καὶ τὴν τολμηρὴ στάσι στὶς ἀνακατατάξεις τῶν φιλοσόφων σὲ σχολές, τὸν κριτικὸ νοῦ καὶ προπαντὸς τὴν προσήλωσι στὴν γονιμοποιὶ παρουσία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ σὲ κάθε φιλοσοφικὸ πρόβλημα.

Χαιρετίζομε λοιπὸν τὴν νέα ἔκδοσι καὶ εὐχόμεθα καλὴ συνέχεια.

Γ. Μ

«Πρακτικὰ Α' ἐκπαιδευτικῶ συνέδριου». Ἐν Λαρίῃ (8—11 Σεπτεμβρίου 1957), τόμος β'. Βόλος 1959.

Ἔχω στὰ χέρια μου τὸν β' τόμο τῶν πρακτικῶν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου, ποὺ ἔγινε μὲ τὴν ἔμπνευσι καὶ καθοδήγησι τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ κ. Κούρνια.

Καὶ ὁ τόμος αὐτὸς εἶναι ἀξιόλογος, γιατί καταπίνεται μὲ θέματα καὶ μαθήματα φέροντα τοῦ σχολείου, ὅπως εἶναι τὰ θρησκευτικὰ, τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα, ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων, οἱ ἐκθέσεις.

Τόσο ὁ ἄπειρος ἐκπαιδευτικὸς, ὅσο καὶ ὁ πειραμαμένος, βρίσκουν πλούσιου μορφωτικὸ καὶ διδακτικὸ ὄλιθό, ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ πείρας καὶ τοὺς δίδεται γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἡ εὐκαιρία νὰ προβληματισθοῦν πάνω στὰ ἐπίμαχα διδακτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ θέματα.

Γ. Μ.

Γιατί καταλαβαίνετε τί σημαίνει αὐτό; Οἱ μικροὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι μὲ ἀπλὸ σχίσιομα μιᾶς σελίδος τετραδίου τῶν ἡ μὲ χαμηλὸ ψίθυρο εἶναι σὲ θέσι ὄχι μόνο νὰ καλύψουν τὴ φωνὴ τοῦ δασκάλου, ἀλλὰ ν' ἀποτελέσουν ὄγκο κατ'ἀλλο γιὰ συλλαλητήρια. Ἀφήστε, ἂν μπορῆ νὰ γίνῃ ἐξέτασις μαθήματος ἢ ἔλεγχος τετραδίων. Ὁ δάσκαλος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη εἰδικὴ γραμματεία.

*

Τὴν 28ην Ὀκτωβρίου τὰ παιδιά τῶν Χριστιανικῶν Μαθητικῶν Ὁμάδων θέλησαν νὰ μεταφέρουν κάτι ἀπὸ τὴν ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ τὴ χαρὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἡμέρας σὲ μερικὸς ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ νοιώσουν τίποτε ἀπὸ αὐτή.

Ἔτσι διακόσια περίπου ὁμαδοπούλα χωρίστηκαν σὲ πέντε μεγάλες παρέες καὶ ἐπεσκέφθησαν μερικὰ ἄστυ καὶ ἰδρύματα πόνου. Μιὰ ὁμάδα ἀπὸ τριάντα περίπου παιδιά πῆγε στὸ 430 Σ. Ν. καὶ ἤρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀσθενεῖς στρατιώτες. Τὰ παιδιά μετὰ μερικὰ τραγοῦδια πέρασαν κρεββάτι - κρεββάτι τοὺς ἀρρώστους, γνωρίστηκαν μαζί τους, ἔπιασαν συζήτησι καὶ φιλία, τοὺς ἔδωσαν δῶρα. Ἦταν συγκινητικὸ τὸ θέαμα στὸ μεγάλο νοσοκομειακὸ θάλαμο νὰ βλέπῃ κανεὶς παιδιά δώδεκα καὶ δεκατριῶν ἐτῶν, νὰ συζητοῦν μὲ ἐγκαρδιότητα μὲ νέους ἄντρες, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ

σειρὰ τους βλέποντάς τα σὰν τὰ πιδ μικρὰ τοὺς ἀδέρφια τοὺς μιλοῦσαν κι' αὐτοὶ μὲ πολλὴ στοργὴ καὶ καλωσύνη.

Ἀντίστοιχη ἐπίσκεψι ἔγινε ἀπὸ τίς δυὸ ἄλλες ὁμάδες παιδιῶν στὸ ἄλλο μεγάλο Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο, τὸ 401. Κι' ἐκεῖ ἀπὸ τίς ἑνδεκα μέχρι τὴ μία καὶ μισὴ γύριζαν ἀπὸ θάλαμο σὲ θάλαμο καὶ ἀπὸ κρεββάτι σὲ κρεββάτι καὶ μὲ τὰ χαρούμενα τραγοῦδια τους καὶ τὴν παιδικὴ ἀφελότητά τους ἔδιναν ἕνα ἰδιαίτερο εὐχάριστο τόνο καὶ χρωμάτιζαν μὲ αἰσιόδοξα χρώματα τὴν κάπως βαρεῖα ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ἀρρώστια.

Ἡ τετάρτη ὁμάδα μὲ 50 περίπου μεγαλύτερα παιδιά ἔκανε μιὰ ἐπίσκεψι καὶ μιὰ ψυχαγωγικὴ γιορτὴ στὸ ΚΑΠΑΨ, ἐνῶ ἡ πέμπτη ἀποτελούμενη ἀπὸ 40 παιδιά τῶν Χ. Μ. Ο. Πειραιῶς πῆγε στὸ Ἀναμορφωτικὸ Ἴδρυμα τοῦ Κορυδαλλοῦ, κι' ἐκεῖ μὲ μιὰ γιορτὴ, μὲ μερικὰ παιχνίδια καὶ μὲ τὴν ἀτομικὴ συζήτησι, ποὺ ἐπακολούθησε, προσάτησε νὰ φέρῃ στὰ παιδιά τοῦ Ἰδρυματος τὸ μήνυμα μιᾶς πιδ ἐλευθέρης καὶ πιδ χαρούμενης ζωῆς.

Πέντε παιδικὲς ἐκδηλώσεις ἀγάπης, πέντε φωτεινὲς σπίνδες ποὺ ἄναψαν τὴ μεγάλη ἡμέρα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου καὶ ἔρριξαν ἕνα φῶς ἐλπίδος στὸ μέλλον τῆς νεότητός μας.

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ

Σώτου Χονδροπούλου: «Ψυχές καθαρές» (Διηγήματα). Ἐκδόσεις Κ. Κακουλίδη.

Ἡ ψυχικὴ πάλη τοῦ βασανισμένου ἀπὸ τὰ πάθη ἀνθρώπου, ἡ ἐπιτυχία του ἢ ἀποτυχία του στὸν ἀγῶνα αὐτόν, εἶναι τὸ θέμα τῶν διηγημάτων τοῦ κ. Σώτου Χονδροπούλου μὲ τὸν τίτλο «Ψυχές καθαρές». Σὲ βαθιὲς σκέψεις πέφτει ὁ ἀναγνώστης βρίσκοντας κάτω τὸ γνῶριμο, στὶς ἀδυναμίες — πτώσεις τῶν προσώπων ποὺ ἱστοροῦνται στὸ βιβλίον αὐτό. Οἱ λυπηρὲς αὐτὲς ἱστορίες τοῦ πνευματικοῦ ξεπεσοῦ, προβάλλουν παράλληλα, θάλεγε κανεὶς ἀνάγλυφα τὶς καθαρὲς ψυχές, ποὺ βρίσκονται σὲ ἄτομα, ποὺ δὲν ὑποπιεύεται κανεὶς τὴν ὑπαρξίν του ψυχικῶς τοῦς μεγαλείου. Ὅπως εἶναι ὁ μικροϊδιοκτήτης ἐνὸς φτωχόσπιτου, ἀτυχημένος βιοπαλαιστής, μὲ ἀπέραντη ἀνθρωπιὰ, πλάι στὸν πᾶμπλουτο ἀλλ' ἄκαρδο ἐργοστασιόχη, στὸν διηγημα «Προσωπογραφίες». Ὅπως οἱ θρησκευτικοὶ ἄνθρωποι» τοῦ διηγήματος «Περιπέτεια στὴ νύχτα» (ἐπιτυχημένη ἀπόδοσι τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη) ποὺ δείχνονται ἀδιάφοροι στὸ πόνου τοῦ συνανθρώπου των, πλάι σ' ἕναν σωφὸρ «ἀμαρτωλὸν» ἀλλὰ μὲ συνέπειαν στὴ φωνὴ τῆς συνειδησέως του. Ὅπως ἀλλοῦ πάλι, ἕνα πεινασμένο «παράνομο» ἀλητάκι, στέκει ζηλευτὰ πλάι σ' ἕναν διανοούμενον «πνευματικόν» ἄνθρωπο, (ὁ Νομάρχης) ἢ ἕνα παιδαγεῖλι τοῦ γυμνασίου ποὺ ντροπιάζει ἕναν σπουδαῖον κοινωνικὸν ἐργάτη μὲ τεράστια δράσι τυφλωμένον ἀπὸ τὸ πάθος. (Ἡ Διζόνια).

Αὐτὴ ἡ παράθεσι τῶν δύο τύπων ἀνθρώπων γίνεται μὲ ἀνατομικὴ εἰς βάθος μαεστρία, ἀπ' τὴν πένα τοῦ συγγραφέα, μὲ ἄτρεμο χέρι, χωρίς φόβον καὶ χωρίς πάθος.

Ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ σύγκρισι, δίνει τὰ στοιχεία γιὰ ἕνα δομὸν κατηγορητήριου τῆς αλειψηφίας τῶν «κατεχόντων» τὸν ὕλικὸ καὶ πνευματικὸ πλοῦτο στὴ σύγχρονη κοινωνία, ποὺ στὸ βάθος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μικροεγωιστὲς δηλ. ἀποτυχημένες, διχασμένες προσωπικότητες.

Τὸ νέο βιβλίον τοῦ κ. Χονδροπούλου εἶναι, ἕνα θαρραλέο «κατηγορῶ τοὺς χριστιανοὺς» κατὰ συγκριτικὸν τρόπο, πάντοτε ἐπικίρει καὶ δδηγητικὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ διψαίει γιὰ πνευματικότητα, γιὰ ψυχικὴ ἀνατερότητα. Μιὰ ἀκόμη ἐδκαιρία γιὰ τὴν τόσο ἀπαραίτητη αὐτοκριτικὴ.

Ὁ μῦθος πάντοτε πιστικὸς, μὲ ζωντάνια καὶ τέχνη δοσμένος κάνει τόσο εὐχάριστο τὸ διάβασμα...

Στὴ στερημένη ἀπὸ πνευματικὸν βάθος ἀδχιμῆ ἐρομο τῆς σύγχρονης πεζογραφίας μας, τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰν ὄσιν παρήγορη, μιὰν κατεῦθυνα πρὸς τὰ ἐπιθυμητὰ μονοπάτια τοῦ Πνεύματος.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

*

Maurice D e b e s s e: «Ἐφηβεία», μετὰφ. Α. Κ ο ὄ λ α, Ἄθῆναι 1959, ἐκδ. «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν».

Τὸ ἔργον αὐτό, καρπὸς βαθείας μελέτης, λεπτομεροῦς παρατηρήσεως καὶ μακρᾶς πείρας, φωτίζει τὴν ἐφηβικὴν ψυχὴν καὶ δίδει ἐπιτυχῶς ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν.

Θέμα δύσκολον εἰς τὴν ἔρευναν καὶ διατύπωσίν του, διότι πρόκειται διὰ τὴν «κλειστὴν ἡλικίαν, τὴν ἐκουσίως ἐχέμυθη καὶ γεμάτη ἀγνώστους δυνάμεις» γίνεται εὐληπτον μὲ τὴν «κατανοητὴν καὶ εὐκολον μορφήν», εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ διατυπώνει ὁ συγγραφεὺς καὶ τὸ μεταφράζει ὁ κ. Κούλας.

Ὁ σ. μελετῆτῆς τῆς συγχρόνου βιολογίας, ψυχολογίας, παιδαγωγικῆς καὶ κοινωνιολογίας, μὲ τὸν βαθὺν στοχασμὸν του μᾶς προσφέρει ἕνα ἔργον ἄριστον ἀπὸ κάθε ἔποψιν.

Κατ' ἄρχην ἐξετάζει τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς ἐσωτερικὰς μεταβολὰς ποὺ λαμβάνουν χώραν εἰς τὸν σωματικὸν οργανισμὸν τοῦ ἐφήβου, διὰ τὴν προχωρήσιν εἰς μιὰν διαφωτιστικὴν ἐξέτασιν τῆς ἡθῆς καὶ τοῦ γενετήσιου ἐνστικτοῦ, ὥστε νὰ μᾶς καθορίσῃ ἐν συνεχείᾳ ἐποῖα τὰ κατάλληλα μέσα διὰ τὴν εὐνοήσωμεν μιὰν πλήρη καὶ ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος καὶ ποῖα εἶναι αἱ προφυλάξεις ψυχολογικῆς ἡθικῆς φύσεως, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λάβωμεν, ἐν ὄψει τῆς σωματικῆς ὀρμῆς, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὴν ἐφηβείαν.

Ὁ σ. ἀναγνωρίζων, ὅτι ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ «κατ' ἔξοχην ἡλικία τῆς συναισθηματικότητος, εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὰ σκιωτῆματα καὶ τοὺς παλμοὺς τοῦ ἐφήβου καὶ νὰ διατυπώσῃ σοφὰς γνώμας καὶ συμπεράσματα ἐπὶ τῶν λεπτῶν θεμάτων τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτος, τοῦ γάμου καὶ τῆς συνεκπαιδύσεως τῶν φύλων, συγχρόνως δὲ νὰ θέξῃ τὸ θέμα τῆς «διαφωτίσεως» καὶ νὰ δώσῃ τὰς γοαμμὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κινήθῃ μιὰ ἀγωγή, ἐν ὄψει τῶν βιολογικῶν καὶ ψυχικῶν ἀναστατώσεων, αἱ ὁποῖα συνταράσσουν τὸν ἐφήβον, καὶ τῆς ἀνάγκης ποὺ αἰσθάνεται δι' ἕνα δηγόν.

Εἶναι γνωστὸν καὶ τονίζεται ἀπὸ τὸν σ. ὅτι ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἡλικία τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ ἐφηβὸς ἀναζητεῖ «πρότυπα» καὶ ἰδανικά, τὰ θαυμάζει, ἐνθουσιάζεται ἀπ' αὐτὰ καὶ κινεῖται πρὸς μιὰν ποικιλομορφον δρασίν. Καὶ ἐδῶ εὐρίσκειται ὁ μεγάλος ὀβλὸς τοῦ σχολείου καὶ τῆς οἰκογενείας, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ ὡς ἰδανικά τὰς ἀξίας τῆς ζωῆς, καὶ ὅχι τὰς ἀπαξίας, τὰ πρότυπα ἐκείνα ποὺ θὰ ἐμπνεύσουν κίνητρον πρὸς μιὰν ἀνωτέραν καὶ δημιουργικὴν ζωὴν. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶναι δυνατὸν ἡ ἐφηβεία νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸν σ. συνίσταται ἀπὸ «τὸ δυναμικὸν στοιχεῖον τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, τὴν πηγὴν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐνεργείας» καὶ «τὸ ἰδεαλιστικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον διψᾷ ἀφοσίωσιν καὶ ἀφιλοκέρδειαν.» Ἐτσι ἡμπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐξυγιάνῃ καὶ νὰ τονώσῃ τὴν δημοσίαν ζωὴν. Πράγματι, ὡς τονίζει ὁ σ., «ἡ πατρὶς ἔχει ἀνάγκην τῆς εὐγενοῦς πνοῆς» τοιαύτης ἐφηβείας.

Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ ἓνα ἐξαιρετικὸν βοήθημα διὰ καθένα πού ἀσχολεῖται μὲ τὸ λεπτὸν ἔργον τῆς ἀγωγῆς τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας.

Δ. ΚΟΝΤΗΣ

★

Κων. Ν. Βο υ γ ι ο ύ κ α, Δικηγόρου, ΔΝ «Ἡ ὄρκισις τῶν μοναχῶν ὡς μαρτύρων εἰς τὴν ποινικὴν δίκην», Θεσσαλονίκη 1960.

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς εἰς τὸν νομικὸν κόσμον ἀπὸ τὰς εὐαρίθμους ἐπιστημονικὰς μελέτας του ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἑγκληματολογίας. Καὶ ἡ ἀνωτέρω μικρὰ ἐργασία του (ἀνάπτυκτον ἐκ τοῦ νομικοῦ περιοδικοῦ «Ἀρμενόπουλος» τόμος ΙΔ σελίς 135 - 148) ἔχει ἀναντιρρήτως τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιστημονικῆς διαπραγματεύσεως τοῦ θέματος.

Ἐφ' ὅ καὶ ἀν πρόετη κάτι νὰ παρατηρήσῃ τις ἐπ' αὐτῆς, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἀναφέρεται μόνον ἐπὶ τῆς οὐσίας καὶ δὴ ἐπὶ τῆς θέσεως ἣν ἐπὶ τοῦ θέματος λαμβάνει ὁ συγγραφεὺς. Ἡ μὲ ἀιτιολογίαν τὸ «μὴ ὁμόσια ὄλως» ὑποστηρίξεις τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ μοναχὸς «ἢ πρέπει νὰ ἐξομοιωθῆ πρὸς τοὺς κληρικούς ἢ πρέπει νὰ καταλείπεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ ἢ εὐχέρεια τῆς ἀνωμοτιῆ ἐξετάσεώς του» (σελ. 148) λησμονεῖ, φρονοῦμεν, ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ αὐτὴ ρῆσις, ὅπως καὶ ἡ παραθετομένη ἐν τῇ ἐν λόγῳ μελέτῃ συναφῆς Κανονικῆ καὶ Πατερικῆ συμπλήρωσις αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἐπιχειρημα ὑπὲρ τῆς καθόλου μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἐπὶ δικαστηρίῳ ὀρκίσεως (ὡς θὰ ἀνέμνε τις, ἐκ λόγων συνεπειᾶς) καὶ οὐχὶ μόνον ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς κληρικούς. Ὡσαύτως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρωτήσῃ τις τὸν συγγραφέα: ἡ ἐξομοίωσις τοῦ μοναχοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς κληρικούς καὶ ἡ ἐντεῦθεν παροχὴ εἰς αὐτὸν τῆς δυνατοτήτος τῆς ἐπὶ τῇ ἱερωσύνῃ (ἐνταῦθα: ἐπὶ τῇ μοναστικῇ ὁμολογίᾳ) διαβεβαιώσεως ἀπαλλάσσει οὐσιαστικῶς τὸν μοναχὸν τῆς ὀρκίσεως; Ἡ κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἐπίκλησις τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει μόνον ὅταν λέγω «ὀρκίζομαι» καὶ δὲν ὑπάρχει ὅταν λέγω «διαβεβαιοῦμαι ἐπὶ...»;

★

Δ. Λ. Β.

Θεοδώρου Ν. Καστανᾶ: «Ἀλλήλων τὰ βάθη βαστάζετε». Ἀθήναι 1959. (Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος).

Οἱ νέοι μας πρέπει ν' ἀγοράσουν τοῦτο τὸ βιβλίον. Εἶναι ὁμορφα γραμμένο καὶ διαβάζεται ἀνετα. Θέτει τὴν χεῖρα εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλῶν καὶ ἐξετάζει τὰ προβλήματα τῶν νέων ζευγαριῶν ἐπὶ τὴν οὐσίαν των.

Μὲ ἀντικειμενικότητα, σαφήνεια, εἰλικρίνεια καὶ ἐπιστημονικὸ ὄπλισμὸν ὁ συγγραφεὺς βλέπει, διαπιστώνει, καθοδηγεῖ.

Τὸ βιβλίον τοῦ ἀποτελεῖ προσφορὰ.

Γ. Μ.

Βασιλείου Κ α λ ο γ ε ρ ᾶ δ. φ. «Ἀνάλυσις «Φαίδωνος» καὶ «Κρίτωνος». Θεσσαλονίκη 1959.

Ὁ κ. Καλογεράς εἶναι γνωστὸς γιὰ τὶς ἐπιτυχεῖς τοῦ ἀναλύσεις πᾶνω στὰ σχολικὰ κείμενα. Τὸ κοίταγμά του δὲν εἶναι ἐπιπόλοιο, ἐπιφανειακὸ, καθὼς συμβαίνει μὲ τὰ πῶ πολλὰ σχολικὰ βοηθήματα, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἀποβλέπουν ἐπὶ τὴν ἐμπορικότητα.

Ὁ σ. ἔχει ἐγκύψει ἐπὶ τὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ ἀπὸ τὸν πλοῦσιον θησαυρὸν τῶν γνώσεών του προσφέρει στὸν ἀναγνώστη ἀληθινὴν παιδείαν. Τὸ βιβλίον του καθοδηγεῖ καὶ μορφώνει. Κρίμα μόνον πὺ ἡ ἑλληνικὴ τοῦ βιβλιογραφία δὲν εἶναι πλήρης.

Γ. Α.

★

Μιχ. Κ α σ ι ο ὑ ρ α — Γεωργ. Μ α υ ρ ι κ ᾶ κ η, μαθηματικῶν: «Ἀσκήσεις τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν». Ἀθήναι 1960.

Δυστυχῶς ἐπὶ τὴν χώρα μας εἶναι λίγα τὰ βιβλία πὺ ἀναφέρονται ἐπάνω ἐπὶ τὸ θέμα αὐτὸ τῶν μαθηματικῶν. Ἡ συλλογὴ λοιπὸν αὐτῆ, πὺ περιέχει 90 λυμένες καὶ 86 ἄλυτες ἀσκήσεις, καθὼς καὶ μίαν σύντομην εἰσαγωγικὴν σχετικὴν θεωρίαν, καλύπτει πραγματικὰ ἓνα μέρος τοῦ ὑπάρχοντος κενοῦ. Εὐχόμεθα εἰς τοὺς νέους συγγραφεῖς νὰ συνεχίσουν τὴν ἐργασίαν τους ἐπάνω ἐπὶ κεφάλαιον αὐτὸ τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης, τὸ ὁποῖον μὲν τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε νὰ διδάσκειται ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀν καὶ τὰ θεμελιῖα του ἐδρσκονταί σὶς ἐργασίαι τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων Μαθηματικῶν Πυθαγόρα, Θαλῆ κ.ἄ.

★

Γιάννη Β. Ἰ ω α ν ν ῖ δ η: «Φλογισμένα ράσα». Ἀθήναι 1960.

«Οἱ Γερμανοὶ εἶχαν πικρὴ πείρα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ράσο. Πίστευαν —κι' αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ πολλὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τους— πὺς ἂν δὲν ὑπῆρχαν κληρικοί, δὲν θὰ ὑπῆρχε κι' ἀντίστασις τοῦ λαοῦ. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε τοὺς εἶχαν βάλει ἐπὶ τὸ μάτι καὶ τὰ θύματά τους ἦταν ἀμέτρητα» (σ. 32)

Οἱ σειρὲς αὐτὲς μᾶς δίδουν τὸ περιεχόμενον, τὸ νόημα καὶ τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου. Ὁ κ. Ἰ. γνωστὸς δημοσιογράφος, καὶ συγγραφεὺς ἔργων πὺ ἀναφέρονται ἐπὶ δύσκολα καὶ ἠρωϊκὰ κατοχικὰ χρόνια, μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ μᾶς μεταφέρει καὶ πάλι σὶς ἡμέρας ἐκεῖνες πὺ «ὅλα τᾶσκαζε ἡ φοβέρα», γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ, μῆσα ἀπὸ ἀθθεντικὰ ἔγγραφα καὶ ἀξιόπιστες ἀποπτῶν μαρτυρίες, μερικὸς ἀπ' τοὺς λευτεῖς, πὺ δὲν ὑπελείφθησαν σὲ δύναμι καὶ πνεύμα τῶν χριστιανῶν μαρτύρων κατὴ ἐποχῆς. Ἡ θηρωδία τῶν δημιῶν καὶ ἡ πίστις τῶν νεομαρτύρων αὐτῶν πολλὰς φορὰς μᾶς κάνει νὰ νομίζωμεν πὺς διαβάξομε γεγονότα τῶν τριῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

Τὰ περιστατικά ἀρχίζουν ἀπ' τὴ στιγμή, πὸν ὁ ἥρωας Ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος τόνιζε στὸν κατακτητὴ, δίδοντας ἔτσι τὸ σύνθημα σ' ὄλους τοὺς κληρικούς τῆς πατρίδος, πὸς «...ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν παραδίδει τὴν πρωτεύουσα τῆς Πατρίδος του εἰς οὐδένα ξένον. Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐν καθήκον ἔχει: Νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της ...». Καὶ περιγράφονται γεγονότα ἠρωϊκοῦ καὶ πίστεως καὶ μαρτυρίου ρασοφῶρων παντὸς βαθμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου μέχρι τῶν ἀπλῶν μοναχῶν, γιατί ὅλοι οἱ κληρικοί μας — ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαίρεσεων — ἔμειναν πιστοὶ στὴν ἀποστολή τους. Καὶ δὲν ἀληθεύει ἐκεῖνο, πὸν λέγεται κακόπιστα κάποτε, ὅτι μόνο οἱ ἄσχημοι πλήρωσαν τὸ φόρο τῆς θυσίας. Δὲν πρέπει ἀσφαλῶς νὰ συγχέεται ἡ προνοητικότητα τῶν βαρβάρων, σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις, μὲ τὴν μὴ ὑπαρξί διήθεν πνεύματος θυσίας.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Ἰ. εἶναι πολὺ ἀξιόλογο. Ὁ ἀπλοῦς τρόπος τῆς διηγήσεώς του τὸ κάνει εὐκόλο ἀνάγνωσμα σὲ ὄλους. Μᾶς ἀποκαλύπτει ἐξ ἄλλου γεγονότα, πὸν ἦσαν τελείως ἄγνωστα μέχρι σήμερα, ἀν καὶ πολλὰ ἔχουν παρουσιασθῆ ὡς τώρα ἀπ' τὰ ἀνεξάντλητα γεγονότα τῆς κατοχῆς. Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα, πὸν κατορθώνουν νὰ μᾶς ἀναβαπτίζουν, ὅταν μᾶς παρασύρῃ ἡ ρουτίνα καὶ τὸ χουζούρι συντροφιά μὲ τὴ λήθη. Κι' εὐχόμαστε νὰ δοῦμε γρήγορα καὶ τὸ δεῦτερο τόμο, πὸν μᾶς ὑπόσχεται ὁ σ.

Γ. Μ. Χ.

★

Σωφρόνη Σωφρονιάδης: «Ἡ Συνασὸς τῆς Καπαδοκίας καὶ τὰ δημοτικά της τραγοῦδια» Ἀθήναι 1958.

Ἐνδιαφέρον, καλαίσθητο, γραμμμένο μὲ ἀγάπη εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σωφρονιάδης.

Γ. Μ.

Ὁ σ. μᾶς μεταφέρει στὸ γεωγραφικὸ καὶ λαογραφικὸ χῶρο τῆς Συνασῶς. Καταγράφει ἀντιπροσωπευτικούς μύθους, ἀνέκδοτα, ἤθη καὶ ἔθιμα, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, πὸν μελετᾷ ἐπισταμένως. Θέτει φιλολογικὰ προβλήματα, προσφέρει λύσεις καὶ προπαντὸς παρουσιάζει σὲ γραφὴ εὐδοπαϊκῆς μουσικῆς τὰ σωζόμενα τραγοῦδια.

Ὅποιος διαβάσῃ αὐτὴ τὴν θαυμάσια ἔκδοσι ἀναγνωρίζει τὴν συμβολή, τὸν μόχθο καὶ τὴν ἀξιόλογη προσπάθεια τοῦ ἐκλεκτοῦ συνασίου γιὰ τὴν διάσωσι τόσο πλούσιου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ.

Γ. Μ.

★

Πάνου Παναγιωτοῦνη: «Ὁδὸι Οὐτίμαν - ἡ μορφὴ καὶ τὸ ἔργο του» Ἀθήναι 1960.

Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν Ἀμερικανικὴ λογοτεχνία, ἐνῶ δὲν διαθέτουν τὴν κατάλληλη γλωσσικὴ κατάρτισι γιὰ μελέτη τοῦ πρωτοτύπου καὶ σχολίων σ' αὐτὸ, μποροῦν νὰ βροῦν στὸ βιβλίον τοῦ κ. Παναγιωτοῦνη ἕνα ἐνδιαφέροντα ὑπομνηματισμὸ στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Οὐτίμαν.

Ὁ σ. μὲ ἐκφραστικὴ λιτότητα καὶ πολλὴ γνώσι μᾶς παρουσιάζει τὴ δυναμικὴ προσωπικότητα τοῦ Ἀμερικανοῦ ποιητοῦ, πὸν μὲ τὴν πρωτόγονη τραχύτητα, τὴν βαθειὰ ἀνθρωπιά, τὴν ἀνθρόμομητη ἔμπνευσι καὶ τὸ πρωτότυπο ποιητικὸ κάλλος ἀποτελεῖ λίθον ἀκρογωνιαῖον τῆς Ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας.

Ἰδιαίτερα σημεῖωνομε τὴν τολμηρὴ ἄποψι τοῦ συγγραφέα ὅτι «ὁ Οὐτίμαν δὲν ἦταν ἕνας ἀπλὸς λάτρης τῆς θείας Δημιουργίας, ἀλλὰ ἕνας ἐνθεὸς ποιητῆς, ὑμνητῆς ὄχι μόνο τῆς κτίσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ κτίσαντος».

Γ. Μ.

Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. Συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» ὅπως ἀποστείλουν τὴν συνδρομὴν των διὰ τὸ ἀρξάμενον νέον ἔτος 1961 ἐκ δραχ. 45, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Περιδικοῦ (Καρύτση 14, Ἀθήναι).

Μηνιαῖον Περιδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (Τηλ. 35-023).— Θεσσαλονίκης: Ἀγ. Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήναι (1). — Ἐτησίαι συνδρομὴ δραχ. 45, ἔξωτ. δολλ. 3, — Προῖστ. τυπογραφείου Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομηχάλη 176. — Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.